پەیامەکانی گەنجان ٢٨

زنجیرەی بابەتە فیکرییەکان ٥



مارکس

لە تەرازووی ژێریدا

موحەممەد مەلا صاڵح شارەزووری

پەیامەکانی ڕێنوێن بۆ گەنجان 

مارکس

لە تەرازووی ژیریدا

نوسینی:

مامۆستا موحەممەد مەلا ساڵحی شارەزووری



زنجيره پەيامەكانى گۆڤارى ڕێنوێن ژماره (٢٨)

📖 ناوى كتێب : ماركس لە تەرازووى ژێريدا
✍ نوسينى : موحەممەد صاڵح ئەبوبكر شارەزوورى
✏ ناوى زنجيره: زنجيرەى بابەتە فيكرييەكان
* ژمارەى زنجيره: ٥
* تيراژ : ٢٠٠٠ دانه
* نۆبەى چاپ: يەكەم
* ساڵى چاپ: ٢٠١٥
* ژمارەى لاپەڕه : ١٦٠ لاپەڕه
* ديزاين : گۆڤارى ڕێنوێن
* پێداچونەوەى: كۆچەر محمد مەلا صالح
* چاپ : چاپخانەى ڕێ نوێ
* نرخ : تەنها (٣٥٠٠) دينار
* سەرپەرشتيكار : سەركۆ كريم احمد
* ئيمەيڵ: renwen2009@yahoo.com
* ماڵپەڕ: www.aubyc.com

لە بەرێوەبەرايەتى گشتى كتێبخانە گشتييەكان ژمارەى (١٤٢٣)ى
ساڵى ٢٠١٤ ى پێدراوه

(ئەم بەرهەمە تەعبير لە بۆچونى نوسەر دەكات)

بسم الله الرحمن الرحيم

﴿ أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴾

﴿ سورة المائدة (٥٠) ﴾

شارستانیەتی ئەوروپا :

کاتێ ئەدیسۆن کارەبای دۆزییەوەو سەرزەوی ڕووناك کردەوە ئەم چەرخەی کە ئێستا ئێمە و مرۆڤانی تری سەرزەوی تێدا ئەژی، ناونرا بە چەرخی ڕووناکی (عصر النور)، پاش ماوەیەکی تر کە ئەتۆم دۆزرایەوە و چەکەکانی ئەتۆم بونە ماسولکە و فویان تێکرا . بێ مەلا و بێ گوێزە بانە . بانگ درا بە گوێی چەرخەکەمانداو ناونرا بە چەرخی ئەتۆم (عصر الذرة)، پاش ماوەیەکی تر کە گەشتەکانی ئاسمانی دەستی پێ کرد و بەرەو مانگ کشان بۆ ئەوەی بیکەنە بنکەیەکی ئەتۆمی دژی دانیشتوانی سەرزەوی، دیسان ناوی چەرخەکەیان گۆڕی و ناویان نا چەرخی بۆشاییەکانی ئاسمان (عصر الفضاء)، بەڵام وابزانم شیاوترین ناو بۆ ئەم چەرخە ئەوەیە ناوبنرێت چەرخی لاسایی کردنەوە (عصر الموضات) لاسایی کردنەوە لە هەموو شتێکدا، لاسایی کردنەوە لە بەرگدا، لاسایی کردنەوەی لە شێوەدا، لاسایی کردنەوەی لە بیروباوەڕدا، لاسایی لە یاسادا.. هتد.

لاوەکانی ئێمە وەکو تیپێکی مۆسیقایان لێهاتووە، هەریەکەیان ئامێرێکی مۆسیقی گرتووە بە دەستەوە (مایسترۆیەك) لەبەردەمیاندا وەستاوەو لەسەر ئاوازی دوژمنەکانیان چۆن

نیشـان کردیـان بکـات، بـەو شـێوەیە زوڕناکـەیان لـێ ئـەدەن و دەهۆڵەکەیان ئەکوتن.

یـان یانـەی بـەرگ (دار الأزیـاء)ی پـاریس، چ جـۆرە مۆدێلێـك دەربکـات، کچـانی ئێمـەش پـڕ بـە پێسـتی ئەیـدروون و لەبـەری ئەکـەن و لەشـیان ڕووت ئەکـەن بـۆ مێشـکی چاوچـنۆکەکان و لاساییەکی بێ تام لە لایەن کچ و کوڕەکانمانەوە، ئەمە نەك تەنها لـە ڕووی جل‌وبەرگـەوە، بـەڵکو لـە ڕووی بیروباوەڕ و ڕەوشـت و یاسایشەوە ئەوان چییان فەرموو، هـەر ئەوەیە، هەرکـەس لاریـی هـەبێ، ئـەوە کۆنەپەرستە و دواکـەوتووە، مرۆڤـی نیاندەرتاڵـە و زیندووبۆتەوەو. هۆی ئەمانە گشت چییە ؟

هـۆی ئەوەیـە تووشـی نەخۆشـی شکسـتی گیـانی (الهزیمـة الروحیة) بووبن و بە چاوێکی ئەبڵـەق و هۆشێکی سەرسامەوە سەیری شارستانیەتی ئەمڕۆی ئەوروپا ئەکەین و شارستانیەتی ئەوان بەشێوەیەك سـەرنجیان ڕاکێشاوین، کە ئێمە هـەر ملچەی دەممـان دێـت و کـەلێنێکی (ئایـدۆلۆژیمان) تێکـەوتووە، ئـەم وتانەی سەرەوەتان بەلاوە سەیر نەبێت، ئەوەتە....

برایـەکی مووسـوڵمان کـە خـەڵکی هـەولێرە و لـە ئـەڵمانیای ڕۆژئاوا ئەخوێنێ، نامەیەکی بۆ نووسیم و تێیدا ئەڵێ:

کاتـێ هاتمـه ئـهڵمانیا و لـه کۆلێـژی زانیارییـهکانی ئـابووری رامیاری وهرگیرام و بڕیارمدا لێره بخوێنم، چهند برایهکی قوتابی موسڵمان و دڵگهرم بۆ ئیسـلام، ئهکڕوزانـهوه بۆم، ئهیانوت: تۆ چۆن لـه نـاو ئـهم هـهموو بـهڕهڵایی و بیروباوهڕه ئاڵۆزهدا هـهڵ ئهکهی؟ چۆن ئایین ڕێت ئـهدات تۆ لـه وڵاتێکی ئیسـلامی لـهناو گـهلێکی موسـڵمانهوه بێیـت بـۆ نـاو گـهلێکی وا خوانـهناس و بهرهڵڵا؟ ئهمانـهو هـهزاران جۆره پرسیار و کێشـهی تـر ڕێگا بـه قوتـابی مووسـوڵمان و ڕۆڵـهی مووسـوڵمان ئـهگرێت، بـه ڕای مـن هــۆی ئهوهیــه زۆربــهی زۆری مووســوڵمانهکان هەڵوێســتی ئایینهکـهی خۆیـان بهرامبـهر بـهو شارسـتانییهته نـازانن و نـهك تهنیا تاکهکانی کۆمهڵ، یـان کۆمـهڵی موسـڵمانان نـایزانن، بـهڵکو کاربهدهســتان و جڵهوبهدهســتانی وڵاتــه ئیســلامییهکانیش نایزانن، یان نایانهوێ بیزانن، چونکه کاربهدهستانی ئهم وڵاتانـه بـه شـیری ئـهم شارسـتانیهته و بیروبـاوهڕی ئـهو ئهوروپایـه گۆشکراون..

لهبهرئهوه ههقیانه ئهگهر خۆشیان گێل بکهن و چاوپێچێکیش بدهن بهسهر چاوی گهلهکهیاندا، ههرچهنده لابردنی ئهو تهموژه و چڕه دووکهڵه، به یـهکێکی وهکو مـن ناکرێ، چونکه ئـهرکێکی

گەلێك گرانە، بەڵام لەبەر بێ کەسی و نەبونی نووسەر، وا شانم دایە بەری و دەست لە دەست و قوەت لە خوا.

پێشەکی کە ئێمە باسی شارستانیەتی ئەوروپا ئەکەین و بەراوردی ئەکەین لەگەڵ ئیسلامدا، مانای وایە وڵاتە رۆژهەڵاتییەکانیش هەڵسەنگێنراون، چونکە ئەگەر رووی وشەی رەنگا و رەنگ و کاوێژکراو و ئەدەن بە گوێماندا و بە چاوێکی تیژ و ورد و بیرێکی قووڵەوە سەیری شارستانیەتی وڵاتانی رۆژهەڵات بکەین، لە هەموو روویەکی شارستانییەوە، بۆمان دەردەکەوێت ئەویش هەر زادە و نەخشەی شارستانیەتەکەی ئەوروپایە و هیچ جیاوازییەکی سەرەکییان نییە، بەڵکو ئەتوانین رۆژهەڵاتییەکان دابنێین بە شاگرد و کاسەلێسی ئەوان، لە هەموو رواڵەتێکی شارستانیەکەیانەوە، لە رووی پیشەسازی و تەکنەلۆژی و چ لە رووی بیروباوەڕ و بیرکردنەوەیان و چ لە رێبازی ژیانیان، بەڵکو مامۆستاکانیان (بتەکانیان) جولەکەن و ئەورووپین و ئێمەی موسوڵمان بڕوامان بە سەربازگەی سەرمایەداری و سۆشیالیستی نییە، بەڵکو بڕوامان بە سەربازگەی باوەڕ و بێ باوەڕی (الایمان والکفر) هەیە، چونکە یان خوا هەیە وەکو ئێمەی موسوڵمان دەڵێین، یان خوا نییە وەك ئەوان ئەیڵێن، جا کە هەر وتمان شارستانی ئەوروپا،

مەبەسـتمان لـە هـەردوو بەشـە کفرەکەیـە، چ ڕۆژهـەڵاتی چ ڕۆژئـاوایی، لـە بەشـی دوایـی، ڕێکـەوت لـە تـەرازووی ژیرییـدا، وریابە وەسیەت نامەیەکم بۆ کاوە و بۆ هەموو سەرلێشێواوێکەی تـری وەکـو کـاوە، نووسـیوە و ڕامگەیانـدووە کـە گـرۆی ئادەمیزادانی ئەمڕۆ لەسەر کەندەڵانێکی زۆر قووڵ ڕاوەستاون و هـیچ ئاگایـان لـە خۆیـان نییـە، کەندەڵانەکـەش وردە وردە دەڕووخـێ و هاکـا هەرەسـی هێنـا و بـە ناسـۆرترین شـێوە سەرەوخوار بونەو.

ئەمـە نـەك تـەنها بـە هـۆی چـەکە ستراتیژییەکانەوە و کـوێرە ڕۆکێتـی ئاشـتی خوازەکانـەوە، نـەخێر تـەنیا ئـەوە نییە، بەڵکو ئـەوەو لـەوەش گـرنگتر کـە بریتییـە لـە گسـکدانی باخـەڵی شارسـتانیەتی ماددیـەت لـە بازاڕی ڕەوشـت و بیروباوەڕدا، ئـەم ڕاستییە ئەوەنـدە ئاشـکرایە بـە هـیچ جۆرێـك ڕێگـای ملـە ملێـی کەسـی نەهێشـتۆتەوە، سـتوونی ئـەو ئـاڵای دیموکراتییـەی کـە ئـەورووپا هـەڵی گرتبـوو، وردە وردە سـەرەوخوار بـووەوە و ئەیانەوێ بزماری ژەنگاویی ڕزیوی مارکسایەتی لە ڕۆژهەڵاتـەوە بۆ بهێنن و پینەوپەڕۆی بکەن .

دووری مارکسایەتی لەگەڵ واقیعی کۆمەڵی ئادەمیزاد:

وەنەبێ مارکسایەتی تەوژمەکەی جارانی لە جیهاندا مابێ، کاتێ کە بۆیان دەرکەوت هەموو نەخشەکانی ئابووری و کۆمەڵایەتی و (سۆشیالیستی زانیاری) مارکسی لە جیهانی ئەندێشەدا داڕێژراون زۆر دوورن لەگەڵ واقیعی کۆمەڵی ئادەمیزاداندا، لەبەرئەوە هەر ئەو وڵاتانەی خۆیان بە باوکی مارکسایەتی دائەنێن، پاشەوپاش لێی کشانەوە و دەستیان دایە سمارتە لێدانی و بە بڕبەنگ تێی بەربون، بۆ نموونە:

کاتێ کە ڕوسیا خاوەنێتی خۆی (الملکیة الفردیة)ی هەڵوەشاندەوە و هەنگاوی کۆمۆنستییانەی نا، لەو کاتەدا خەڵکی سەیریان کرد چەندە خۆیان ماندوو بکەن و ئارەق بڕێژن، هەر ئەو مووچە و مانگانەیە بۆیان براوەتەوە هەر ئەوەیە، لێرەدا دەستیان دایە تەمبەڵی و خۆشاردنەوە لە کارە گرانەکان، خۆ لە یاسای سۆشیالیستیدا دەوڵەت بە پێی پێویست شتومەکی پێویستی بۆ ئامادە دەکات، ئیتر بۆچی خۆی بکوژێت و خۆی ماندوو بکات، لێرەدا هەرکەسە هەوڵ ئەدا کام فرمانەی ئاسانە ئەوە بکات و لە کارە گرانەکان خۆی بشارێتەوە، ئەم دیاردەیە بەشێوەیەك تەشەنەی کرد، هەتا میری لە ساڵی ۱۹۳٦ دا بڕیارێکی دەرکرد و ڕێگای گەشەکردن و پەرەپێدانی ماڵداریی

خۆی دا، دروشمی مارکسایەتی (هەر کەسە بە پێی توانای و بۆ هەر کەسەش بەپێی پێویست) یان گۆڕی بۆ (هەرکەسە بە پێی توانای بۆ هەر کەسەش بە پێی کارکردنی و هەرکەسە کار نەکات مافی خواردنی نییە)(١).

لۆمەیشیان ناکرێ، چونکە ئەگەر بە ڕاستی سەیری نەخشەی مارکسایەتی بکەین، بۆمان دەرئەکەوێت (میثالیەکی) ڕووتەو لە جیهانی ئەندێشەدا نەخشەی کێشراوە، سەیر ئەکەین داوا ئەکەن کە هەموو ڕواڵەتێکی ژیان بگۆڕێ لەسەر نەخشەی (حزب) پارت سەرلەنوێ جیهانێکی تر و شارستانیەتێکی تر و ڕواڵەتی کۆمەڵایەتییێکی تر و ڕواڵەتێکی ژیانی تر بکێشرێت و دروست بکرێت، ئەمەش بە چەند قۆناغێکی دیاری کراودا تێپەڕ بکات، لە قۆناغی یەکەمدا هەرچی ڕواڵەتی سەرمایەداری هەیە تەفروتونا بکرێت و میری (حزب) دەست بگرێت بەسەر هەرچی هۆکانی بەرهەم (وسایل الانتاج)و هۆکانی ڕاگەیاندن (وسائل الاعلام) هەیە چ ڕۆژنامە و چ کتێب و چ ئیزگە و... هتد.

---

[١] گۆڤاری (الرسالة الاسلامية)ی عێراق، ژمارە ١٠٦، ساڵی ١٩٧٧.

بۆ هیچ کەسی تر نەبێت هانا هەڵبێنێتەوە، بەتایبەتی ئەبێ ئایین و ڕەوشت لە گۆڕەپانێکی گەورەدا سێدارەیان بۆ هەڵبخرێت، لە قووڵترین گۆڕدا بنێژرێن(٢).

چونکە لای مارکس خوا (الله) بریتییە لە بتێك و دەوڵەمەندەکان تاشیویانە بۆ ئەوەی هەژارەکان خەریك بکەن بە پەرستنیەوە و سەرخۆشیان بکەن و بێئاگایان بکەن، ئەمانیش، دەوڵەمەندەکان دەم بخەنە خوێنەکەیان و دەست بکەنە مژینی(٣).

لە دوای ئەم قۆناغە، چینی کرێکار بەشێوەیەکی کاتی، باڵی دیکتاتۆریەتی خۆی بەسەر گەلدا ئەکێشێ و ئەم قۆناغە پێی ئەوترێ قۆناغی دیکتاتۆریەتی پرۆلیتاریا. ئەمجا کە هەموو سەر زەوی تەخت بوو و چینایەتی تێدا نەما و بوو بە ماستی مەیوو بۆیان و کۆمەڵگایەکی یەکسان دروست بوو، دیکتاتۆریەتی پرۆلیتاریا خۆی ئەتوێنێتەوە و ئیتر نە میری ئەمێنێت و نە یاسا

---

[٢] لماذا رفضت الماركسية، د. مصطفى محمود.

[٣] بۆیە کە شۆڕشی بەلشەفی لە رووسیا دروست بوو، باجیان هەڵگرت بۆ رووخاندنی مزگەوت و کلێسەکان و تەنووریان داخست بۆ پەرەکانی قورئان و ئینجیل، بە ناپەسەندترین شێوە ملی زاناکانی ئایینی کران بە پەتەوە و دەرسی ئایین لە قوتابخانەکانی ڕوسیا هەڵگیرا و دەرسی ئیلحاد و مارکسایەتی درا بەسەر قوتابییەکاندا، لە هەموو قۆناغەکانی خوێندندا.

و نە دەوڵەت، مرۆڤ پێویستی بەمانە نامێنێ و ئیتر بەرهەم بە لێشاو ئەڕژێ بەسەر خەڵکیدا، ئەو کاتە هەرکەسە بە پێی توانای خۆی کار دەکات و هەر کەسەش بە پێی پێویست شت و مەك هەڵدەگرێت و لەمەودوا قۆناغی کۆمۆنیستییە.

ئەم نەخشەی مارکسایەتییە . دای ناوە ئەتوانین ناوی بنێین (وڕاوە)و ئایدیالی و میثالی و زۆر شتی تر لەم بارەوە، چونکە:

١. ئەو خەڵکانەی کە ئەم نەخشەیان بۆ دانراوە، ئەبێ ئادەمیزاد نەبن، یان فریشتە بن، یان نەتەوەیەکی جیاواز بن لە مەریخەوە هاتبنە خوارەوە، ئەگینا هەتا گرۆی ئادەمیزاد ماوە، خۆشەویستی دارایی هەر ئەمێنێ، بەتایبەتی کاتێ مرۆڤ باوەڕی بە خوا نەما و چاوەڕێی پاداشتی پاشەڕۆژی نەما، چاوچنۆکترین مرۆڤ دەرئەچێت، ئەگەر ئایین نەمێنێ ئەبێ چی هەبێ پاڵ بە ئادەمیزادەوە بنێ برا هاونیشتمانییەکەی و هاومرۆڤایەتییەکەی لە خۆی خۆشتر بوێت(٤) ؟

تەنیا ئایینە گەورەترین وزەی لەخۆبردن و فیداکاریی لە ئادەمیزاددا دروست بکات، کاتێ مارکس و هاوڕێکانی مارکس ئایینیان لە ئادەمیزاد وەرگرتەوە و لە مۆزەخانەی

---

[4] تەنیا ئایینە کە ئەفەرموێ: (لا یؤمن احدکم حتی یحب لأخیه ما یحب لنفسه) صدق رسول الله.

کۆنەپەرستییان دایان نا، هەر نەخشەیەکی تری لێبووردن بۆ ئادەمیزاد دابنێن، نەخشەیەکی ئایدیالی پوچەڵە، مارکسایەتی کەوتۆتە تەنگەبەران و دژایەتییە، بە پلیشانەوە نەبێت کۆتایی نایەت، چونکە مارکسایەتی بیروباوەڕێکە داوای لەخۆبردن و بەخشین و خۆنەویستی لە خەڵکی ئەکات لە لایەکەوە و لە لایەکی ترەوە ئایینی لێ ئەستێنێتەوە.

کاتێ لەشکری نازی هێرشی بردە سەر ڕوسیا و ئابڵوقەی شاری (ستالینگراد)ی دا (ستالین)ی سەرۆك سەیری کرد هیچ شتێك نییە پاڵ بنێت بە جووتیارەکانی ڕوسیاوە بۆ قوربانی و لەخۆبردن، ڕۆڵەی ڕوسی نەیئەزانی بۆچی بمرێت و لە پێناوی چییدا خۆی بدا بە کوشت!!

خۆ کە مرد تازە ناگەڕێتەوە و زیندووبونەوە و بەهەشت و ڕێزی شەهیدیش نییە، چونکە ماددییەکەی مارکس وای پێوتووە و ئیتر چی هەیە پاڵی پێوە بنێ بۆ قوربانی، هیچ چارە نەمابوو بۆ ستالین ئەوەنەبێ دەست بداتەوە کردنەوەی مزگەوت و کڵێسەکان، بەڵکو دڵە مردووەکان زیندوو بکاتەوە(٥)

دووجار فەرمان دەرچوو بۆ هەموو شانە حزبییەکان، پێیان ڕاگەیەنرا کە هێرش بۆ سەر ئایین مەبەن، باسی خوا بە خراپە

---

٥ لماذا رفضت الماركسية، د. مصطفى محمود، ص١٢.

مەکەن، هەقتان بەسەر شتە نادیارەکانەوە (الغیبیات)ەوە نەبێت، ئەگەر ئەو باسەتان لا کرایەوە بڵێن ئەو مەسەلە باسی نەکراوە و کاتی نەهاتووە، بەمەیشەوە ڕانەوەستان، بەڵکو پاش ماوەیەك دیمان چۆن (حجاج)ی ڕوسی لە مۆسکۆوە بەرەو مەککە هاتن (مفتی ئیسلامی) لە ڕوسیای شیوعییەوە (فەتوا)ی دەرکرد ئەمانەش هەمووی پڕکردنەوەی ئەو کەلەبەرەیە، بەڵام هەتابێت گەورەتر ئەبێت.

٢. کاتێ کە دیکتاتۆریەتی پرۆلیتاریا باڵی بەسەر گەلدا کێشا و ئایین نەما و ڕەوشت زیندەبەچاڵ کرا، ئەو کاتە دێوێك پەیدا ئەبێت و ناوی ئەنرێت (بیرۆقرافی) جا ئەو سامانەی کە جاران سەرمایەدارێك ئەیدزی، لەم کاتەدا سوپایەکی دز پەیدا ئەبێ، هەر لە بەڕێوەبەری (الجمعیة الاستهلاکیة) و کاربەدەستەکانی هەتا سەر فرۆشیار، ئەبنە بێژنگێك و ئارد و ئاوی گەلی پێ ئەگوێزنەوە، کەواتە ئەمە گواستنەوەی گەلە لە ستەمێکی چینایەتییەوە بۆ ستەمێکی تری چینایەتی و هەر لە یەکەم هەنگاوی سۆشیالیستی، بە چاوی خۆمان دیمان پەلامار درایە بەر بەخشینەوەی خەڵات و بەخشش (جائزة ومکافأة) کە ئەمانەش وزەی ناوخۆی مرۆڤ ناتەقێنن، بەڵکو بریتین لە بەرتیل و بەرتیلیش هەڵپەیەکی ڕووکەشی نەبێ هیچی تری لێ سەوز

نابێت، ئەوەی کە وزەی ناوخۆیی ئەتەقێنێت، باوەڕە بە ڕۆژی پاداشت و پەیڕەوی شەریعەتێك بە یەك چاو سەیری کاربەدەست و ژێردەست بکات.

٣. مارکسایەتی وائەزانێ کە سێ ژەمی خواردن و بەرگ و دەرمانی پێویست درا بە مرۆڤ، ئیتر ئەو مرۆڤە سەرلەبەری ژیانی تەواوە، پێشینان وتوویانە: مرۆڤ تەنیا بە نان ناژی، هەموو مرۆڤێ بە تەنیا لە دایکبووە و بەتەنیا ئەمرێ و بە تەنیا نەخۆش ئەکەوێ و بە تەنیا پیر ئەبێ و هیچ کەسێ هاوبەشی ئێش و ئازارەکانی ژیانی و برینەکانی ناکات، ئەو مرۆڤە لێی ڕوونە بۆیە لە دایکبووە بۆ ئەوەی بمرێت، دەبێ ڕێگای بدرێت پێش ئەوەی بمرێت زووخاوی دڵی هەڵبرێژێت، چونکە مرۆڤ گیانداریکی سەربەستە و خاوەن بیر و هەست و هۆشە خۆی پاشەڕۆژی خۆی دیاری ئەکات هەندێ جار خواردن ئامادەیە، بەڵام ئەو برسێتی هەڵئەبژێرێ و بە ڕۆژوو ئەبێت، یان لە جەنگێکی خۆکوشتنەوە (انتحاری) دا بەشداری ئەکات و لێی ڕوونە کە ئەمرێت، جارێکی تر چاوی بە ڕۆشنایی جیهان ناکەوێت، کەچی ئەو مردن هەڵئەبژێرێت لە پێناوی ئەوەی کە وتوویەتی، نا، نا، ڕووبەڕووی ستەم، نا بەرەو ڕووی هەر شتێ دژی قەناعەتی کەسایەتی بوەستێ.

٤. ئەو هەموو کڕوزانەوەی کە مارکس کڕوزاوەتەوە بۆ چینی کرێکار، لەگەڵ گیانی زانیاریی ئێستا و پێشکەوتنی شۆڕشی تەکنەلۆژیدا ڕێك ناکەوێت، بە بیرێکی کۆنە ئەدرێتە قەڵەم، چونکە لە کاتی مارکسیدا کرێکار هەموو کارەکانی بە دەست ئەکرد و ئەو دەستکەوتەی بەو ئارەقە و ماندووبونەی پەیدای ئەکرد، بەشی گوزەرانی نەئەکرد، جگە لەوە کرێکار ماندووترینی چینی گەل بوو، بەڵام مارکس نەیزانیوە لەمڕۆی ئێمەدا کرێکار لەسەر کورسییەك دانیشتووە و چەند دوگمەیەك لەبەردەمیدایە و هەموو کارەکانی بە ژیریی ئەلیکترۆنی ئەکات، ئەو کرێکارە چەوساوە بەشخوراوەی مارکس بیری لێ کردۆتەوە، ئێستا نەماوە و تەنانەت لە وڵاتە سەرمایەدارەکانیشدا ئێستا کرێکار خاوەن بەشە لە کارگەکاندا و نیقابە و یەکێتی کرێکاران بە هەموو هێزێکی پشتیوانی ئەکات، هەرکاتێ مان بگرن دەوڵەت ئەکەوێتە پەلەقاژێ(٦).

٥. هۆی سەرەکی ڕووخاندنی مارکسایەتی ئەو دروشمە بوو کە لە سەرەتای هەموو دروشمەکانەوە هەڵیانواسیبوو، لێیان نوسیبوو..... (ئایین تریاکی گەلانە)

---

[٦] کتێبی (الماركسية والاسلام) د. مصطفى محمود، چاپی دووەم، ل١٢.

ئايين ترياكی گەلانە:

ئايين چەكی دەستی دەوڵەمەندانە بۆ هەژاران، ئەگەر بمانەوێ راستی و ناڕاستيی ئەم دروشمە ماركسايەتييەمان بۆ دەركەوێت، پێويستمان بە خۆماندوو كردن نييە، تەنيا بە تاقە پرسيارێك بۆت دەردەكەوێ، ئايا دەوڵەمەندەكانی قورەيش پاڵپشتی موحەممەد (ﷺ) بون لە داخوازييەكەيدا يان ڕەش و ڕووت و هەژارەكان؟ ئايا پێشمەرگەكانی ئيسلام و پەروانەكانی دەوری موحەممەد (ﷺ)ئەبوجەهل و عوتبە و بۆرجوازييەكانی قورەيش بون؟ يان بەندە و چەوساوەيەكی ژێردەستی دەوڵەمەندەكان بون؟

ئەگەر ئيسلام داری دەستی دەوڵەمەندەكان بوو، بۆچی دەوڵەمەندەكان بەربەرەكانێيان ئەكرد و هەژارەكان قوربانييان ئەدا؟ بەلآم وا ديارە ماركسی هەژار هيچی لە ئيسلام نەخوێندووەتەوە، لە ڕوانگەی جولەكايەتييەوە بڕياری خۆی دەركردووە، خۆ ئەگەر سەيرێكی سەرپێيی مێژووی گەلانی موسڵمان بكەين، بۆمان دەرئەكەوێت هەركاتێك ئايين گيانی قوربانی و فيداكاری بۆ نيشتمان و گەل دروست كردووە لەناو گەلە مووسوڵمانەكاندا و لاوەكانی پاڵ پێوە ناوە بۆ سەنگەر گرتن.

مارکس هەرچی نوقلآنە (تکهن) یەکی لێداوە لە هەموویدا بە درۆ کەوتۆتەوە و بۆ نموونە وتی:

کۆمۆنیستی لە کۆمەڵگایەکی پیشەسازیی سەرکەوتووی وەکو ئەڵمانیا و ئینگلترە سەرهەڵ ئەداو گەشە ئەکات، هەروەها لە ساڵی ١٨٤٩دا وتی کۆماری سوور لەسەر ئاسمانی پاریسدا لە ئاسۆ دەردێت، کەچی وانەبوو(٧) .

بەڵکو لە کۆمەڵگایەکی کشتکار و دواکەوتووی وەکو چین سەری هەڵداو وتی(٨):

دژایەتییەکی زۆر توند لە نێوان بۆرجوازی و پرۆلیتاری و سۆشیالیستی و سەرمایەدارییدا دروست ئەبێ، هەتا لە ئەنجامدا شۆڕشێکی گەورە دروست ئەبێ و ڕووی جیهان وەرئەچەرخێنێ بەرەو کۆمۆنیستی، کەچی وانەبوو، بەڵکو سەرۆکەکانی (کرملین)ی ڕوس لەگەڵ سەرۆکەکانی کۆشکی سپی ئەمریکی کۆئەکەینەوە و وتوێژی خۆشەویستی ئەگۆڕنەوە، بەڵام سەربازی (چین)ی شیوعی ڕووبەڕووی سەربازی ڕوسیی شیوعی لە سەنگەردایە، جگە لەوەی بیرەوەریی تواندنەوەی چینی پرۆلیتاری پاش ئەوەی باڵی

---

[٧] الاسلام يتحدى، ل١٢٨.

[٨] لماذا رفضت الماركسية، د. مصطفى محمود.

ڕەشی کێشا بە سەر گەلدا، هەڵەترین بیرەوەری مارکسایەتییە، تــازە ئــەو پرۆلیتارییانــەی بــەناوی حزبــەوە گــونی گونــدار دەرئەهێنن و هەرکەسێ پێچەوانەی فەرمانەکانی بکات پولێکی سۆشیالیستی پێوە ئەنێ و ڕەوانەی یەخچاڵەکەی (سیبریا)ی دەکات، تازە ئەو لە پۆپەی دەسەڵاتەوە بە خۆشی سەری خۆی دێتە خوارەوە دەسەڵاتەکەی و چینەکەی ئەتوێتەوە.

کەواتە گێژوگولێکی . سۆسیالیستی زانیاری . و دیالێکی زانیاری، تەنیا بەرگێکی بێ ناوەڕۆکە بۆ فڕوفیتی بیروباوەڕە ڕووخاوەکەیان .

بەدرۆخستنەوەی دروشمی مارکس بەرامبەر ئیسلام :

تـو خـوا بـۆ نـاڵێن بـه مارکسـییەکان کـێ لـه سـەرەتای دروستبونی بونـەوەرەوە هـەبووە و بزانـێ کـە سـەرەتای بونـەوەر تەنیا ماددە بووە و پێویستی بە هیچ هێزێك نەبووە ؟
پرسیارێکە یەکەم بەردی بناغەی مارکسایەتی ئەلەقێنێ، ئەگەر ئێمە ئەڵێین تیۆرە، ئێمە ئەڵێین گومانـە، فەرموو با بیچەسپێنـێ، هەرچەندە ڕوسیا و چین و یوگسلاڤیا و ... هتد
هیچیان خاوەنی شارستانیەتی، تەنانەت بیروباوەڕی خۆیـان نـین و کاتـێ مـن ئـەڵێم ئێمـەی مووسـوڵمان بڕوامـان بـە سـەربازگەی سۆشیالیسـتی و سـەربازگەی سـەرمایەداری نییـە و بـەڵکو هەردووکیان بە یەك سەربازگە و یەك شارستانی سەیر ئەکەین، چـونکە سـەربازگەی سۆشیالیسـتی لقێکـە لـە سـەربازگەی سەرمایەداری و نەختێك سمارتەی بلیمەتی جووەکانیان لێدراوە و شارسـتانی و هـەموو تەکنـەلۆژی ڕۆژهـەڵاتی سۆشیالیسـتی زادەی مێشکی ڕۆژئاوای سەرمایەدارییە، دۆزینـەوەی هێـزی بـە هەڵم بون، نەوت، کارەبا، ئەلیکترۆن، ئەتۆم، ... هتد
هەمووی زادەی مێشکی ئەوروپا و ڕۆژئاوان .

لەگـەڵ ئـەم هـەموو چـەپڵەیەی لـە کوردسـتاندا بـۆ بـەرەی سۆشیالیست لێ درا، ئێستاش هیچ خێر و خۆشییەکمان نـەدی

لەم بەرەیە، بەڵێ میك و ناپاڵم و کوێرە بۆمبای ئاشتیخوازەکان، چەم و دۆڵ و شار و گوندی کوردستانیان ئاوەدان کردبووەوە، بەڵام ئاشتیخوازەکانی کوردستان و هەڵگرانی خەڵاتی (لینین لە ئاشتییدا) هێشتا تێریان نەخواردووە. ئەگەر بەرەی ڕۆژئاوا تاقە جارێـك لــە ســاڵەکانی (٣٠)دا بۆردومانیــان کــردین، ئەمانــە ئەشکەوتەکانی کوردستان بونەتە هێلانەی فڕۆکەکانیان، کەواتە کــاتێ ئێمــە باســی شارســتانیەتی ئــەوروپا دەکــەین، هــەڵی ئەســەنگێنین لەگــەڵ شارســتانێتی ئیســلامدا، مانــای وایــە شارستانیەتی ماددیەتمان بە هەردوو بەشەکەیەوە. ڕۆژهەڵاتی و ڕۆژئـاوایی . هەڵسـەنگاندووە، جـا ئێسـتا بـۆ ئـەوەی بتـوانین شارستانێتی ئەوروپا لەگەڵ ئیسلامدا هەڵبسەنگێنین، یان بڵێین شارسـتانیەتی ئـەوروپا بـە تـەرازووی ئیسـلام بکێشـین، بـزانین هەڵوێستی ئیسلام بەرامبەر بەو شارستانیەتە چییە؟

ئەوەیشـمان لـە یـاد نەچـێ کـە پلـەی تێگەیشـتنی ڕۆڵـەکانی ئیسلام و زانایانی ئیسلام، ئەمڕۆ گەلێ جیاوازە لەگەڵ دوێنـێ، ئـەمڕۆ ڕۆڵـەی مووسوڵمان پـاش ئـەوەی مـاوەی چەواشـەکردنی تـەواو بـوو، هۆشـی هاتـەوە سـەر خـۆی، ئێسـتا زۆر بـە وردی ئەتوانێ هەر شتەی لە جێگای خۆی دابنێ، تازە ئەوە بەسەرچوو مەکینەیـەکی جـووتی ئـەوروپی بێتـە شـارەوە ئـیتر لاوەکانمـان

هەموو نەریت و ئایین و ڕابوردوویەکی خۆیان لەبیر بچێ و بێ وردبونەوە کرنووش بەرن بۆ ئەم و ئەو، بەڵکو ئەمڕۆ ڕۆڵەی مووسوڵمان ئەزانێ کە بیروباوەڕی داگیرکەران جیایە لەگەڵ پیشەسازیدا و ئەو زانیارییە و تەکنەلۆژییەی بەری خەبات و قوربانی هەموو گرۆی ئادەمیزادە بە گشتی، لەبەرئەوە زانیاری بە جیا وەرئەگرێ و بیروباوەڕی لە دەرەوە هێنرا و بە جیا و زۆر بە جوانی لە یەکتری جیا ئەکاتەوە، ئەگەرچی وەکو هەویریش پێکەوە بشێلرێن. جا لەم پەڕاوەدا بەشێوەیەکی (موضوعی) شارستانیەتی ئەوروپی هەڵئەسەنگێنن، بۆ ئەوەی بتوانین لایەنەکانی چاکە و خراپەی ئەم شارستانیەتە جیابکەنەوە.
تیشکی لێکۆڵینەوەمان چڕ ئەکەینەوە سەر خاڵێك، کە ئەویش هەڵسەنگاندنی گۆشەکان و پایەکانی ئەم شارستانیەتەیە لەگەڵ ئیسلامدا بۆ ئەوەی بزانین ئایا ئێمەی مووسوڵمان هەڵوێستمان چییە بەرامبەر بەو شارستانیەتە ؟
ئایا هەر لە سەرەتاوە دەست ئەنێین بەڕوویەوە و بەسەروبەرەوە دەرگای لێ دائەخەین؟ یان دەرگای بۆ ئەخەینە سەرپشت و باوەشی پێدا ئەکەین؟ یان گوڵبژاردەی ئەکەین هەندێکی هەڵئەبژێرین و هەندێکی فڕێ ئەدەینەوە بەسەر خۆیاندا و نامانەوێ، ئەم هەڵسەنگاندنە بە شێوەیەکی (موضوعی) ئەبێ و

بە پشتیوانی خوا دوور ئەبێ لە هەموو شێوەیەکی دەمارگیری و خودویستی.

ڕۆژێك تێپەڕی بەسەر کوردستان و خوێنەرانی کوردستاندا کە دەمارگیری گەورەترین دەوری ئەبینی لە ژیانی خوێنەواراندا، زۆربەی ئەوانەی کە خوێنەرانی ئاین بون و دەرچووی قوتابخانەکانی مزگەوت بون (حجرە)، دەرگایان لەسەر ئەم شارستانیەتە بە تەواوی داخستبوو، بە چاك و خراپیەوە، چوونە قوتابخانەکانی ئەکادیمییان بە (کفر و الحاد) ئەدایە قەڵەم... تەنانەت لە زۆر کەسم بیستووە کە فلآنە مامۆستا یان فلآنە شێخ فەرموویەتی دانیشتن لەبەر گڵۆپی کارەبا باوەڕ لاواز ئەکات، هەتا گەیشتبووە ئەو پلەیە کە مامۆستایەك ئەیفەرموو (مکتب) بەپێی ژمارەی (أبجد) ئەکاتە (منبع) سەرچاوەی کوفر[9] ئەمەیان لەلایەکەوە. لە لایەکی ترەوە خوێندکارانی قوتابخانە ئەکادیمییەکان خۆیان ناونابوو (منور)، وەکو چۆن ئێستا خۆیان ناوناوە ڕۆشنبیر (مثقف)، بە قێزەوە سەیری ئاین و کەلەپوری نەتەوەی خۆیان ئەکرد و بە هەزاران ناو و ناتۆرە و وتەی سوکیان خستبووە دوای مەلا و خوێندکارانی ئاین. ئەم تەمومژە سووککردنی پیاوانی ئاینی بەشێوەیەك بوو کە سووکترین پیشە

[9] گۆڤاری بەیانی ژمارە ٣٦ حوزەیرانی ساڵی ١٩٧٥، پەراوێزی ١٥.

پیشـەی مەلایـەتی و فەقێیـەتی بـوو، تەنانـەت زۆر لـە ڕۆڵـەی مـەلاکانیش، ئەوانـەی بە نانـە ڕەقـەی حـوجرە پـەروەردە بـون و دوایی لێی هەڵگەڕانەوە و لەگەڵ ئەو منەوەرانەدا کەوتنە سووك کردنی ئاین و پیاوانی ئاینی، هەنـدێکیان لـە ژێـر تیشـك و نەخشەیەکی دیاریکراودا کە لەلایەن دوژمنانی ئیسلامەوە بۆیـان کێشرا بوو. هەندێکیان لە خۆیانـەوە تووشـی ئـەو دردمـە بون، بۆ نموونە بێکەسی شاعیر ئەڵێت:(١٠)

هەردوو گوێم پڕبوو لە باسی وەعظ و سەرفیترە و زەکات
هـەر هەواڵی حـەشر و نـەشرم پێ دەڵێن تاکو مەمات
بەسە لـەومەوضوعـە لادە ،فێـری نـوێـژ بـوو کائینات
خـوتبـەیـەکی ئیجتیماعیم پـێ بـڵـێ بـۆ ڕێـی حەیـات
ئـەی مـەلا تـۆبـی خـودا لـەم فیـکرە کـۆنـە لابـدە
فـەننی تـازەم پـێ نیشانـدە بۆ تـەرەققی وڕێی نـەجات

یـان هـەژاری شـاعیر کـە باسـی خوێنـدنی خـۆی و ئـەو هەسـتەی ئەکات کە پێشوازی قورئانی کردووە، ئەڵێ...(١١)

سوێندی کەسم لەسەر نییە هەر من خۆم کاتێ (جزمی عەمەم) دەخوێند و حینجەم دەکردەوە، کە لـە سـەر و سیمای مامۆستام

---

[١٠] دیوانی بێکەس، محەمەدی مەلا کەریم، ل٦٤، ساڵی ١٩٧٠.

[١١] گۆڤاری پەروەردە و زانست، ژمارە ١، ساڵی ١، ل٣١.

دەترسـام جگـه لـهوەی کـه لـه دیمـەنی قامچـی و دار لـەرزم لـێ دەهات، زۆرجار وشەی دەرسەکانیشم لێ دەبونه مار و دووپشك و خـەریك بوو لـه ترسان فەراقی ڕەش بکەم. بۆ نموونه هـەر لـه خۆمـەوه لـه . عـەین واوعـو(١٢) . لـه ترسا لام وابوو جنۆکـەی لـێ دەردەپـەڕێ. ئـای کـه ڕقـم لـه بیـل فەلـەق(١٣) هەڵدەسـتا، زیـل الجنه(١٤) و ئەلخەن(١٥) بوو بونه دوژمنـی خـوێنم و حـەزم دەکـرد بیان خنکێنم.(١٦)

ئەمه ڕۆژگارێك بوو تێپەڕی، لۆمەشیان ناکرێ: چونکه بەرەی یەکـــەم داگیرکـــەر ترســـاندبوویانن زاراوەی هەنـــدێ لـــه ڕۆژهەلاتناسـەکان لــه دەمیانــدا بــوو، ترســی داگیرکــردن بــه شێوەیەك بەسەریاندا زاڵ بوو بوو نـەیان دەوێـرا لایەنـەکانی ئـەم شارســتانیەته لــه یــەکتری جیابکەنــەوه و گوڵبــژاردەی بکــەن یەکســەر دەرگایــان لەســەر داخســت و فتــوای دژوارییــان دژی دەرکرد .

---

[١٢] مەبەستی له . قل اعوذ.

[١٣] مەبەستی له ـ قل اعوذ برًب الفلق . ه.

[١٤] مەبەستی له ـ من الجنة ـ هەر ئەوەندەی فێر بووه.

[١٥] مەبەستی . الخناس . ه.

[١٦] هیچ ناڵێم چونکه.....

بـەرەی دووهــەمیش (منورەكـان)، كـه سـەیری ئـەوروپا و شارسـتانیەتی ڕۆژئاوایـان ئـەكرد، وەك دێوێـك ئەهاتـه پـێش چـاویان و ورەیـان بـەردابوو، وایـان ئـەزانی هەركەسـێ خـۆی هەڵنەواسێ بە كلكی ئەو دێوەدا، لـه ژیـان و پێشـكەوتن بەشبڕاو ئەبێ. بەڵام ئەمڕۆ تەپوتۆزی مێژوو ئەو لاپەڕەیەی داپۆشی و بە لێزمەی ئاوی ترسشكاندن ئەو لاپەڕەیەش شۆرایەوە. بەڕای من ئەو ڕۆژە هاتووە كه بتوانین ئـەو شارستانیەته هەڵسەنگێنین و تەرازووی ژیری ئامادە بكەین و بەپێی سەنگمان و بیروباوەڕمان و ڕێبازی ژیـانی ڕاستەقینەی مرۆڤایـەتیمان، بیكێشین و نرخـی شیاوی خۆی بدەینێ. ئەمانەوێ بزانین ئایا ئەم شارستانیەتی لە ئـەمڕۆدا خێـری تێدایـە؟ یـان شـەڕی تێدایـە؟ یـان خێـر و شـەڕ هەردوكیانی تێدایە؟ ئایا ئەتوانین هیچی لێوەربگرین؟ با بزانین.

پایەکانی شارستانی :

هـەموو شارسـتانیەتێك لـە شارسـتانیەتەکانی کـۆن و نـوێ و سەرکەوتوو و ڕووخـاو و ئیسـلام و کـافر، لەسـەر ئـەم پایانـەی خـوارەوە داڕێـژراون و هـەر شارسـتانیەتێك یـەکێ لـەم پایانـەی ناتـەواو بـێ، بـە شارسـتانیەتێکی ناتـەواو ئەدرێتـە قەڵـەم، ئـەو پایانەش:

١. چۆنیەتی بیروباوەڕ ـ عقیدە ـ ی ئەو شارستانیەتە.

٢. یاسای ئەو شارستانیەتە (النظام).

٣. چۆنیەتی بیرکردنەوەی ئەو شارستانیەتە (تصورات).

٤. ڕەوشتی ئەو شارستانیەتە (أخلاق).

٥. پلەی زانیاری لەم شارستانیەتەدا (العلم والتکنولوجیا).

٦. چۆنێتی ڕێکخستنی ئیدارە (التنظیم).

ئـەم شـەش پایـە شـێوەی شارسـتانیەتی هـەموو گـەلێ نیشـان ئەدات، هـەرکاتێك بمانـەوێ هـەر شارسـتانیەتێك هەڵبسـەنگێنین، ئەبێ لـەم شـەش ڕووەوە هـەڵی بسـەنگێنین، جـا ئەگـەر لـە هـەموو ڕووەکانیـــەوە سەربەســـەر دەرچـــوو، ئـــەوە شارســـتانیەتێکی سەرکەوتووە، خۆئەگەر لە چەند ڕوویەکـەوە، یـان لـە ڕوویەکـەوە ناتـەواو بـوو، ئـەو شارسـتانیەتە سـەرکەوتوو نـابێ و بـەرەو ڕووخانـدن ئـەڕوات، هەرچـەند بـەهێز و دەوڵەمەنـد بـێ. جـا

ئێستاش پێش ئەوەی بێینە سەر شارستانیەتی ئەوروپی و هەڵسەنگاندنی پایەکان و ڕووەکانی لەگەڵ ئیسلامدا. پرسیارێك قیت ئەبێتەوە و خۆی بەسەر باسەکەماندا ئەسەپێنێ و چاوەڕێی وەلاّم ئەکات ئەویش ئەوەیە ئایا ئێمەی موسڵمان بۆمان هەیە هیچ شتێ لە کافر وەربگرین، ئایا قەدەغە نییە شت وەربگرین لەو گەلانەی موسڵمان نین ؟

چونکە ئەگەر قەدەغە بێت و بۆمان نەبێ، بۆچی خۆمان ماندوو بکەین و شارستانیەتی خەڵکی هەڵبسەنگێنین، نەخێر هیچ قەدەغە نییە و بۆمان هەیە هەرشتێ بەربەرەکانێ لەگەڵ بیروباوەڕ و نەخشەی خواکەماندا نەکات، تەتەڵەی بکەین و ئەوەی بۆ ڕۆژانەی ژیانمان بەسوودە و هۆی پێشکەوتنمانە، لێی وەربگرین.

چونکە مسوڵمانە پێشووەکانیش کەڵکیان لە کەلەپوور و میرات و شارستانیەتی فارس و ڕۆم و یۆنانی و چین و هیندی وەرگرتووە، مووسوڵمانەکانی نیوەدورگەی عەرەب و لە سەرەتای ئیسلامدا، هیچ پلەیەکی زانیارییان نەبوو لە هەموو ڕوویەکی ژیاندا و دواکەوتوو بون، بەلاّم پاش ئەوەی خوا کردنی بە دەوڵەت و قورئانەکەیان فەرمانی بۆ دەرکردن کە ئەبێ خوێندوار بن و ئەبێ سەرزەوی لە هەموو ڕوویەکەوە ئاوەدان

بکەنەوە، فەرمانی بۆ دەکردن کە ژیرییان و دڵیان گوێ قوڵاخ بوەستێ بۆ هەموو دەستکەوتێکی زانیاری پێش خۆیان و ئەمانیش قووڵتر و فراوانتری بکەن، ئەوەبوو قۆڵی گۆڕین . ترجمە . یان هەڵکرد و هەر زانیارییەکی ئەو سەردەمە بەکارهاتبێ، بە گورجی وەریانگێڕاوەتە سەر زمانەکەیان و لە زانکۆکانی .
(نظامیة، مستنصریة، أزهر، أندلس) دا خوێنران، کەواتە ئێمەش بۆمان هەیە لە شارستانیەتی ئەوروپی و هەموو شارستانیێتییەکی تر شت وەربگرین و بیکەینە وزە بۆ قافڵەی تێکۆشانمان، بەو مەرجەی بزانین چۆن وەری ئەگرین و چی وەرئەگرین.

ڕواڵەتی یەکەم / بیروباوەڕ (عقیدە):

مەبەستمان لـە بیروبـاوەڕ، هەڵوێسـتی مرۆڤـە بەرامبـەر ئـاین، فەیلەسوفی فەرەنسی . برگسـۆن . ئەڵێ (لـە دێرینترین ڕۆژگاری مێـژووی ئـادەمیزادەوە هـەتا ئـەمڕۆ، گـەلێ کۆمـەڵ هـەبووە و ئێستاش هەیە، کە بێبەش بون لە زانیاری و هونـەر و فەلسـەفە، بـەڵام هـەرگیز مێـژوو گـەلێکی بـە خۆیـەوە نـەدیوە هـیچ جـۆرە ئاینێکی نەبووبێ).(١٧)

کەواتـە دیـارترین ڕووی هـەر شارسـتانێتییەك بریتییـە لـە هەڵوێسـتی ئـەو شارسـتانیەتە بەرامبـەر ئـاین، شارسـتانیەتی ئەورووپا بە گشتی، لەسەر بنچینەی بێ بڕوایـی دانـراوە و خۆیـان وا پیشـان ئـەدەن کـە زانیـاری تـازە لەگـەڵ وشـە ی . خـوادا لەسەنگەرێکی بەرامبەر یەکتردا بن، بە هیچ جۆرێ ڕێگای وتووێژ نییـە لـە نێوانیانـدا، چـونکە بناغـەی بیرکردنـەوەی مـاددە و وردکردنەوەی ماددە و ناسینی ماددەیە، خۆ خواش ماددە نییە، کەواتە لە تای شایەنی ئەواندا جێگای بۆ دانانرێ، ئەمە ڕواڵەتی باوی شارستانییەکەیان، بەڵام ئەگەر گوێ لـە زاناکانیـان بگـرین، وتەی پرۆفیسۆرەکانیان لەم بوارەدا تەتەڵە بکەین، سەیر ئەکـەین بەم شێوەیە نییە...

---

[١٧] العبادة في الاسلام، يوسف القرضاوي، ص١٦.

دکتـۆرێکی ئـەڵمانی کـە نـاوی (بـترس) بـوو، هەڵسـا بـە سەرژمێرییەکی ورد لە بارەی هەڵوێستی ئەو کەڵە زانایانەوە کە بەدیهێنەری شارستانیەتی ئەمڕۆی سەرزەوین بەرامبەر بە ئاین و بونی خـوا، لـە مـاوەی ئـەم چوار سـەدەی دوایـی، سـەدەکانی (١٧، ١٨، ١٩، ٢٠)دا. لــە هەڵســەنگاندنی هەڵوێســتی (٢٩٠) زانـای هەرەبـەرز لەگـەڵ ئاینـدا، بـۆی دەرکـەوت کـە (٢٨)یـان نەگەیشتوونەتە هیچ ئەنجامێ لە بارەی بون و نـەبونی خـواوە، (٢٠) زاناشیان باوەڕیان بە خوا نەبوو یان گوێیان نەداوەتێ بـبێ یان نەبێ، بەڵام (٢٤٢) زانایان هانای باوەڕ بە خوایان هەڵبڕیوە و لـە کتێـب و زانسـتەکانیاندا ئاشـکرایان کـردووە کـە بـاوەڕی تـەواویان بـە خـوا هەیـە کەواتـە ئەگـەر سـەیری ڕێـژەی زانـا باوەڕدارەکانی شارستانیەتی ماددیەت بکەین، لەگەڵ ڕێژەی زانا بێ باوەڕەکانـدا، زانـا باوەڕدارەکـان لـە چـاو بـێ باوەڕەکانـدا، لـە (٩٢٪)ی زاناکان خاوەنی باوەڕن.(١٨)

[18] العلم ليس كافراً. د. محسن عبدالحميد. ص١٠.

كــافربونی ئــهوروپا و زۆربـــهی زۆری مووســـوڵمانهكانی لای خۆشمان بهخۆڕایی نییه ، بهڵكو چهند هۆیهكی كوشنده ههیه كه پهردهی رهشی داوه بهسهر چاویاندا له ههموو ڕاستییهك ڕاستتر كه خوا نابینای كردوون، هۆكانیش:

١/ ناڕاستی سهرچاوه: فهیلهسوف و نووسهری هاوچهرخ (كارل یاسپرز) له كتێبی (مدخل الی الفلسفه)(١٩) ، دا ئهڵێ: دهربارهی بونی خوا، لای ئێمهی ڕۆژئاوایی دوو سهرچاوهمان ههیه بۆ پشكنین به دوای خوادا و ڕوونكردنهوهی باوهڕ به خوا، ئهو دوو سهرچاوهیهش بریتین له ئینجیل و فهلسهفهی یۆنانی، جا ئهگهر فهیلهسوفهكانی ڕۆژئاوا له ڕوانگهی ئینجیلهوه بڕوانن بۆ خوا، ئهبێ چ خوایهك بهدی بكهن. خوایهك كه زاوزێ بكات و منالی ببێ و خوایهكی بێ دهسهلات، كوڕهكهی بكوژن و ههڵبواسن نهتوانێ ورته بكات، خوایهك لهبهر خهفهتی مهریهمی خێزانی و عیسا و ههموو بونهوهری لهبیر بچێ. یان ئهگهر فهیلهسوفێ له ڕوانگهی فهلسهفهی یۆنانییهوه بڕوانێته بونی خوا، چهندین خوا ههن، ئهوه خوای وشكانییه و ئهویتر خوای جوانییه و ئهویتر خوای دهریایه و ... هتد. كۆمهڵه خوایهكی بێ سهر و بن نهبێ خوایهكی دهسبت ناكهوێ مرۆڤ دروستی نهكردبێ، كاتێك ئهو

---

[١٩] ل٨٧، گۆڕینی د. محمد فتحی الشنقیطي.

فەیلەسوفە ئەم جۆرە خوایانەی بەدی ئەکات، هەقی خۆیەتی کە بلّیٚ: خوا مرۆڤی دروست نەکردووە، بەڵکو مرۆڤ خوای دروست کردووە، خۆ ئەگەر ئاوڕێك بەلای تەوراتدا بدەینەوێ بمانەوە و خوایەکمان دەست بکەوێ کە شیاوی پەرستن بیٚ و بتوانین نازناوی دروستکەری بونەوەری بەسەردا بڕین، ئەگەرچی بەزۆریش بێت، ئەو خوایەی کە تەوراتە دەست لیٚ دراوەکەی ئێستا باسی دەکات، هەرگیزاوهەرگیز ژیری و زانیاری نە بە خوای دائەنیٚ و نەشیاوی پەرستنیشە ئەو خوای کە تەورات باسی ئەکات:

أ. ڕەگەزپەرستە:(٢٠) حەڵاڵی کردووە بۆ خەڵکی (شعب الله المختار) شتومەك بە ـ سوو ـ (ربا) لە هەر نەتەوەیەکی تر جگە لە (جوو) وەربگرێت، بەلاّم نابیٚ جولەکە لە نێوان خۆیاندا سوو (ربا) هەبێت.(٢١)

ب. ئەو خوایەی کە تەورات باسی ئەکات پێویستی بە پشوودان (استراحة) هەیە و ئەخەویٚ و لە خەو هەڵدەستیٚ، لە ماوەی شەش ڕۆژدا زەوی و ئاسمانی دروست کردو لە ڕۆژی حەوتەمدا

---

[٢٠] التوراة د. مصطفى محمود، ص٤٧.

[٢١] التوراة، نشينة، ص٢٣.

ئیســراحەتی کــرد و پشــووی دا و دوا هەناســەی ئاســوودەیی هەڵکێشا. (الخروج ۳۱).

"وسبن ئەی ئادەمیزادەکان، ئەوا خوا هات و هەڵسا لە خەو، دەرچوو لە یانەی پیرۆز" زکریا الاصحاح (۲)

ج. خـوا پەشـیمان ئەبێتـەوە لـەو نیشـانەی کـە ئـەیکات، پـاش ئەوەی کە لافاوی هەڵساند لە کاتی (نوح)دا (سەلامی خوای لێ بێ) پەشیمان بوویەوە لە کارەکەی خۆی، هەڵسا ئەستێرە زێڕینەی دروست کرد و کردیە پەیامێکی یادخەرەوە بۆ ئەوەی جارێکی تـر هەڵـەی وا نـەکات و هـەرکاتێ ڕقـی لـە هـەر گیانلەبـەرێکی سـەرزەوی هەڵسـا، بـەو ئەسـتێرە زێڕینـەدا پەیمانەکـەی بـیر بکەوێتەوە.[۲۲]

د. هیچ پێغەمبەرێك بە بێوەی لە دەست تەوراتە کارتۆنییەکەی جوولەکە دەرنەچووە، نوح (سەلامی خوای لێ بێ) عارەق خۆر بوو، لــوط (ســەلامی خــوای لــێبێ) بــە سەرخۆشــی لەگــەڵ کچــەکانیدا ڕایئـەبوارد، یـەعقوب (سـەلامی خـوای لـێ بـێ) دزیـی ئـەکرد، هـوود (سـەلامی خـوای لـێبێ) لەگـەڵ بوکەکـەی، خێزانـی کوڕەکـەی، ڕای ئەبوارد، داوود (سەلامی خوای لێ بێ) دڵی چوو لە خێزانی ئەفسەرە دڵسـۆزەکەی کـە نـاوی (ئۆریـا) بـوو سـکی ژنەکـەی پـڕ کـرد و

---

[۲۲] التكوین، الاصحاح، ۹.

مێردەکەی نارد بۆ جەنگ تا کوژرا، سلێمان (سەلامی خوای لێ بێ) لـە کۆتایی ژیانیا دەستی دایە بتپەرستی، هاروون (سـەلامی خـوای لێ بـێ) گوێرەکـەی ئەپەرسـت پـاش ئـەوەی کـە کـرا بەپێغەمبـەر، تەنانەت موسا(سەلامی خوای لێ بێ) لەگەڵ خوادا ڕاست دەرنەچوو، ناپاکی لەگەڵدا کرد..... هتد

هـەموو پێغەمبـەرەکان تـاوانی زۆر ناشیرینی وایان بـۆ دروسـت کـراوە کە هیچ شەلاتییەکی نـاو بازاڕ پێـی ڕازی نابێ نـەك ئـەو پێغەمبـەرە (مرسـل)انە و هەڵبژاردانـەی خـوا بـۆ مامۆسـتای ئادەمیزاد.(٢٣)

جـا ئەگـەر کتێبێکـی ئاسمـانی بـەو شـێوە باسـی خـوا و پێغەمبەرانی خوا بکات، کەی زانایانی سەدەی بیست ئـەتوانن چێژی بـاوەڕی تێـدا بچێژن و دڵیـان ئـاو بخواتـەوە، دیـارە کـە خوایـان دەسـت ناکـەوێ، ئـەو خوایـەی کـە کاروبـاری بونـەوەری بەدەستەوە بـێ و دروستکەری بونـەوەر بـێ نـابێ بخـەوێ، نابێ پێویسـتی بـە پشـوودان و ئیسـراحەت هـەبێ، نـابێ شـتی لـە یادبچـێ، چۆن ئـەبێ ئەستێرە زێڕینـە ببێتـە سکرتێری خـوا و شتی بیر بخاتـەوە، هـەر قوتابییـەکی ناوەندی بیـەوێت لـە ماڵی

---

[٢٣] بۆ ڕوونکردنەوەی ئەم ڕاستییە، سەیری تەورات سفر صموئيل الثاني اصحاح، ٢٣ و کتێبی التورات . د. مصطفى محمود، ص٦١. ٦٢ بکە.

خۆیـدا بـه شـکاندنەوەی تیشـکی ئـەتوانێ بـه چـەند پارچـه شووشەیەك ئەستێرە زێڕینه دروست بکات، کەواته نه ئینجیل و نه تـەورات نـه فەلسـەفەی میسالی کۆن، هیچیان ناتوانن ڕێگای چوونه لای خوا پیشانی خەڵکی به گشتی و زاناکان بەتایبـەتی، بدەن.

٢/ هۆی دووەمی کافربونی زۆربـەی هـەرە زۆری ئەوروپاییـەکان و زۆڵه مووسوڵمانەکانی لای ئێمەیش، گومڕایی زانیارییـه ، ئەو مرۆڤەی کـه بۆی دانـراوه کـه بـرای مـەیمون نـەبێ ئامۆزایـەتی و ئـاژەڵێکی وەك هـەر ئـاژەڵێکی گـەورە بـووی نـاو ئەشکەوتەکانی شـانەدەر و نێندەرتاڵـه، پـێش چـەند سـەدەیەکی کـەم، زۆر کـەم، تەنانەت هۆی هەڵاتن و ئاوابونی خۆری نـەدەزانی و وای ئـەزانی هێزێکـی ئـەودیوی سروشـت ئەمسـەر و ئەوسـەری ڕۆژئـاوای پـێ ئـەکات، چـەند سـاڵێك دیاردەیـەکی سروشـتی بـه نیشـانەیەکی ئـەودیوی سرووشـت ئـەزانی و ئەسـتێرە زێڕینـه لـه ئـەوروپا نیشـانەی خـوا بـوو بـۆ یادخسـتنەوەی پـەیمان، لـه کوردسـتانی خۆشمـان . پرچـی ئایشه و فاتمه . بوو، زاناکـانی ئەوروپا بونـه کـەوی نێـو قەفـەزی پیـاوانی ئـایینی و دەفیـان دەنگـی نەئەدا و پیاوی ئایینیش هەر تـاوە ناتـاوە یـەك چەقۆیان لـێ ئەسوین، بـه سـووتاندن و بەنـدکردن و هەڵواسـین و دوورخسـتنەوە و سـزا و

چەرمەسەری، ئەیان ویست قڕوقەپ بە زاناکان بکەن، بە هیچ شێوەیەك باسی چۆنیەتی ڕووداوەکانی سروشت نەکەن، چونکە لەگەڵ ئینجیلە دەستهەڵبەستەکەی ئەوان و تەوراتە کارتۆنییەکەی سەهیۆنیدا ئەچن بە گژ یەکدا، بۆ ماوەیەکی زۆر دەنگی زولاڵی زانیاری لە ئەوروپا خەفە کرابوو، خۆ دیارە کە هەموو پاڵەپەستۆیەك تەقینەوەیەك دروست ئەکات، بەتایبەتی پاڵەپەستۆ لەسەر زانیاری و ژیری ئادەمیزادی ڕۆشنبیر، بۆیە گەورەترین تەقینەوە ڕووی دا دژی ئاین، تەنیا بە ئاینی مەسیحی و یەهودییەوە نەوەستا، بەڵکو بە ڕاستی هەموو ئاینێك پێشێل کراو هەموو بەرنامەیەکی خوایی بۆ مرۆڤ وەکو ئینجیل و تەوراتەکەی ئەوان سەیر کرا، هەندێ بەناو زانا کە بۆ ڕۆژێکی وا ئەگەڕان، بە فرسەتیان زانی و هەستان چەند بیروباوەڕێکیان، چەند قینێکی پیشخواردوو کە پێوەی ئاووس بوو بون، مۆری زانیارییان لێ داو بە ناوی شەڕی زانیاری و ئاینەوە بڵاویان کردەوە ئەمانە وایان ڕاگەیاند بە خەڵکی کە ئاین بریتییە لە شتێکی بێ ناوك، ئاین بریتی بوو لە هەوڵدانی مرۆڤی کۆن بۆ زانینی نهێنییەکانی بونەوەر، بەڵام بەشێوەیەکی هەڵەو دوور لە ڕاستی و هەموو بیردۆزە میثالییەکانی ئاین، زانیاری بە درۆی خستنەوە و ئیتر پێویستمان بە هیچ بیردۆزێکی میثالی نییە...

ئەم شانۆگەرییە تازەی کوفر و پاڵەوانانی دوورە کە ئەتوانین بەم شێوەیەی خوارەوە باسی بکەین، کە سەرنجی زۆر لە لاوانی ئێمە و زۆربەی لاوانی ئەوروپای ڕاکێشاوە، بە شێوەیەك کە واقی وڕکردوون و هیچ دەنگێکی ڕاستی نابیستن و حۆلی کردوون، شانۆگەرییەکە لە نووسینی زاناکانی سەهیۆنی جیهانییە، بەپێی دەقی (پرۆتۆکۆلی) دووهەمی سەهیۆنی، ئەڵێ:

"وا مەزانن وتەکانمان چەند قسەیەکی بۆشە، بە چاوی خۆتان ببینن کە سەرکەوتنی داروین و مارکس و نیچە (Nietche) ئێمە خۆمان پەروەردەمان کردوون.(٢٤)

هەروەها چۆنیەتی شانۆگەرییەکە و هەڵواسینی پڕوپاگەندە بۆ شانۆگەرییەکە و چەسپاندنی لە دڵی جەماوەراندا، وردترین نەخشە و دۆزەخیترین داوی بۆ تەنراوە و بلیمەتترین پاڵەوانیان بۆ هەڵبژاردووە، زۆر بە جوانی فێر کراون چۆن هەریەکەیان بە دەوری خۆی هەڵسێ و چۆن بە زمانی سەردەمی خۆی ئەدوێت، هەریەکەیان لە ڕوویەکەوە شانۆگەرییەکە تەواو ئەکەن، بۆ نموونە:

نیوتن ئەڵێ: پێویستمان بە هیچ خوایەك نییە ئەستێرەکان رابگرێت، هێزی کێشکار (جاذبية) بۆمان ڕائەگرێ.(٢٥)

---

[٢٤] برتوكولات حكماء الصهيونية، الطبعة الثانية، پرۆتۆکۆلاتی دووەم ، ل١٣٢.

هیکسی(٢٦) ئه‌ڵێ: کاتێ مرۆڤ ده‌سه‌ڵاتی هێزی سروشتی نه‌بوو، هه‌ڵسا ئاینی دروست کرد بۆ به‌ربه‌ره‌کانێی ئه‌و ترسه، ئه‌ویش له قۆناغێکی نه‌زانی و نه‌فامێتیدا.(٢٧)

لینین لـه مـانگی ئۆکتۆبـه‌ری ١٩٢٠ لـه وتارێکـدا لـه رێکخـراوی لاوانــی کۆمۆنیســتدا، وتــی: ئێمــه باوه‌ڕمــان بــه بــونی خــوا نییه...ئێمه زۆر به باشی ئه‌زانین که پیاوانی (که‌نیسه)، پیاوانی ئاینی و ده‌ره‌به‌گـه‌کان، بـۆ ئـه‌وه بـه نـاوی خـواوه ئـه‌دوێن تـاکو بمانچه‌وسێننه‌وه، بۆ پارێزگاری له به‌رژه‌وه‌ندیی خۆیان. مارکس لای وایه ئاین چه‌کی ده‌ستی ده‌وڵه‌مه‌نـده بۆ گیـانی هـه‌ژاره‌کان. فرۆید لای وایه که سرووش (وه‌حی) پێغه‌مبه‌ران بریتییه بووه له نه‌خۆشـی و نائاسـایی ئـاده‌میزاد و بریتـی بـووه لـه هسـتریا و شێتی. داروین، ئه‌ڵێ: پێویستی بونه‌وه‌ر به خوا وه‌کو ئامێرێکی میکانیکی پێویستی به هێزێکی میتافیزیکی ببێ، وایه. واته پێویستی پێی نییه.(٢٨)

به‌کورتی لای ئه‌وان ئاین بریتییه له چه‌کێکی پاره، هیچ مایه‌و متمانه ـ رصید ـ یکی نه‌بێ له بانکی زانیاری دا.

---

[٢٥] به‌ڵام جاذبیة چییه ؟ ئه‌بینرێت ؟ مادده‌یه ؟ چۆن په‌یدا بووه ؟

[٢٦] معرکة التقالید، محمد قطب، ص٦٢، الطبعة الثانیة.

[٢٧] الاسلام یتحدی، ص٢٩.

[٢٨] محاضرة، الاسلام والحضارة الغربیة، د. محمد قطب، ١٣٩٥ه.

ڕواڵەتی دووەم/ گومڕایی زانیاریانە:

ئەوەی ڕاستی بێت ئەم زانایانە هەندێکیان ڕێگای چوونە لای خوایان لێ تێك چووە و هەندێکیان تووشی گومڕایی زانیاری بون و هەندێکی تریان ئەگەرچی ئەوانە بە زانا دانانرێن، بەڵام ڕووی (بێ کەس) ڕەش بێت کە خەڵکی لینین و مارکس و ئەنجلز لە ڕیزی زانایاندا ئەژمێرن، ئەوانە ئەرکێکی تایبەتییان پێ سپێرردراوە و مۆری زانیاری (تەخلیت) یان لە خۆیان داوە، ئەگینا ڕاستی وتەکانیان وا نییە، چونکە:

أ. زانیاری چەندە پەلبهاوێژێ و نهێنییەکانی بونەوەر و مێژووی ژیان بدۆزێتەوە ناتوانێ لە نرخی ئاین ـ ئیسلام ـ کەم بکاتەوە، بەڵکو زیاتری ئەکات، چونکە زانیاری هەر ئەوەندەی بۆ دەرئەکەوێت کە بزانێ ئەو شتە وایە، ئیتر وا بە زانیاری نازانێ، لێرەدا ئاین ـ ئیسلام ـ دەورە گرنگەکەی دێت و ڕاڤەیەکی ڕاستیمان بۆ ئەکات، تەنیا ئەوەندە هەیە ڕواڵەتی پرسیارەکە لەگەڵ پێشکەوتنی زانیارییدا ئەگۆڕێت بۆ نموونە: ئەو هێلکەیەی ئەنرێتەوە بۆ جوجك هەڵهێنان، پاش ماوەی (٢١) ڕۆژ جووجەڵە دەردێت، جاران ئەیان وت خوا ڕێگای نیشان داوە و

دەری هێنـــاوە، بـــەڵام ئەمڕۆكـــە زانیـــاری بـــۆی دەرخســـتووین شاخێكی بچكۆلانە لە سەرووی دەنووكی جوجكەكەوە دەردێت (٢٩) ئەگەڕێت بۆ تـەنگترین شوێنی هێلكەكە بۆ ئەوەی بیشكێنێ و بێتـە دەرەوە، پـاش مـاوەی چـەند ڕۆژێكـی كـەم كـە لـە هێلكـە جووقـا، وردە وردە شـاخەكەی نـامێنی و لائەچـێ، لـەم نموونـە بچـووكەدا، بـێ بڕواكـان ئـەڵێن وا زانیـاری بـۆی دەرخسـتین پێویستمان بە خوا نییە بۆ جوجك لە دەرهێنانیدا، ئەو شاخە كەفیلە بە دەرهێنانی لە هێلكەدا، بەڵام ئەگەر سەیرێكی قووڵتری باسەكە بكەین، جێدەستی خوامان زیاتر بۆ دەرئەكەوێ، جاران كە ئەمانوت چۆن ئـەم جوجـكە دێتـە دەرەوە، ئـەمڕۆ ئـەڵێن ئـەو شاخە كێ دروستی كردووە لە كاتی پێویستدا ؟

كێ پاش تەواوبونی ئەركەكەی تواندییەوە؟

كێ تەنكترین شوێنی هێلكەكەی نیشان دا ؟(٣٠)

---

[٢٩] الاسلام یتحدی، ص٣١

[٣٠] الذي قدر فهدی. الأعلی ئایەتی ٤. لەگەڵ ڕێزم بۆ مامۆستای نووسەر، ئەپرسم ئایا ئەو بۆشاییە كە لە سەرێكی هێلكەدا لە كاتی كوڵاندا بە ئاشكرا دیارە، چییە و كێ دروستی كرد و بۆچی؟ لەوەڵامدا ئەڵێین بێ گومان ئەوەی گازی تێدایە و جوجكەكە هەناسەی پێ ئەدات هەتا ئەوكاتەی دێتە سەر زەوی، بۆ ئەوەی نەمرێ. ئەم وردەكاری و تواناداریيەش تەنها لە لایەن خوای گەورەوە بەدی دەهێنرێت و لە توانای هەموو بوونێ بەدەرە...

هەموو دەسەڵاتێکی زانیاری ئەوەیە بتوانێ و بزانێ چۆن ئەو شاخە دروست ئەبێت، بەڵام هەرگیز ناتوانێ بزانێ کێ نەخشەی جیۆلۆجی هێلکەکە ئەدات بە جوچکەکە، وەڵامی ئەم پرسیارانە ئەدرێتەوە دەستی ئاین و باوەڕ بە خوا.

ب. زانیاری سەروبەری ژیانی ئادەمیزاد نییە، چونکە زانیاری ئادەمیزاد لە ماددە تێپەڕ ناکات، مادەیش هەموو شتێك نییە، زۆر شت هەیە ماددە نییە و ئەبێتە هۆی گۆڕانی سەرەکی ڕواڵەتی ژیانی ئادەمیزاد، ڕاست ئەکەم کە ئەڵێم ماددە هەرگیز سەرچاوەی کامەرانی و دڵ ئارامی مرۆڤ نییە، بەڵکو باوەڕ بەودیوی ماددە و گیان و خوا، سەرچاوەی ژیانێکی پڕ لە بەختیارین بۆ مرۆڤ.

(سومرت صۆم) نووسەری جیهانی پایەبەرز، چەند ڕاستی وتووە کە ئەڵێ: ئەمڕۆ ئەوروپا پشتی کردووەتە خوا ڕاستەکەی و خوایەکی تازەی بۆ خۆی دروست کردووە کە زانیارییە، بەڵام زانیاری شتێکی بێ بارە، ئەوی ئەمڕۆ هەوڵی چەسپاندنی ڕاستی ئەدات سبەینێ هەڵی ئەوەشێنێتەوە، ئەوەی دوێنێ یەخەی حاشای لێ هەڵ ئەکات، ئەمڕۆ باوەشی بۆ ئەگرێتەوە و هەوڵی چەسپاندنی ئەدات، لەبەر ئەم بێ باری زانیارییە سەیر ئەکەین ئەوانەی کە زانیاری بە خوا سەیر ئەکەین، شوێنی

ڕاستی خۆی نادەنێ، هەموو ژیانیان لە دڵەتەپێ و ناوبانگ و خۆنەگریدایە و بێ ئارامی باڵی ڕەشی بەسەر ژیانیاندا کێشاوە،[٣١]

چونکە ئەگەر گومڕایی زانیاری سەرمان لێ نەشێوێنێ و فومان تێ نەکات و بە چاوێکی ژیرییەوە سەیری چوارچێوەی زانیاری بکەین، سەیر ئەکەین زۆر شتی ژیانمان هەیە کە زانیاری ناتوانێ ڕاڤەی بکات، تەنانەت هەر لە بواری زانیارییدا شتی وا هەیە کە زانیاری ڕاڤەی ناکات، جۆرە نەشتەرگەری (عملية جراحية)یەکی کۆن هەیە کە گەلێ سەرکەوتوو ترە لە عەمەلیاتی پزیشکی تازە و زانیاری نازانێ چۆن ڕووداوەکە ڕاڤە بکات، ئەویش بریتییە لەوەی بۆ دەرهێنانی هەر لویەك یا پارچە گۆشتێکی زیادە لە لاشەی ئادەمیزاددا، یان هەر جۆرە کردارێکی تری پزیشکی، چەند شوێنێکی تایبەتی هەیە لە لاشەی ئادەمیزاددا کاتێ چەند دەرزییەکی لێ ئەدەن، ئەو نەخۆشە چۆن ورگی لەت بکرێت، سکی هەڵبدڕێت، یان هەموو لاشەی توێ توێ بکرێت، هەست بە هیچ جۆرە ئازارێك ناکات، کە دەڵێم دەرزی، مەبەستم لە شرینقە نییە، بەڵکو مەبەستم لە دەرزی خەیاتی، دەرزی دروومان و بێ

[٣١] شبهات حول الاسلام، د. محمد قطب، ص١٢، ١٣.

ئـەوەی هـیچ جـۆرە دەرمـانێکی لەگەڵـدا بـەکاربێت، ئـەم جـۆرە عەمەلیاتانە لە چیندا باون و تا ئێستا بەکاردێن.[٣٢]

زانیاری هەر ئەوەندە ئەزانێت کاتێك ئەو دەرزییانە چەقێنران بەو شوێنە تایبەتییانەدا، مرۆڤەکە بێ ئەوەی بەنج بێ یان بێهۆش بێت، هەست بە ئازاری ورگ هەڵدڕینەکە ناکات و لە قسەکردنی خۆیشی ناکەوێت.... هۆی چییە تا ئێستا نەزانراوە؟

٣/ هـۆی سـێهەمی ئـەوروپایی و مووسـوڵمانەکانی لای ئێمـە و بگرە هەندێ لە زاناکانیش، ئەگەڕێتەوە بۆ چۆنێتی گەڕاندن بە دوای خوادا .[٣٣]

ئەیانـەوێ خـوا وەك مـاددە یـان وەك وزە بیدۆزنـەوە و بچێتە ژێـر میکرۆسـکۆبەکەیانەوە، چـونکە لای ئـەوان هەرچـی بـە میکرۆسکۆب و تلسکۆب نەبینرێت، ناتوانن بڵێن هەیە، کەچی بە هـەزاران شـت دەوریـان داویـن و نـە ئەبینرێن و نـە ئەیانناسین، وەك:

أ. تیشکەکانی × سینی . هەر هەموو شەپۆلەکانی بێتەل.

ب . ئەگەر پرسیار بکەی لە هەر مامۆستایەك بڵێی کارەبا چییە؟ ئـەڵێ کارەبا بریتییـە لـە لێشـاوێکی ئـەلیکترۆنی، بڵـێ مامۆسـتا

---

[٣٢] احادیث في آسیا، محمد حسنین هیکل، ٤٩ (٧١) .

[٣٣] الله في الفلسفة الحدیث، جیمس کولبر، گۆڕینی فوئاد کامل .

ئەلیکترۆنەکان خۆیان کارەباکەن ؟ ئەڵێ نەخێر، بەڵکو ئەلیکترۆنەکان هەڵگری کارەباکەن .

بڵێ ئەی کارەباکە خۆی چییە؟ ئەبێ بڵێ چی ئەڵێی، تا ئێستا نەزانراوە تەوژم و وزەی کارەبا چۆنە و چییە؟

ج. هەرچی نەخشەیەکی سوڕاندنی ئەلیکترۆن دانراوە هەمووی خەمڵاندنە و هیچ زانایەك نەیدیوە.

د . ژیری و هێزی کێشکار . جاذبیة . گیان و دەروون (نفس)، ئێش و ئازار و هەستی برسێتی و پەستی ژیان و هەزاران داخوازی لاشە و هەزاران شتی تر، کە چواردەوریان گرتووین، بەڵکو هەریەکەیان پارچەیەکن لە ژیانمان، کەچی نەماندیون و نایان ناسین، ئیتر ڕاستە بڵێین نین ؟ یان بە بۆچوونێکی ماددیانە بۆ هەندێکیان بچین ؟

دیارە نەخێر، ئەگەر بمانەوێ سەروبەری ژیانمان و دروستکەرەکەمان (خواکەمان) بە گەز و کیلۆی ماددیانە بکێشین و بی پێوین، دیارە دەرناچین.[٣٤]

ئافرەتێکی گەڕۆکی ئەورووپی لەگەڵ مێردەکەیا ئەچنە لای مەلایەك لە یەمەن و ئافرەتەکە بە مەلاکە ئەڵێ: مامۆستا پێم بڵێ

---

[٣٤] تاملات میتافیزیقیة في الفلسفة الأولى ، رایفة دیکارت، ترجمة د. کمال الحاج. ل٢٥.

ئـەو خوایـەی ئێـوە ئەیپەرسـتن چـەند درێـژە و چـەند پانـە و کێشانەی چەندە، تاکو منیش باوەڕی پـێ بکەم وەکو ئێوە ببمە مووسـوڵمان. مامۆسـتاکە ئەفـەرموێ: منـیش پرسـیارێکت لـێ ئەکەم ئەگەر تۆ وەڵامی پرسیارەکەی منت دایەوە منیش وەڵامی پرسـیارەکەت ئەدەمـەوە، ئافرەتەکـە ئـەڵێ فـەرموو، مامۆسـتاکە ئەڵێ: ئایا تۆ مێردەکەی خۆتت خۆش ئەوێ ؟

ئافرەتەکە دەڵێ بەڵێ زۆرم خۆش دەوێ .

مامۆسـتا: توخـوا پـێم نـاڵێی چـەند کیلۆمـەتر یـان چـەند ئـەم مێردەت خۆش ئەوێ؟

ئافرەتەکە: مامۆستا خۆشەویستی چۆن بە کیلۆمەتر یان بە کیلۆگرام ئەپێورێت.

مامۆستاکە: ئەگەر خۆشەویستی کە دروستکراوە، گەردن بۆ پێوەر و کێشانەی ئێمەی ئادەمیزاد کەچ نەکات...

ئـەی خوایـەك کـە دروسـتکەری ئێمـە و ژیـان و بیروهـۆش و پێوەرەکانمانە چۆن گەردنکەچ دەبێ بۆ پێوەر و گەز و تەرازووی ئێمـە، کـە هـەموو گـەز و تەرازوویەکی ئێمـە ڕێژەییـە و هـەریگز دۆخێکی چەسپاو وەرناگرێ.

٤/ هۆیـەکی تـر لـە بـێ بڕواییـەکان بریتییـە لـە سـەیرکردنی پارچەیەکی ژیان و بونەوەر و پچڕاندنی لە زنجیرە ڕووداوەکان و

فەرماندان بە سەریدا، کاتێ سەیری ڕووداوێکی ئاڵۆز لە بونەوەر ئەکەن .

وەك بوومەلەرزەیەك، یان لافاوێك، یان دەردێکی کوشندە، یان جەنگێکی جیهانی کە درەوی چەند ملیۆنێك ئادەمیزاد دەکەن و ڕەوڕەوەی پێشکەوتنی ئادەمیزاد زۆر دوائەخەن، یان کاتێ سەیر ئەکەن گەلێکی هەژار و بەشخوراو و ژێرچەپۆکە بە هەزاران دەردیسەری و ئێش و ئازار و ئەشکەنجە، بە خۆڕایی و بێ تاوان بەسەردا دێت و بە هەزاران ڕۆڵەی لاوی لێ هەڵئەواسرێ و دڵی هەزاران دایك هەڵئەقرچێ و شەرەف و ئابڕووی ئەو گەلە هەژارە ئەخرێتە ژێر پێ، ئەڵێن ئەگەر ڕاست بێ و خوایەك هەبێ و وەکو ئێوەی مووسوڵمانان و خاوەن باوەڕان ئەڵێن... بەخشندە و میهرەبان بێ و دروستکەری بونەوەر و یاسا وردەکەی سروشت بێ، چۆن ئەبێ لەم هەموو ئاشووبە و ستەمکارییەدا بە بێدەنگ دانیشتبێ و ورتەی لێوە نەیەت....لێکۆڵینەوەی خێر و شەڕ لە کارەکانی گەردون و ژیاندا، جێگای شەڕە وتەی فەیلەسوفە زۆر کۆنەکانە، بەڵام وا بە چەند خاڵێك ئێمەیش ئەم باسە ئەخەینە ژێر توێژینەوە.

ا. کاتێك باوکێ منداڵەکەی بە دەستی خۆی ئەباتە لای پزیشکێکی برینساز بۆ ئەوەی نەشتەرگەریی بکات، دیارە

منداڵه‌كه ئه‌زریكێنێ و هاوار ده‌كات له باوكی، باوكی به دڵ ڕه‌ق ئه‌داتـه قه‌ڵـه‌م، چونكه تـه‌نیا سـه‌یری ئـه‌و سـات و ڕۆژه ئـه‌كات، به‌ڵام كاتێ گه‌وره بوو و ژیری فراوان بوو، ئه‌وكاته ئـه‌زانێ ئه‌و نه‌شته‌رگه‌رییه ئه‌وپه‌ڕی دڵسۆزی و به‌زه‌یی باوكانه بوو.(٢٥)

ئێمـه‌ش ژیـری و زانیارییمـان هـه‌موو فه‌لسـه‌فه‌ی بونـه‌وه‌ر و نه‌خشـه‌ی خـوایی نازانێـت، چونكه وا ئـه‌زانین بـه مـردن هـه‌موو شـتێك كۆتـایی دێـت، بـه‌ڵام ئه‌گـه‌ر بڕوامـان بـه ڕۆژی پاداشـت . قیامه‌ت . هه‌بێت، شه‌ڕ له بونه‌وه‌ردا به‌دی ناكه‌ین، به‌ڵكو هه‌مووی خێر و فه‌رمانكاری خوایه.

ب . خێر و شـه‌ڕ هـه‌روه‌ك هـه‌ردوو ڕووه‌كـه‌ی پـاره، شـێر و خـه‌ت، وایـه، جـه‌نگ لـه ڕوویـه‌كی تـره‌وه خێـره، ڕاسـته لـه جه‌نگـدا ماڵوێرانی و خوێن و خـۆڵ تێكـه‌ڵاوبون و بـۆنی بـارووتی لێـدێ، به‌ڵام له‌لایه‌كی تره‌وه بووه هـۆی یـه‌ككرتنی ئاده‌میزاد لـه ترسـی جه‌نگ ئاده‌میزادان یه‌كیان گرت له خێزانـه‌وه بـۆ خزمایـه‌تی و لـه یه‌ككرتنی خزمایه‌تییه‌وه بۆ عه‌شایه‌ری و هۆز و كۆز دروستبون، له‌وێوه بۆ یه‌ككرتنی نه‌ته‌وایه‌تی و هاوزمـانی و هاونیشـتمانی و هاوئـاینی و هـه‌تا لـه ئه‌نجامـدا نوێنـه‌ری هـه‌موو ئـاده‌میزادانی سه‌رزه‌وی له‌سـه‌ر سفره‌ی نه‌تـه‌وه یـه‌ككرتووه‌كان كۆبونـه‌وه، ئـه‌م

---

[٣٥] سه‌یری كتێبی (الله) د. مصطفى محمود عقاد بكه، ص١١٠.

یەککگرتنانە هەمووی لە ترسی جەنگ دروست بووە. هەر لە کاتی جەنگدا و بڵێسەی ئاگری ماڵ سووتاواندا بوو، (پەنسلین) دۆزرایەوە و گواستنەوەی خوێن لە ئادەمیزادێکەوە بۆ یەکێکی تری بریندار دۆزرایەوە، ئایا بەهۆی جەنگەوە نەبوو وزەی ئەتۆم دۆزرایەوە و هەر لە کاتی جەنگدا بوو کە کەشتی ژێر ئاو - غواصە - و باروت و تەنانەت ڕادیۆ دۆزرایەوە. ئێمە ناڵێین جەنگ سوودی هەیە، بەڵام ئەڵێین شەڕی ڕووت لە بونەوەردا نییە و هەموو شتێ لە بونەوەردا ڕێژەییە، ئەوەی بە نیسبەت کۆمەڵێکەوە بە شەڕ دادەنرێت، بەنیسبەت کۆمەڵی دووهەمەوە خێر و فەڕ و خۆشییە، جەنگی حوزەیرانی ١٩٦٧ شەڕ بوو بۆ عەرەب و خێر بوو بۆ جولەکە، جەنگی ئۆکتۆبەری ١٩٧٣ شەڕ بوو بۆ جولەکە و خێربوو بۆ عەرەب.

ج. کورد ئەڵێ (تا نەچێژی سەرمای زستان نابینی باخ و بێستان)، زۆر ڕاستە، ئەگەر ئێش و ئازار و چەرمەسەری لە ژیان بسڕێتەوە، ئەوکاتە ژیان هیچ تامێکی نامێنێ و بێ مانا ئەمێنێتەوە، ئەگەر ستەمکاری نەبێ دادپەروەری چ تامێکی هەیە؟

ئەگەر ئەشکەنجە و ئازار و گوڵێتی نەبێ، تەندروستی و ئازادی و خۆشگوزەرانی چ لەزەتێکی تێدا ئەمێنێ، هەریەکەیان

لە بەرانبەر دژەکـەی و خێـر لەبەرابـەربونی شـەڕەوە نرخـی هەیـە، ڕەحمەت لە پێشەوا غەزالی کە ئەفەرموێ: بونی شەڕ لە بونەوەردا وەکو لاریـی کـەوانی تیروکـەوان وایـە... ئەگـەر کەوانەکـە ڕاسـت بکرێتـەوە کارەکـەی خـۆی ناکـات، هـەروەها ئـەو پەڵـە شـەڕانە هەوێنـی جوانی بونەوەرن).[٣٦]

د- ئەوانـەی هـەوڵی چەسـپاندنی پشـێوی بۆ ژیـان و ئاڵۆزی بـۆ بونەوەر ئەدەن، هەر هەموو ئەو بەڵگانەی بەڵگـەن بۆ بـونی ڕۆژی پاداشــت و ڕۆژی قیامــەت، چــونکە زۆر ڕاســتە کــە شــەڕ لــەم بونەوەرە پڕ لە یاسایەدا شتێکی ناڕاستە و لای هەموو مرۆڤێکی ژیـر کـردەوەی چـاکە و کـردەوەی بێفـەڕ وەك یـەك نـین، چ جـای ژیرییەك کە دروستکەر و بەدیهێنـەری بونـەوەرە. خـۆ زۆر ڕاسـتە کە لەم جیهانی ژیانەماندا هەزاران ماف پێشێل ئەکرێ و بۆ هـەتا هــەتایی گــۆڕ ئــەکرێت و هــەزاران ســتەمکار لــەناو زەلکــاوی ستەمکارییدایە بە ئارەزووی خۆی مەلە ئەکات هەتا ئـەمرێ، کە مردیش بەوپەڕی ڕێزەوە ئەنێژرێت، ئەمە لە لایەکەوە، لە لایـەکی تــرەوە هــەزاران چــاکەخواز و خێرخــواز بــە ئــاخ و ئۆفــەوە ســەرئەنێتەوە، لێــرەدا ئەگــەر ڕۆژی پاداشــت بــە مەقەســتی ماددییـەت بقـرتێنین لـە ژیـان و سـەیری تـەنیا ئـەم چـەند ڕۆژەی

---

[٣٦] حوار مع صديق الملحد، د. مصطفى محمود، ص٢٢.

ژیـان بکـەین، ڕاسـتە گـەر بڵـێین ئـەم هـەموو شـەڕە چییە لـە بونەوەردا ؟

ماددییەکان ئەڵێن مێژوو دادگای ڕاستە بۆ جیاکردنەوەی هەموو خێـر و شـەڕێك لـە ژیـانی ئـادەمیزاددا، ئەگـەر چـاکەخواز و پیاوباش بوو وا بـە دێڕی زێـڕین نـاوی ئەنووسـرێ، خۆ ئەگـەر پیـاو خـراپ بـوو، شـەڕانی بـوو، ئـەوا ئـەیکات بـە ژێـر لێزمـەی تفبارانەوە.

ئێمەش ئـەڵێین: دادگـای مێـژوو بـەس نییـە بۆ پاداشتی چاکە و خراپە ، چونکە:

یەکەم: مێژوو تەنیا کردەوەی پیاوە گەورە ناودارەکان ئەداتە بەر نەشتەری شیکردنەوە و هەڵیان ئەسەنگێنێ ئەی کردەوەی خێر و شـەڕی ئەندامـەکانی تـری گەلـەکان کـێ هـەڵی سـەنگێنێ و پاداشت یان سزایان ئەداتەوە؟

دووەم: ئـەو ستەمکارەی بـە ستەمکاری ئـەژی و بـە ستەمکاری ئەمرێ و بە ڕێزیشەوە ئەنێژرێت پاش مردنی خۆی مێژوو ئەگەر هەزاران نازنـاوی چاکە و ستایشی پـێ ببەخشـێ، یـان هـەزاران جنێوی بـداتێ و ناوونـاتۆرەی ناشـیرینی دوابخـات، چ نرخێکـی هەیە ؟

(ستالین) کە ئەو هەموو ستەمکاری و دیکتاتۆرییەی بەرامبەر گەلی ڕوسی هەژار و تەنانەت ئەندامە هەرە بەرزەکانی پارتەکەی خۆیشی کرد، کەچی پاش مردنی لە گۆڕ دەرهێنراو بە مردوویی مەحکەمە کرا و لاشە بێ گیانەکەی سووتێنرا، ئەو مەحکەمە و سـووتاندنەی چ نرخێکـی هەیـە، پـاش مردنـی سـتالین . چ. هەستێك ئەکات بە ستایش یان بە جنێو و سووتاندن ؟

سێهەم: ئەوانەی کە لاپەڕەکانی مێژوو پڕ ئەکەنەوە و خەڵکی هەڵئەسەنگێنن، مرۆڤێکی ئاسایین و بە هەزاران پاڵەپەستۆی ئارەزووکـاری (خۆشەویسـتی و ڕق) پـاڵ بـە نـووکی پێنووسەکەیانەوە ئەنێ، هەزاران ڕاستی پێشێل ئەکەن، چونکە ئەوانە بەلایانەوە ڕاست نییە، کەواتە مێژوو هیچ چاکە و خراپە و خێر و شەڕێك پاداشت ناداتەوە، تەنیا ڕۆژێ پاداشت و ڕۆژی دادگای خوایی ڕەش و سپی دەرئەکەوێ.

هـ. بۆ ئـەوەی لـە مانـای بـونی شـەڕ لـە بونـەوەردا تێبگـەین، نموونەیەکی بچووك ئەهێنینەوە:

ئەگەر شانۆگەرییەکی (پۆلیس)مان بینی و لە شانۆگەرییەکەدا سەیرمان کرد پیاوێکی تاوانبار سامانی هەژارانی داگیر کردووە، بە بێ تاوان خەڵکی ئەکوشت و شەرەفی ئەندامەکانی کۆمەڵی بریندار ئەکرد، ئا لەم کاتەدا پێش ئەوەی بگەینە ئەنجامی پیاوە

تاوانبارەکـە، پـەردە دادرایـەوە، ئـا لـەم کاتـەدا سـێ ڕاڤـە بـۆ ئـەم شانۆگەرییە ئەبینین:

١. ئـەم شـانۆگەرییە پـووچ و بـێ مەبەسـت بـوو، تـەنیا بـۆ کـات بەفیڕۆدان پێشکەش کراو هیچی تر.

٢. پاشـان، شـانۆگەرییەکی ژیانبەخشـە، خـەڵکی هـان ئـەدا بـۆ تاوانکاری.

٣. شـانۆگەرییەکی ناتـەواوە، بەشـێکی یـان چـەند بەشـێکی تـری ماوە و جاریَ پێشـکەش نـەکراوە. بـونی شـەڕ لـە بونـەوەردا وەك ئەم شانۆگەرییە وایە.

١. زاناکـانی ڕۆژئـاوا (کُفـر) لایـان وایـە ئـەم ژیانـەی ئێسـتا سـەروبەری ژیانـە و هـەموو شـتێك بـە مـردن کۆتـایی دێـت، هـەر تاوانبارێك لـەم ژیانـەدا تۆڵـەی لـێ نەسـەندرا وەکو بـەرزی بانـان بۆی دەردەچێ، هەر لەبەر ئەوە ئەبینین کۆمەڵگای ماددییەکان بە گشتی و ئەوروپا بەتایبـەتی، لەوپـەڕی بـێ ئارامی و سرەوتن و دڵەتەپێیدا دەژین و بە بچووکترین کێشـەی ژیان هەڵئەچن، ئێمە لە خۆڕایی ئەمە نـاڵێین، بەڵکو خۆیـان لـە سـەرژمێرییەکانیاندا ئەڵێن.

شێتی لە ئەوروپا بە گشتی و لە ئەمریکا بەتایبەتی، بووەتە نەخۆشییەکی درم و قڕان [٢٧]

چەندە هەوڵ ئەدەن نەخۆشییە دەروونییەکان (المرض النفسي) و شێتەکانیان لەبەرچاوی خەڵکی بشارنەوە و نەخۆشخانە و شێتخانەکانیان دوور لە شار و لە بێشەڵاندا دروستکەن، بەڵام ئەوەندە دیاردەی دڵەتەپە و بێ ئارامی خۆی کێشاوە بەسەریاندا، بۆیان ناشارێتەوە، [٢٨]

جارێ نەخۆشیی دەروونی بەشێوەیەك زاڵ بووە بەسەر دەروونی کۆمەڵگای ئەوروپیدا، بە دەگمەن لاوی کوڕ و کچی ئەوروپی هەبێ کە هەر تاوە ناتاوێ سەری دکتۆرێکی دەروونی نەدات، هەزاران تابلۆی دڵەتەپێی خۆی و نائارامیی دەروونی خۆی باس ئەکات. [٣٩]

---

[٢٧] الاسلام والحضارة الغربية، د. محمد قطب .

[٢٨] ئەوەتە رۆجیە گارودی لە کتێبی (مشروع الامل) لاپەڕە (٥) چاپی یەکەم، ١٩٧٧، دار الآداب، ئەڵێ: قورسایی دڵەتەپە و تەنگەڵانی ژیان بەشێوەیەك سوارمان بووە کە لە هەموو مێژووی دوور و درێژی ئادەمیزاددا رووی نەداوە، ئەویش خەمی مانەوەی گۆی زەوی و مانەوەی دانیشتوانی گۆی زەوییە.

[٣٩] با ئەوەش بزانین کە زۆربەی زۆری . ئەگەر نەڵێین هەموو . پزیشکە سایکۆلۆژییەکانی ئەورووپا و ئەمریکا، جولەکەن و قوتابی قوتابخانەکانی (فرۆید و دۆرکایم)ن، دیارە بە ڕێکەوت نییە، بەڵکو نەخشەیەکی سەهیۆنی جیهانی شوێنەکانی بۆ دیاری کردوون.

ئه‌گـه‌ر سـه‌ری لای پزیشـکێکی سـایکۆلۆژی لـه ئـه‌وروپا بـده‌یت، سـه‌یر ئه‌کـه‌یت مشـته‌ریی ڕۆژانـه و هه‌فتانـه و مانگانـه‌ی هه‌یـه، هه‌ریه‌که‌شیان خشته‌یه‌کی تایبـه‌تییان بـۆ دانـراوه، بۆچـی بـه‌و شێوه پڕ له مه‌ترسییه ئه‌ڕۆنه لای پزیشکه ده‌روونییه‌کان؟

ئایا له‌به‌رئه‌وه‌یه که ساغن یان له‌به‌رئه‌وه‌یـه که نه‌خۆشن، دیـاره له‌به‌رئه‌وه‌یـــه کـــه ده‌روونیـــان و گیانیـــان نه‌خۆشـــه نه‌خۆشییه‌که‌یشـیان تـه‌نها نـه‌بونی بـاوه‌ڕه بـه ڕۆژی دوایـی، خه‌فه‌تی له‌ده‌ست ده‌رچوونی تۆڵه‌یه تووشی نه‌خۆشییان ئه‌کات.

به‌ڵام مرۆڤی موسڵمان لێی ڕوونه بچووکترین کرده‌وه چاکه بێت یـان خراپـه، تۆمـاره و ڕۆژی لێپرسـینه‌وه‌ی هه‌یـه، له‌به‌رئـه‌وه هـه‌موو بونـه‌وه‌ر بـه خێـر ئـه‌زانێت و شـه‌ڕی تێـدا بـه‌دی ناکـات، شـانۆگه‌ریی ژیـان بـه شـانۆگه‌رییه‌کی پـووچ و بـێ مه‌به‌سـت دانانێت.[40]

٢. هه‌ندێ له فه‌یله‌سوفه‌کانی مادده‌ییه‌ت و ئه‌وروپی به گشتی و وجودییـه‌کان به‌تایبـه‌تی لـه سـه‌رووی هه‌موویانـه‌وه (سـارته‌ر)، لایان وایه ژیان زۆر قێزه‌ونه و ڕشانه‌وه و دڵتێکچوون نـه‌بێ هیچ

---

[40] گه‌وره‌یی هه‌ر بۆ ئه‌و خوایه‌یه که ئه‌فه‌رموێت: (وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاء وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَاعِبِينَ) (الأنبياء : ١٦)

مانایەكی تر نابەخشێت(٤١) ، مرۆڤ چاكەخواز بێت یان شەڕانی هیچ جیاوازییەكی نییە، چونكە كە داسی مردن دروێنەی ملی كردن، ئەنجامەكەیان گەڕانەوەیانە بۆ ژێر گڵی هەتا هەتایی. كاتێ مرۆڤ خۆی لە خوا پچڕاند و بە تەنیا و بێ چرای باوەڕ لە سارای توانا و تونی تاریك و پڕ لە مەترسی ژیاندا بە كوێر و وێڵێ بووی ژیا، زۆر ڕاستە كە ئەوە هەستی بێت بەرامبەر ژیان و دڵی تێك بچێت كە باسی ژیان كرا. بەڵام لای مرۆڤی موسوڵمان كە دەستی بە دەستی خوا و بەدیهێنەری بونەوەرەوە دەبێت و لەبەر تیشكی باوەڕدا و لەسەر نەخشەی خوا هەنگاو هەڵئەنێ، هەرگیز ئەم ژیانە بە (عبث) نازانێ، موسوڵمان كە گوێی لە خواكەیەتی ئەفەرموێ:

{ أَفَنَجْعَلُ ٱلْمُسْلِمِينَ كَٱلْمُجْرِمِينَ ۝٣٥ مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ } (القلم: ٣٥، ٣٦).

دیارە خوا ئەو موسوڵمانانەی لە ترسی خوا ناوێرن ئازاری تاقە مێروولەیەك بدەن، ئەگەر شایەنی ئازار نەبێت، دیارە لەگەڵ تاوانبارێك كە دەستی بە خوێنی هەزاران گرتۆتە خەنە و سمێڵی بە ماڵ خواردنی ئەم چەور كردووە، هەرگیز وەك یەك سەیریان ناكات. كاتێ كە مردن هەردووكیان وەكو یەك ئەمرن، مانای

---

[41] سەیری كتێبی (الوجودیة والغثیان) محمد جواد بكە.

یەکسـانییان نییـە، بـەڵکو مانـای نادرنیانـە بـۆ بـەردەم دادگـا، دادگای خوایی.

٣. ڕاڤـەی سـێهەمی شـانۆگەرییەکە، ژیـان ڕاسـتترین ڕاڤەیـە و بەشێکی گەورە، بەڵکو بەشە هەرە گەورەکەی شانۆگەریی ژیان لـە پاش مـردن دەسـت پـێ ئـەکات و مافخوراوەکـان دەمـی تاسـە ئەخەنـە نـاو دەمـی مافەکانیانـەوە و پێیـان شـاد ئەبنـەوە، ستەمکارەکانیش لە دۆزەخی کردەوەکانیاندا هەڵئەقرچێنێ.[٤٢]

٥/ هۆیەکی تر لە هۆیەکانی کافربونی ئەوروپاییەکان و تەنانەت هـۆی کوشـندەی کـافربونی رۆڵـەکانی ئیسـلام و دزینیـان بـۆ کارگوزاری کردنی (کُفر)، نووستنی مامۆستاکانی ئاینی بوو.

که زانای ڕاستەقینە زۆر زۆر کەم بووەوە و ژمارەیەکی زۆر چەتە و نەخوێنـدەوار خۆیـان سـەپاند بەسـەر ئیسـلامدا و نـەك نـازانن چۆن باسی ئیسلام بۆ خەڵکی بکەن، بەڵکو وەکو فارسەکە ئەڵێ:

(کۆلکە پزیشك گیانت دەرئەکات   کۆلکە مەلا دینت دەرئەکات)

بـەهۆی ناموسـڵمانی خۆیانـەوە، ئەگـەر تـامی ئیسـلام نـەختێك چووبێتە بـن ددانـی لاوێـك، ئـەوان لـە دەمیـدا تـاڵی ئەکـەن و لـە ئیسلام بێزاری ئەکەن، ئەوە بۆ نـاو خۆمـان، ئـەوروپاش چۆن لـە

---

[٤٢] سورة الواقعة ومنهجها في العقائد، محمود غريب، ل١٩، ٢٣، وە کتێبی: من هو سيد القدر، د. محمد سعيد رمضان البوطي.

ئیسـلام بگـات ؟! تـا ماوەیـەکی کـەم لەمـەوپێش کۆلکـە مـەلاکان ئەیانوت هەرکەس زمانی کافرێتی بخوێنێ، کافرە[٤٣] کـە ئەمانـە زمـانی بێگانـە نـەزانن ئەوروپاییـەکان لـە زمانـە ئیسـلامییەکان، کوردی، عـەرەبی، فارسـی، تـورکی، ئـوردی، تـێ ئەگـەن و سەرچـاوەیان لـەبارەی ئیسـلامەوە بـە زمـانی خۆیـان دەسـت ئەکـەوێت، ئـیتر چۆن ئیسـلامیان بـۆ دەرکـەوێت؟ لێدانـە پاڵەوانییەکـەی پاڵـەوانی ئیسـلام و کـورد نـەژاد (سـەلاحەدینی ئـەیوبی) لـە خاچـەکان و فڕانـدنی (صـلیبیە) بەشـێوەیەکی دڵتـەزێن، بـووە هـۆی ڕق هەڵسـاندنی نووسـەرەکانی ئـەوروپا و بڵاوکردنـەوەی پڕوپاگەیەندەیـەکی زۆر بـۆ مووسـوڵمان و ئاینـە پیرۆزەکـەیان بەگشـتی و ناشـیرین کردنـی کەسایەتی پێغەمبـەر (درودی خوای لەسەر بێت) لە ئـەوروپا و بەتایبـەتی هـەتا بـووە هۆی ماڵکاولییـان و نـەفرینکردنیان لـە ئیسـلام، ئـۆف لـە دەسـت مەلا، ئەوەی پێی نەجزابێ بە پشکۆی هاوڕێیەتی مـەلادا، نازانێ چەندە لارن، جارێ لە ئیسلامدا مەلا هەر نییە، تەنیا زانای ئاین (فقیـة) هەیـە، ئـەگینا مـەلا و مەلاچێتی هـیچ پەیوەندییـەکی نـە نزیك و نە دووری بەسـەر ئیسـلامەوە نییـە، ئەگـەر ئـەو وڵاتانـەی

---

[٤٣] کەچی پێغەمبەر (درودی خوای لەسەر بێت) هەڵمان ئەنێ بۆ فێربوونی زمانی بێگانە و ئەفەرموێ: "من تعلم لغة قوم امن من شرهم"، واتە: هەرکەسێ فێری زمانی هەر نەتەوەیەك ببێ، دڵنیا و بێوەی ئەبێ لە خراپەیان.

بەسەر ئیسلامەوە ئەژین، تەنیا ئەوانە ڕاستیان بکردایە لەگەڵ ئیسلام، هەموو هەڵسوکەوت و ژیان و خێزان و وتە و کردەوەیان سەربەسەری ئیسلام دەربچوایە، ئیسلام زۆر باسی ئەخەملاّ و ڕۆژێ نەئەگەیشتن بەم ڕۆژە.

پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەر بێت) چەند جوانی فەرمووە کە ئەفەرموێ:

(خوا زانیاری لە خەڵکی بە لێسەندنەوە لێیان ناسەنێتەوە، بەڵام بە نەمانی زانای ڕاستەقینە لێیان ئەسەنێتەوە، زانای ڕاستەقینەیان تێدا نامێنێ، خەڵکی چەند سەدێکی خاڵی لە زانیاری ئەکەن، ئەوانیش فتوا ئەدەن بێ ئەوەی بیزانن، هەم خەڵکی سەرلێشێواو ئەکەن و هەم خۆشیان زیاتر سەریان لێ ئەشێوێ).[٤٤]

ببورن کە ئەوەندە بەبێ ئەدەبی باسی مەلا ئەکەم، دیارە ئەمە مانای ئەوە نییە کە هەموو مەلایەك خراپە، ئێمە ئەزانین کە کاتی خۆی مەلا چ دەورێکی بەرز و پیرۆزیان دی بۆ ئیسلام و چۆن بە کوێرەوەری و نەبونی و برسێتی و ئێش و ئازار کارگوزارییەکی بێ ئەندازەی ئیسلامیان کرد، ئەزانین ئەگەر ئەوان نەبونایە ئێمە هیچمان لە ئیسلام نەئەزانی، بەڵام کاتێ کوفر ویستی شاری

---

[٤٤] رؤية علمية للإيمان، محمد رشيد عقراوي، ل٦٩.

باوەڕمان داگیر بکات یان کاول بکات، قەرەوڵگای پاسەوانەکانی شێوان و ئەندامەکانی قەرەوڵگای دزی بۆ خۆی و لەبێ خەبەران کەشکەك سلاوات بوو، دیارە قەرەوڵگای پاسەوانانی ئیسلام مەلا و مـالی مـەلا بـوو، بۆیـە ئەگـەر سـەیرێکی هـەر بنەماڵەیـەکی ئیسـلامخوازی چـەند سـال لەمەوبـەر بکـەین، ئـیتر شـێخ بـێ یـان مەلا، سەیر ئەکەین (کُفر) ڕۆڵەکانی دزیوە و هێلانەی لـە ماڵیانـدا کردۆتەوە!!

٦/ هۆیەکی تری کافربونی خەلکی....

نەتوانین و بەجێ نەهێنانی ئەرکەکانی ئاینی ئیسـلامە و ئەویش بـەهۆی نەخۆشـی دەروونـی یـان ژیـری، یـان بیرەوەرییانـەوە و شلکردنی جڵەویان بۆ ئارەزووکاری خۆیـان ، چونکە ژیـان خۆی ڕازاندۆتـەوە و ڕابواردنـە ناشـەرعییەکان بەشـێوەیەك ئارایشـت کراون و نەخشێنراون، ئەگەر باوەڕێکی پتەو نەبێ مرۆڤیان لێ ناگەڕێتـەوە، دیـارە ئیسـلام سـنوور دائـەنێ بـۆ هـەموو شـتێك لـە ژیاندا، ئەوانەی کە ڕەشۆیان لەسـەر داماڵاوە و کەوتوونەتـە نـاو لـەوەڕی جـوانی قەرسـیلەوە، نـاتوانن خۆیـان بگەڕێننـەوە، خـۆ ئەیشزانن هەرکە وتیان باشە موسڵمانین، ئـەبێ لەبەر خوا زیـان نەکەن، ئەوەیش بەوان ناکرێ، وا کافر ئەبن.

ئەم خاڵانـەی پێشـەوە کە پێشـکەشمان کـرد، چـەند هۆیـەکی سەرەکی کافربونی ئەورووپییەکان و هەندێ لـە مووسـوڵمانەکانی لای خۆشمانـە، دیـارە هـۆی تـریش مـابون باسمـان نـەکردوون، وەکـو هاوڕێیـەتی خـراپ و خێزانـی خـراپ و هـۆی دەروونـی و ئابووری و ڕامیاری و .... هتد، ئەمانە زۆرجار هەریەکەیان ئەبنە هۆی دۆڕاندنی ئاین و نەمانی باوەڕ بە خوا.

هەڵسەنگاندنی شارستانی ماددیەت :

جا ئێستا دێینە سەر هەڵسەنگاندنی شارستانیەتی ماددیەت یان ئەوروپا، لە ڕووی بیروباوەڕەوە و بزانین ئایا ئەتوانین لە ڕووی بیروباوەڕەوە هیچ لەو شارستانیە وەربگرین یان نا ؟

دیارە بە هیچ شێوەیەك ئێمەی مووسوڵمان بۆمان نییە لە ڕووی بیروباوەڕەوە هیچ لە شارستانیەتی ماددیەت وەربگرین، چونکە:

١. لە شارستانیەتی ماددیەتدا ئەم بونەوەرە بێ خوایە....

بەڕێکەوت دروست بووە، سرووشت سەرپەرشتی ئەکات و یاساکانی سرووشت = القوانین الطبیعیة = ڕێڕەوی هەڵسوکەوتی پارچەکانی بونەوەر ئەکات.

لە کتێبی ڕێکەوت لە تەرازوی ژێرییدا، سرووشت لە تەرازووی ژێرییدا، ئەم بیرە هەڵە دوور لە زانیارییەمان بەرپەرچدایەوە و لێرەدا پێویست بە باسکردنیان ناکات. ئەو دوو نامیلکەیە زۆر زیادبوو، چونکە وتەکانیان ئەوەندە دوور لە گیانی زانیارییە و قسەکانیان ئەوەندە منداڵانەیە، ڕەوا نییە مرۆڤ زۆر خۆی پێیانەوە خەریك بکات.

بەڵام بیروباوەڕ لای ئێمەی مووسوڵمان بریتییە لەوەی ئەم بونەوەرە خوایەك دروستی کردووە و ، لەخۆیەوە نەوەك

بونەوەر، بەڵکو هیچ شتێك دروست نابێ و ئێمەی مووسوڵمان خاوەنی بیروباوەڕی خۆمانین، ئەو بیروباوەڕەی کە وزەی ژیانمانە و مایەی سەربەرزیی هەردوو جیهانمانە.

٢. لە شارستانیەتی ماددیەتدا وا ئەزانن ئاین تریاکی گەلانە و هەژاران ئەخەوێنێ .

بۆ ئەوەی دەوڵەمەندەکان و ستەمکاران خوێنیان بمژن، پیاوانی ئاینی هەموو کاتێ داری دەستی دەرەبەگ و بۆرجوازەکان بون، بۆ چەوساندنەوەی هەژارەکان، پێشەکی با بزانین ئەم دروشمە کێ وتی و لە چ کاتێکدا وتراوە و ئایا ئەم دروشمە ئەتوانرێ بکرێتە کاڵای باڵای ئیسلامیش؟

یەکەم کەس کە ئەم دروشمەی بەرامبەر بە ئاین هەڵواسی (کارل مارکس) بوو، پاش خۆیشی - هێلکە مارکسییەکان - کردیانە چاویلکەی خۆیان، لەو چاویلکەوە سەیری هەموو ئاینێك ئەکەن، دیارە ئەم دروشمە لە خۆیەوە نەوتراوە، دەرەبەگەکان و خاوەن سامانەکان چ لە ئەوروپای وڵاتی مارکس و لە ڕوسیای وڵاتی کۆمۆنیست، پیسترین هەڵوێستیان هەبووە بەرامبەر بە چینی چەوساوە، لە ڕوسیادا هەزاران کەس لە برسا ئەمردن و بە هەزارانی تر بە سیل و شێرپەنجە و دەیان نەخۆشی تر ئەمردن، هەژاری گەلەکەیش بوو بووە هۆی ئەوەی سەهۆڵ

بەنـــدانی وڵاتەکـــە هـــەموو ســـاڵێك نەوەنـــدەی برســـێتی و نەخۆشییەکان خـەڵکی لەناوبـەرێت، دیارە ئـەم نەگبەتییانـە بـۆ چینی چەوساوە و هـەژار بوو، بەڵام چینی ئاغا و دەرەبەگـەکان لەوپـەڕی خۆشـگوزەرانی و ڕابواردنـا ئـەژیان و ئـەوەی بـە ئەندێشەی مرۆڤدا بهاتایە لە ئامێری ڕابواردن و هۆی ژیانی پڕ لە کامەرانی، هەیان بوو.

خۆئەگـەر خوانەخواستە چینی هـەژاران و ڕەش و ڕووتـانی گەلەکەیان هەر بە ئاستەم نوزەیان لێ بهاتایە، بیان وتایە ئێمە هـەژارین، بەشـخوراوین، یان ئێمـەش ماف ژیانمان هەیە... هتـد یەکســـەر پیـــاوانی ئـــاینی وەکـــو قوزەڵقـــورت ئەڕۆیشـــتن بـــە گەروویاندا و ئەیان وت هەرکەسێ زلەیەکی دا لە لای ڕاستت لای چەپیشـتی تـێ بکـە بـا زلەیـەکیش لـەو بـدات. یـان ئـەیانوت هەرکەسـێ دەسـتی دایـە داوێنـی کراسـەکەت تـۆ یەکسـەر بـۆی داکەنە و بیدەرێ. بەوشێوەیە بەنجیان ئەکردن بۆ ئەوەی ئاغاکان جوانتر خوێنیان بمژن، خۆئەگەر هەر کەسێ بەم جۆرە قسانەش نەخەڵەتایـە و سـەری بـەرز بکردایەتـەوە و داوای مـاف ژیـانی بکردایە، ئەوا پیاوانی ئاینی ئەیانوت، ئادەی بیکوژن ئەمە لـە فـەرمانی گەورەکـەی دەرچـووە و نمـەك حەرامـە و هەرکـەس لـە فـەرمانی خـاوەن زەوی دەربچـێت، وەکـو لـە فـەرمانی خـوا و

کەنیسە و پیاوانی ئاینی دەرچووبێت وایە. بەڵکو کەنیسە خۆی گـەورەترین دەرەبـەگ بـوو پاپاکـان زۆر دەوڵەمەنـدتر بـون لـە ئاغاکان، بەوشێوەیە ـ فەتوای کوفر ـ دەرئـەکرا بۆ هەرکەسێ بیوتایە لەل، یان ئەسوتێنرا، یان ئەکوژرا و لە گۆڕەپانەکەیدا هەڵئەواسراو ئەکرایە دەرس بۆ هەرکەسێ بیویستایە داوای ماف ژیان بکات، لێرەدا ئەتوانین بڵێین ـ مارکس ـ ناهەقی نەبووە وتوویەتی ئاین تریاکی گەلانە، هەرچەند ئاینی پیرۆزی ـ مەسیحی ـ بەریی بوو لەم هەڵوێستە ناشیرینە، بەڵام چەتەکانی مەسیحی و پیاوانی ئاینی کە ئینجیلیان بەدەستەوەبوو، کلیل بەدەستی کەنیسە بون و بەدەم ڕاستی ئاینەکە ئەژمێران و بە ناوی ئاینەوە فەرمانیان دەرئەکرد.(٤٥)

ئەم هەڵوێستە ناشیرینەیان لە لاپەڕەی مێژوودا تۆمار کرد، ئەمە بوو بە کورتی هۆی وتنی ـ ئاین تریاکی گەلانە ـ جا ئێستا با بزانین ئەم وتەیە بەسەر ئیسلامیشدا تەتبیق ئەکرێ...

ئایا ئیسلامیش تریاك بوو بۆ گەلانی موسڵمان و بەنجی کردوون و پێی کۆت کردوون لە شۆڕشکردن بەرامبەر بە ستەمکاری؟ نەخێر هەرگیزاو هەرگیز ئاینی پیرۆزی ئیسلام ئەندامەکانی بەنج نەکردووە، بەڵکو ئاینی پیرۆزی ئیسلام وزەی لەخۆبوردن و

---

[٤٥] شبهات حول الاسلام، محمد قطب، ص١٦٧.

فیداکاری لە گیانی لاوەکاندا دروست کردووە... جارێ ئیسلام بە نیسبەت تاك ـ فرد ـ ەوە، هەموو کاتێ هانی داوە لەسەر کارکردن{ وَقُلِ ٱعۡمَلُواْ فَسَيَرَى ٱللَّهُ عَمَلَكُمۡ } (التوبە: ١٠٥)

لە ئیسلامدا هەرگیز نابێ مووسوڵمان لە حەقی خۆی بێدەنگ بێ و مل شۆڕ بکات بۆ ستەمکار، قورئان ئەفەرموێ: { إِنَّ ٱلَّذِينَ تَوَفَّىٰهُمُ ٱلۡمَلَٰٓئِكَةُ ظَالِمِيٓ أَنفُسِهِمۡ قَالُواْ فِيمَ كُنتُمۡۖ قَالُواْ كُنَّا مُسۡتَضۡعَفِينَ فِي ٱلۡأَرۡضِۚ قَالُوٓاْ أَلَمۡ تَكُنۡ أَرۡضُ ٱللَّهِ وَٰسِعَةٗ فَتُهَاجِرُواْ فِيهَاۚ فَأُوْلَٰٓئِكَ مَأۡوَىٰهُمۡ جَهَنَّمُۖ وَسَآءَتۡ مَصِيرًا } (النساء : ٩٧)

واتە: ئەوانەی فریشتە گیانیان ئەکێشن و ستەمیان لە خۆیان کردووە بەوەی ملکەچ بون بۆ ستەمکاری و دەستەمۆبون بۆ زۆردار و تەمەنیان بە کوێت و ترسنۆکی و سەلامەت بەسەربردووە، فریشتەکان لێیان ئەپرسن ئەرێ ئێوە لە کوێ بون؟ ئەوانیش ئەڵێن بەخوا ئێمە چینی هەژار بووین و هەر چەوسێنراو بووین لەسەر زەویدا.

ئەی زەوی خوا فراوان نەبوو بۆ کۆچ کردن؟ لەلایەکی ترەوە هەوڵی گۆڕینی باری گەلەکەتان بدەن، ئەوانە پاشەڕۆژیان بۆ ناو دۆزەخە کە ناهەموارترین پاشەڕۆژە، بەڵی وەکو خوا ئەفەرموێ

پاشه‌رۆژیان بۆ ناو دۆزه‌خه، چونکه بێده‌نگ بون له سته‌مکاری و هه‌وڵی برینی ده‌ستی زۆردارییان نه‌داوه.[46]

که‌واته ئاین به نیسبه‌ت (فرد) تاکه‌وه ئاگاداری و ڕاپه‌ڕین و چاودێری ده‌روون و . ضمیر . خۆئاماده‌کردنه بۆ لێپرسینه‌وه له‌لایه‌ن خواوه، له هه‌موو کرده‌وه و چپه‌یه‌کی ناو توێ توێی دڵی، که‌ی ئه‌مه حاڵی سه‌رخۆش و به‌نگ کێشه، به‌ڵکو سه‌رخۆش و تریاك خۆری ڕاسته‌قینه بریتییه له‌و مادییه‌ی دان به ئاین و ڕۆژی پاداشتدا نانێت، بۆ ئه‌وه‌ی ڕا بکات و هه‌ڵبێت له هه‌موو کرده‌وه ناپه‌سه‌نده‌کانی و وائه‌زانێ ته‌مه‌نی هه‌ر ته‌نیا ئه‌و کاته‌یه تێیدا ئه‌ژی.

پۆلیس چاوی لێی نه‌بێ هیچ چاودێرییه‌کی نهێنی و (غه‌یبی)ی تری به‌سه‌ره‌وه نییه، بۆیه چی بکات ئه‌یکات و کۆ له هیچ شت ناکاته‌وه.. ئه‌مه له کوێ و ئه‌و مرۆڤه مووسوڵمانه له کوێ ئه‌گه‌ر دراوسێکه‌ی شه‌و به برسێتی سه‌ری نایه‌وه یان دارێکی دا له گوێدرێژه‌که‌ی خۆی به تاوانبار ئه‌زانێ، به‌رامبه‌ر ئاین و خوا.[47]

ئه‌مه به نیسبه‌ت تاکه‌وه. با زۆر به په‌له‌یش سه‌یرێکی سه‌رپێیی مێژووی گه‌لانی مووسوڵمان بکه‌ین، بۆئه‌وه‌ی بزانین ئایا ڕاسته،

---

[46] شبهات حول الاسلام، فصل الدين افيون الشعوب، ص١٧١.

[47] حيوار مع صديق الملحد، هل الدين افيون؟ ص٣٥.

ئايين، ئاينى ئيسلام، ترياك بووه و گەلانى بەنج كردووه و كۆتى كردوون و نەيهێشتووه داواى مافى ڕەواى خۆيان بكەن .

ئەوەى ڕاستى بىٚ هەركەسە سەيرێكى مێژووى كۆن و نوێى گەلانى مووسوڵمان بكات، ئەبينێت هەموو كاتىٚ ئاين هەوێنى هەموو شۆڕشێك و دەنگى ئازادى و هەڵگيرسێنەرى سۆزى ڕزگاريخوازى ئەم گەلانە بووه، چۆن وازى لىٚ ئەهێنين و ئەيدەينە دەستى مێژووى كۆن و مۆزەخانە، بەلاّم دێينە سەر مێژووى تازەى ئەم گەلانەى كە ئاايينى پيرۆزى ئيسلام لە دڵ و دەروونيانـدا ئەگرىٚ، سەير ئەكەين هەموو شۆڕشێك، هەموو ڕاپەڕينێكى گەل، هەموو دەنگێكى داواى ماف، ئيسلام و زانايانى ئاايينى ئيسلام هەڵگيرسێنەر و سەرۆكى بڵێسە و نەخشەكێشى شۆڕشەكە بون .

وا لە خوارەوه چەند نموونەيەكى ئەخەينە بەردەست خوێنەوارانى بەڕێز، بە هيواى لێكۆڵينەوەى ڕاستى و ناڕاستى مەسەلەكە بن:

أ- كاتىٚ لە ساڵى ١٧٩٩ ناپليۆن يەكەم هێرشى هێنايە سەر ميصر، نووستبون و پرخەى خەويان ئەمپەڕ و ئەوپەڕى وڵاتيانى گرتبووەوه و هيچ كەسىٚ بەرەنگارى ئەم هێرشەى نەكرد و دانەبەزى بۆ گۆڕەپانى فيداكارى، جگە لە زاناكانى

ئیسلام و زانایانی ـ ئەزهەر ـ ی پیرۆز نەبێ، بەڵێ تـەنیا زاناکـانی ئەزهەر بون توانییان گیانی غەزاو هەستی فیداکاری لە دەروونی لاوەکـانی میصـردا ببـزوێنن، بەمەیشـەوە نەوەسـتان هـەتا کاربەدەستانی وڵاتیان لە کونی ژووری ڕابواردن دەرپەڕاندو بە هـەموویان و لـە ژێـر فەرمانـدەی زانـا ئاییینییەکانـدا، بـەرەو گۆڕەپانی جیهاد کەوتنەڕێ و ملیان شۆڕ نەکرد بۆ دوژمن وەکو جوجەڵە بیانگرێت، بەڵکو بست بە ست هەر لە قەراغی دەریای سپی ناوەڕاست، لەگەڵ ناپیلیۆن و سوپا داگیرکەرەکەی جەنگان هـەتا هاتنـە نـاو گۆڕەپـانی ئەزهـەری پـیرۆزەوە، بـەلام دوژمنـی چەپەڵ ڕێـزی ئەزهـەری نـەگرت و مامۆستاکانی ئەزهـەری لـەناو مزگەوتەکەدا دەرهێناو لەبەردەم مزگەوتەکەدا هەڵیواسین.(٤٨)

ب ـ زۆربـەمان شۆڕشـی ڕزگـاریخوازی جـەزائیرمان لـەبیردێت و هەڵوێسـتی گیانبـازیی ڕۆڵـەکانی جـەزائیر بەرامبـەر بـە ئیمپریالیزمی فەرەنسی داگیرکەر[٤٩]

پرسیار بکە لە مێژوونووسە ڕاستەکان و ئەو پیاوە ڕامیارییانەی کـە جاربـەجار سەرسـم لـە ڕاسـتی نـەدەن، بـزانن پاڵـەوانانی

---

[٤٨] حركة الاسلام ومفكر الغرب، د. محسن عبدالحميد، ص٤٤.

[٤٩] بەڵێ ئەو فەرەنسایەی کە مافی مرۆڤی کارتۆنی لای ئەوان سەری دەرهێنا، کەچی خۆیان هەموو مافێکی مرۆڤی جەزائیر، بەڵکو مرۆڤەکەی خۆیشیان، پێشێل کردبوو.

هەڵکردنی ئاگری شۆڕشی جەزائیر کێ بون، دیارە کە هەموویان دەڵێن زانایانی پیرۆزی ئیسلام بون، ئایا هەر زانایانی ئایین نەبون و بە ناوی ئایینەوە نەبوو هەستی وڵاتپەروەرییان لە گیانی لاوانی جەزائیردا خرۆشان ؟

زمانی عەرەبی، کە زمانی زکماکی خۆیان بوو، خوێندن و نووسین بە هەموو شێوەیەك قەدەغە بوو، چونکە زمانی ڕەسمی زمانی خوێندن و تەنانەت زمانی بازرگانییان، زمانی فەرەنسی بوو، ئەو تاقە جێگایەی کە پارێزگاریی زمانەکەیانی ئەکرد و ڕۆڵەکانی فێری زمانەکەیان ئەکرد، بریتی بوو لە قوتابخانە ئایینییە ئەهلییەکان [٥٠]

هەرکەسە ئەگەر چی بە سەرپێییش بێ سەیری شۆڕشی جەزائیر و چۆنیەتی ڕزگاربونی جەزائیر بکات، ناوی مامۆستای شۆڕشگێڕەکان، هاندەری لاوەکان (شێخ عبدالحەمید بادیس)، بە گەورەیی بەدی ئەکات، (ئیمام بن بادیس) دروشمێکی نووسی و دایە دەست لاوانی جەزائیر هەتا ئاڵای ڕزگارییان پێ هەڵ نەکرد، وازیان نەهێنا، دروشمەکەش (ئیسلام ئاینمە، جەزائیر نیشتمانمە، عەرەبی زمانمە) بوو [٥١]

---

٥٠ وەکو زمانی کوردی و حوجرەی فەقێی جاران .

٥١ حرکة الاسلام ومفکر الغرب، ص٦.

بــن بــاديس بەشــێوەيەك ڕۆڵــەكانی جــەزائیری لــە فێڵــەكانی ئيمپرياليزم ئاگاداركردەوە كە ئەيوت.([٥٢])

وەڵڵاهی ئەگەر فەرەنسا داوای وتنی (لا اله الا الله)م لیٚ بكات نايڵێم، چونكه ئەو (لا الـه الا الله)يه بیٚ مەرامەت نييە و فێڵە لە مووسوڵمانە ساويلكەكان. ئـەی كـەس هەيـە بتوانـیٚ هەڵوێستی شۆڕشـگێڕانە و ئيسـلامييانەی (عەبــدولقادر جــەزائیری) لــە مێــژووی شۆڕشــی جــەزائيردا بسـڕێتەوە، قورئـانی گـرت بـە دەستيەوە و بانگەوازی غەزای كرد دژی ئيمپرياليزمی داگيركەر. ئـەی كـەس هەيـە بتوانـیٚ چـاو بنوقێنـیٚ لـە ڕاسـتی شۆڕشـی مووسـوڵمانەكانی هيندسـتان بەرانبـەر بـە ئينگليـزی داگيركـەر، هـەتا گەيشـتە ڕادەيـەك لـە يـەك پۆسـتەی كـاروانی شـەهيدانی ئيسـلامدا (٣٠.٠٠٠) لاوی موسـڵمان بەشـێوەی كۆمـەڵ شـەهيد كران .

ئايا ماركس يـان هـەر خەڵـەفاوێكی تـری وەك (مـاركس) ڕاسـت ئەكات ئەڵیٚ: ئاين ترياكی گەلانە، ئايا ئيسلاميش هەروايە؟

ئەگەر بگەڕێينەوە بۆ عێراق و هـەموو ڕاپەڕينـە گەلييەكانی، سەير ئەكەين زاناكانی ئايينی پێشەوای كاروانی شەهيدان بون. ئێستاش زۆر كەس تابلۆی ڕيشيی خوێنـاوی مـەلای لە دەسـتی

---

[٥٢] ابن باديس و عروبة الجزائر، محمد الميلي، ل٦٣، ٦٤.

ئینگلیـز کـه لـه ڕاپەڕینەکـەی حـوزەیرانی (١٩٢٠) لـه خـوارووی عێـراق ڕووی دا، خۆئەگـەر زانـای ئـاییـنی دەرچـووانی حـوجرە دەربکەین لە شۆڕشگێڕانی کوردستان، هـەر لـه دێـرین زەمانـەوە هـەتا ئـەمڕۆ، جگـه لـه سـفرێکی زەق نـەبێ هیچمان بەدەسـتەوە نامێنێ؟! بە خوێندنەوەی مێژووی شۆڕشگێڕانی کورد.[٥٣]

ئـەم ڕاسـتییەمان وەکـو هـەتاو بـۆ دەرئەکـەوێ، کاتـێ کـه زمـانی کوردی لە ئێران و لە تورکیاو لە سوریا قەدەغە کرا، کـون نـەبوو خۆی تێدا بگرێ، ئایا جگە لە مزگەوت و پیـاوانی مزگـەوت کـێ دالّــدەی داو خەملاّنــدی و کەلــەپورێکی پــڕ لــه شــانازی بــۆ پاشەکەوت کرد (خست)؟!

دیارە هیچ کەسێ لە ئاستی ئەم ڕاستییانە چاوی خۆی کوێر ناکـات، مەگـەر کەسـێ چـاویلکەی لـە سـەربازگەی (کـوفر)ەوە ڕۆژهەڵات یا ڕۆژئاوا، بۆ هاتبێ[٥٤]

[٥٢] بۆ نموونە سەیری کتێبی شۆڕشەکانی کورد و وەکوردو کۆماری عێراق علاء الدین سجادی و شەرەفخانی بەدلیسی مشاهر الاکراد محمد امین زکی بەگ بکە.

[٥٤] پیرەمێردی فەیلەسوف چەند جوانی فەرمووە لەو چامەیەیدا کە بۆ شەهیدانی کوردستان ئەڵێ:

هاتن شەهیدەکان بە جلی سوری خوێنەوە — دایکی وەتەن هەڵسە سلاّویان بسێنەوە
(شێخ قادرە) لە پێشەوە سەرقافڵەی ئەوان — چەند جوانە خوێن و ڕیشی سپی پیرو نەوجوان
سەیری ئەمانە کە هەموو کوردی حسن شکەن — گیانیان پێشکەش ئەکردو ئەیانوت بژی وەتەن

وەرە مێژووی ڕاستەقینەی ئەم گەلە موسڵمانانە بە هەموو زان و نەتەوە و هۆز و کۆڕێکەوە بخوێنەرەوە، هەڵوێستە شۆڕشگێڕانەکانیان بە پێنووسێکی سوور دیاری بکە زۆر بە ئاسانی بۆت دەردەکەوێ کە ئیسلام بەنزینی شۆڕشەکەیان بووە، زانایانی ئایین و خواپەرست پێشمەرگەی شۆڕشەکە و قۆچی قوربانی ڕاپەڕینەکە بون..

ئەی ئێران و قەڵای فیرعەونی پەهلەوی کە زیاتر لە دوو هەزار ساڵە ڕەگی داکوتاوە، ئەگەر ئیسلام و ئاینی ئیسلام نەبوو، چی پاڵی بە قوتابی زانکۆکانی تاران و شارەکانی ترەوە ئەنا خۆیان فڕێ بدەنە ژێر پێی دەبابە کاتێ سەربازەکانی حەمەڕەزا شای بۆگەن بە شەستیر دەوری کۆمەڵێکی ئەگرت، کۆمەڵێکی تر ئەهاتن و بە سرودی (الله أکبر) بە زەردەخەنەوە پێشوازییان لە مەرگ ئەکرد، هەتا هەر بە چەپڵە و هاوار و خۆپیشاندان، ئەو دەوڵەتە گەورەیە و هەموو سازمان و ساواك و مخابەراتی ئەمریکی و بەکرێگیراو و چڵکاوخۆری شاهەنشایان ڕووخاند، بە شێوەیەك بە نەخشەی هیچ بلیمەتێکی سەرزەویدا نەدەهات، هەریەکە لە ئاستی خۆی حەپەسسابوو، چۆن؟!

چۆن شاهەنشای ئێران ڕووخا و کۆماری ئیسلامی لە ئێراندا ڕەگی داکوتا.. ئیتر کامەیە ترياك ـ مام مارکس ـ؟

ئایا مسوڵمانەکان تریاك خۆر و بەنگ کێشن، یان ئەندامەکانی حزبی شیوعی کە بۆ کورسی وەزارەت و ئەمینداریتی گشتی خوێنی هەموو کوژراوەکانی حیزبیان خستە ژێر تایەی مرسیدسەکانیانەوە، بەڵێ مرسیدس ٧٦ی چینی پرۆلیتاری کوردی و شەقامەکانی ابو نواس بازاڕەکانی بەغدا.

٣. لای ئەوروپا و قوتابیانی کوفر، قۆناغی ئایین تەواو بووە و ئیتر مرۆڤ پێویستی بە ئایین نییە .

ئەوەتا (فرۆید) قۆناغەکانی مێژووی ئادەمیزادان لە ڕووی سایکۆلۆژییەوە ئەکات بە سێ قۆناغەوە، هەر قۆناغێك هاتە پێشەوە قۆناغەکەی تر باوی نامێنێ .

قۆناغی یەکەم : ئەفسانەپەرستی و ڕێـزگاوی و خورافیات،

قۆناغی دووەم : ئایین .

قۆناغی سێهەم : دوا قۆناغی مرۆڤایەتی، قۆناغی زانیارییە.[٥٥]

کەواتە لەو کاتەوە قۆناغی زانیاری دەستی پێکردووە، ئەبێ قۆناغی ئایین تەواو بووبێ، خۆ هەرکەسێك شوێن ئایین بکەوێت واتە شوێن شتێکی پووچ و بێ مانا کەوتووە، خۆی بە شتێکی دوور لە ژیانی هاوچەرخەوە خەریك کردووە، هەر لەبەر ئەم خاڵەیە بە خواپەرست و ئایین پەروەرەکان ئەڵێن کۆنەپەرست،

---

٥٥ شبهات حول الاسلام، د.محمد قطب، ص١٢.

جا ئێستا با بزانین ڕاسته كه ئایینی ئیسلام باوی نه‌ماوه و پێیوستمان پێی نه‌ماوه؟
ئایا ڕاسته مووسوڵمانه‌كان كۆنه‌په‌رستن ؟
یان ڕاسته كه ئایین ئێستاو له‌م قۆناغه‌ی ئێستا و له‌م مێژووه تازه‌دا، ده‌ور نابینێ ؟
ئه‌وانه‌ی وا ئه‌زانن ئیسلام باوی نه‌ماوه و پێویستمان پێی نه‌ماوه، ئه‌و هه‌ژارانه‌ن كه هه‌ر ئه‌وه‌نده‌یان له ئیسلام پێگه‌یشتووه و وه‌كو له قوتابخانه‌دا خوێندوویانه و وا ئه‌زانن ئایینی ئیسلام له كاتێكی تایبه‌تی و بۆ ناو گه‌لێكی نه‌فام و بتپه‌رست هاتووه‌ته خواره‌وه، بۆ ئه‌وه‌ی له بتپه‌رستی بیانگه‌ڕێنێته‌وه و نه‌هێڵی "كچه‌كانیان زینده‌به‌چاڵ بكه‌ن"، یان وا تێگه‌یشتوون هه‌موو ئامانجی ئیسلام ئه‌وه‌بوو كه عه‌ره‌ب له چه‌ند خێڵێكی پچڕ پچڕ و چه‌ند هۆزێكی دوژمنكاری ناوخۆییه‌وه بكاته یه‌كپارچه و عه‌ره‌ق و قوماریان لێ قه‌ده‌غه بكات.

دیاره خۆ ئه‌مانه‌ش هه‌موو جێبه‌جێ كراون، كه‌واته ئه‌و ئامانجه كه ئاینی ئیسلامی بۆ هاتووه، هاتوونه‌ته جێگا و ئێستاش نه بتپه‌رست ماوه و نه باوی تالان و بڕۆی هۆزچێتی عه‌شایه‌ری و نه كه‌س كچ زینده‌به‌چاڵ ئه‌كات. كه‌واته

پێویستمان بە ئایین نەماوە، بەرشێوەیە قۆناغی ئایین تەواو بووە گوێزرایەوە بۆ لاپەڕەکانی مێژوو و کونجی مۆزەخانە.
بەڵام لە ڕاستییدا ئەوانەی بەوشێوەیە سەیری ئیسلام ئەکەن، هیچ لە ئیسلام نازانن، لە هاتنی ئیسلام و قورئان چی بووە؟

ئیسلام بۆچی هاتووه ؟

ئیسلام بۆ چەسپاندنی یەك تاقە وشە هاتۆتە خوارەوە، کە ئەو وشەیەش بریتییە لە (ڕزگاری)، ڕزگاریی مرۆڤ لە ئارەزووکاری، ڕزگاریی مرۆڤ لەژێرچەپۆکی مرۆڤ ، ڕزگاریی مرۆڤ تەنانەت لە ترسی مردنیش، مەبەستمان لە ڕزگاریی مرۆڤ لە ئارەزووکاری ئەوەیە هیچ ئارەزوو و حەزێك نەتوانێ لە ڕێڕەوی خۆی، کە خەلیفەی خوایە، لای بدات، تەنانەت خۆشەویستی و شەهوەتی ژیانیش، چونکە زۆرجار خۆشەویستی ژیان و ترسان لە مردن ئەبێتە هۆی سەرشۆڕکردنی مرۆڤ بۆ مرۆڤێکی تری وەك خۆی، وەکو خۆی لە مرۆڤایەتیدا، وەکو خۆی بێ هێز و بێدەسەڵات بەرانبەر هەموو جۆرە سزایەکی خوایی، ئایا ئەم شێوەی چەوساندنەوەی کە ئێستا بە ناوی ڕژێمەکانی سەدەی بیستی پێشکەوتن خوازەوە ئەکرێت و دۆزەخترین شێوەی سزا پیشانی مرۆڤ ئەدرێت، ئایا لە پێش هاتنی ئیسلامدا و لە دەوری نەفامێتی عەرەبدا ئەم جۆرە چەوسانەوە هەبوو یان نا؟

ئایا مرۆڤ لەم چەرخەدا زیاتر لە هەموو چەرخێك ژێر دەستەتر و ئاتاجتری ڕزگاری نییە ؟

دیارە بەڵێ، خۆ هەتا تاقە مرۆڤێکی ئەم ئەستێرەی ئادەمیزادانە ژێردەستەبێ و مرۆڤی تر، ئیتر بە هەر شێوەیەك و بە هەر

ناوێکـه‌وه بچه‌وسـێنرێته‌وه ئیسـلام ده‌وری هه‌رئـه‌مێنێ. مرۆڤـی سه‌رلێشـێواوی سـه‌ده‌ی بیسـت زیـاتر لـه پێویسـتی بـۆ هـه‌وای ئۆکسجینی، ئاتاجی ئیسلامه، چونکه پاش مردن پێویستی به ئۆکسـجین نـامێنی، بـه‌لاّم پـاش مـردنیش پێویسـتی بـه ئیسـلام هه‌یـه، ئایـا کـه شارسـتانیه‌تی مادديـه‌ت و قوتابيـانی . فرۆيـد . خۆيـان لـه بـاوه‌ڕ بـه خـوا داڕنـی، قازانجيـان کـردو پشـوويان دا؟ نـاڵێم فلاّنـه شـێخ يـان فلاّنـه مـه‌لا لـه‌م باره‌يـه‌وه ئـه‌ڵێ قازانجيـان نه‌کرد، به‌ڵکو وا له خواره‌وه هـاواری نووسـه‌رێکی جيهـانی زۆر به‌رز و ژياوی شارستانيه‌تی مادديه‌ت به هـه‌ردوو به‌شـه‌که‌يه‌وه و سه‌ربازێکی کۆمۆنيستی ئه‌وسا و هه‌ڵگری خه‌لاّتی نۆبڵی ئێستا، ئه‌خه‌ينـه به‌رده‌سـتتان، کوردواتـه‌نی، ئێـوه‌ش خۆتـان و خـوای خۆتـان، ئـه‌و نووسـه‌ره‌ش (سۆلجه‌رنتسـن)ه، سۆلجه‌رنتسـنی ڕوسی وه‌ك نووسه‌رێکی ئاسايی له ڕوسيادا نه‌ژياوه، کونجێکی ژيان بگرێت و بنووسێت، به‌ڵکو له‌گه‌ڵ هه‌موو شه‌پۆلێکی تاڵ و سوێری ژيانی ڕوسی و گه‌لی ڕوسيدا ژيـاوه و هـه‌ر لـه چـه‌رخی برسـێتی ڕوسـيا هـه‌تا چه‌رخی ديکتـاتۆرێتی سـتالين، لـه هـه‌موو قۆناغـه‌کانی گۆڕانـدنی ڕواڵـه‌تی ژيـانی ڕوسـيادا ژيـاوه، چه‌رمه‌سه‌رييه‌کان و ته‌پاوتلی گه‌له‌که‌ی قوتابخانه‌ی بووه و فێری نووسـين و بيرکردنـه‌وه‌ی کـردووه و سـه‌ربازێکی گيانبـازی

ولاتەکەی بووە، چەکی ڕووبەڕووی دوژمن هەڵگرتووە و ژیانی ئاوارەیی و برسێتی و تینوێتی سەربازیشی تاقی کردۆتەوە، کاتێ وەك نووسەرێکی سەربەست پەنجەی بۆ (دیکتاتۆریەتی شیوعی) ڕاکێشاوە تووشی بەند و کۆت و کەلەپچە هات بەوەیشەوە نەیانهێشت بەڵکو وتیان شێت بووە و وەکو هەر نووسەرێکی تر کە دەنگی ئازادی لە ڕوسیادا بەرز بکاتەوە، خەڵاتی شێتێتی پێ ئەبەخشن، خستیانە شێتخانە، لەم کاتەی ژیانی بەندێتیی شێتخانەیدا گەلێك نووسین و ڕۆمانی ـ ریوایە ـ ی ئەناردە ڕۆژئاواو لەوێ بڵاویان ئەکردەوە و ئەگۆڕدرایە سەر زۆربەی زمانەکانی بێگانە، لەم کاتانەدا هێرشی زۆر زلە زلەی ئەکردە سەر یاسای کۆمۆنیستی بە گشتی و ڕوسیا بەتایبەتی. لەم کاتی بەندییەدا بوو خەڵاتی نۆبڵی پێبەخشرا، کاتێ ڕوسیا زانی ئەم کابرایەی پێ بێدەنگ ناکرێ و ئابڕووی بۆ خۆیی و بیروباوەڕی کۆمۆنیستی نەهێشتووە، بڕیاری دەکردنی سۆلجەرنیتسنی دا، لە ڕوسیا دەرکراو بەوجۆرە لە نیشتمانی خۆی شاربەدەر بوو، بەدەرچوونی لە ڕوسیا و هاتنی بۆ ڕۆژئاوا، چەند کتێبێکی زۆر بەرزی دەرکردو تیایدا باسی لێقەومان و قوڕبەسەری گەلی ڕوسی هەژاری کرد بەدەست یاسای دیکتاتۆری مارکسایەتییەوە، بەناوبانگترین ئەو کتێبانەی،

کتـێبی (ئەرخـەبیل گـولاج)ە، ئەرخـەبیلیش نـاوی یەکێکـە لـەو بەندیخانانەی کە ئازادیخوازانی ڕوسیا بەدەست ڕژێمـی ئـەمڕۆی ڕوسەوە تێیـدا ئـەناڵێنن، مەبەسـت لـەو کتێبە و ناونیشـانی ئـەو کتێبە ئەوەیـە کـە بەندیخانـەکانی ڕژێمـی ڕوسـیا وەکو دوورگـەی پـەرش و بـڵاوی نێـو دەریا، هـەموو شـوێنێکی وڵاتـی ڕوسـیایان گرتۆتەوە.

بەڵێ بەو شێوەیە گێژەڵووکەی ژیان سۆلجەرنیتسـن ی وەکـو قتکەڵاشــك خولانــدەوە هــەتا لــە ئــەمریکا دای بەزەویــدا. سۆلجەرنیتسـن وای ئـەزانی سـاڵی ١٩٧٤ ئـەو سـاڵەیە کـە لـە دیکتـاتۆری کۆمۆنیسـتان ڕزگـاری ئـەبێ بـۆ بەهەشـتی ڕۆژئـاوا، چونکە کوردواتەنی: دەنگی دەهۆڵ لە دەوورەوە خۆشە. بریسك و هوڕی شارستانیەتی ڕۆژئاوا و سەربەستی و بەرەڵایی ڕۆژئـاوا زۆر سۆلجەرنیتسنی سەرسام کردبوو، بەڵام ئایا وایە؟

ئایا وایە ڕۆژئاوا لە ڕۆژهەڵات باشترە؟

ئایـا دیکتاتۆریـەتی سـەرمایەداری لـە دیکتاتۆریـەتی سـوری کۆمۆنیستی باشترە؟ یان

ئایا وایە سۆلجەرنیتسن ئەخەڵەتێ ؟

ئەبێ لەمەولا چی بنووسێ و چی بڵێ، ئایا لەمەودوا ئیتر ئەبێتە شـایەری ڕۆژئـاوا و گـۆرانی و سـتایش بەشـان و بـاڵی ڕۆژئـاوادا

ئەڵێ ؟ ئەم پرسیارانە لە مێشکی زۆر لە نووسەرانی ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوادا وێڵی وەڵام بوو، هەتا ئەمساڵی ١٩٧٨ گەورەترین زانکۆی ئەمریکی، زانکۆی (هارڤارد)، بڕیاری دا بڕوانامەی دکتۆرای شانازی (فەخری)ی بە سۆلجەرنیتسن ببەخشێت، ڕۆژی وەرگرتنی بڕوانامەکە هەزاران کەس گوێ قوڵاخ بون کە سۆلجەرنیتسن ئەبێ چی بڵێ؟

زۆر کەس خۆی ئامادە کردبوو سۆلجەرنیتسن تەنها هێرش بۆ سەر کۆمۆنیست و مارکسایەتی بکات و سوپاس و ستایشی بەرەی ڕۆژئاوا بکات، چونکە خانەخوێ بون و داڵدەیان داوە، بەڵام بە پێچەوانەوە وتارێکی زۆر بەرزی مێژوویی داوە و ناڕاستی بەرنامەی ژیان و واقیعی هەردوو بەرەکە، ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوای تێدا باس کردووە. ئەو وتارە بووە قەواڵەیەك و گۆڕا بۆ زۆربەی زمانەکانی جیهان، بەڵێ بووە قەواڵەیەك، چونکە سۆلجەرنیتسن وەکو حەکەمێکی گۆڕەپانی هەردوو یاساکە، کۆمۆنیستی ڕوسی و سەرمایەداریی خۆرئاوایی ئەمەریکی، زۆر بە باشی ئاگادار و شارەزای کاکڵەی هەردووکیان بوو، پسپۆڕانە پەنجەی بۆ ڕووخاندن و گسکدانی باخەڵی هەردووکیان درێژ ئەکرد، سۆلجەرنیتسن لە وتارەکەیدا وتی:

ڕۆژئاوا و شارستانێتی ئەورووپا بەرەو نەمان ئەڕوات لەبەر چوار هۆی سەرەکی:

١. ڕابـواردنی مـاددی: وڵاتـه کۆمۆنیستەکان باوەڕیـان بـه خـوا نەماوه و ڕەوشـت و گیـان (ڕۆح) نرخـی نییه، چونکه فەلسەفەی ڕێبـازی وڵاتەکـەیان هەروایـه. ڕۆژئـاواییش تووشـی هـەمان درم بون و لـه ئیلحاددا بـه یـەکتری ئەگەنـەوه، شارستانییەکیش بـەم شێوەیه چڵێس بێ، هـەر خـەریکی هەڵپـه و گـەڕان بـێ بـه دوای ڕابواردنی ئاژەڵیدا، دیاره هەرگیز ڕۆڵەکانی ئامادەی قوربانی نین و شارستانییەکی ترسنۆك دەرئەچێت و هـەر ڕۆژەی بەشێوەیەك مـل بـۆ دوژمنەکـەی خـۆی کـەچ ئەکات هـەتا سـواری ملـی ببێ، چونکه ئەیەوێ کۆتی و سەلامەت بژی.

٢. ترسـان لـه مـردن: ڕۆژئـاوا وەك شەمشـەمه کوێره لـه تیشـکی ئاین هەڵهات، ئەمەش بووه هـۆی ئەوەی کـه گیانی لەخۆبردن و فیـداکاری لەدەست دەربچێت، بـەڵام ئەیانـەوێ بژین، ئیتر چـۆن ئەژین گرنگ نییه .

سۆلجەرنیتسـن لـەم بـارەوه نموونەیـەکی جـوان ئەهێنێتـەوه و ئەڵێ: هەر لەبەر ئەمەیشه سەیر ئەکـەین لـەم سـەدەی بیستەمەدا هـیچ جـەنگێك نـەبووه تووشـی ڕۆژئاواییـەکان بووبـێ و تێیـدا سـەرکەوتوو بـن، بـەڵکو لـه هـەموو جەنگەکانیـدا پـەناو هـاواری

بردۆتـه بـەر وڵاتێکـی تـر بـۆ ئـەوەی یارمـەتی بـدات، لـه جـەنگی جیهانی یەکەمدا پەنای بردە بەر ڕوسیای قەیسەری، کە ئەو کاتە ڕوسیا لە چاو ئەماندا نە دەوڵەت بوو، نە خاوەن هیچ یاسا و ڕژێمێك بوو.

لـه جـەنگی جیهـانی دووهـەم (جـەنگی هیتلـەر) دا، لەبەرئـەوەی ڕۆژئاواییەکان ترسنۆك بون، هەر چەك و جبەخانەیەکی چاکیان هەبوو دایان بە سۆڤیەت ـ ڕوسیای شیوعی .. بەڵێ ڕوسیا توانی زاڵ بێت بەسەر هیتلەردا، خۆ ئەگەر گیانی لێبوردن لە ڕۆژئاوادا زیندەبەچاڵ نەکرایـە، ڕۆژئاواییەکان خۆیـان ئەیانتوانی هیتلـەر لەناوبەرن و نیوەی ئەورووپاشیان لەدەست دەرنەچێت، بەڵام ئایا تەنیا بە لەدەست دەرچوونی نیوەی ئەورووپا کۆتایی پێ هات...؟ دیارە نەخێر، بەڵکو ڕوسیا بووە مڵۆزمێك بۆ ڕۆژئاوا، هـەر ڕۆژە وەکو گیسکەکەی هەیاس ئەیانباتەوە بە قابڵۆخەی خۆیاندا.

٣. ڕۆژئاوا کەسایەتی خۆی ون کردووە، هەموو ڕۆژئاواییەکان بـه سـەرۆك و ئەندامـەکانی کۆمەڵیانـەوە و تـابلۆی کـەم هێزیـی، وەکو مێردزمە سواریان بووە.

٤. سۆلجەرنیتسن ئـەڵێ: گـەورەترین پەڵەیـەك لـە شارسـتانیەتی ئەورووپادا کە ڕۆژئاواییـەکان شانازیی پێوە بکەن، وردەکارییـان لـه گوێڕایـەڵی یاسـادا و جێبـەجێ کردنـی یاسا زۆر بـه وردییـه،

بەڵام یاسا وەکو خێرخواه ئەپارێزێ، هەمان یاسا لە ڕۆژئاوادا خراپەکاریش ئەپارێزێ، چونکە دەوڵەت گیری خواردووە بە دەست چۆنێتی جێبەجێکردنی (تطبیق) یاساوە، بۆ نموونە ئەگەر . کۆنفرانسی ئەمریکی . بیەوێ یاسایەك دانێ بۆ پارێزگاریی وزە . طاقة . نە تاکەکان بە گوێی ئەکەن بەوەی هەندێ لە ڕابواردنی ڕۆژانەی خۆیان پێشێل بکەن، نە کۆمپانیا گشتییەکانیان بەگوێی ئەکەن و بەرژەوەندی گشتی ئەخەنە پێش چاوی خۆیان، ئیتر سەرۆکی وڵاتەکە دەستەوئەژنۆ لێی دائەنیشێ، چونکە کۆمپانیاکان بەشێوەیەك زاڵن بەسەر دەوڵەتدا ڕۆژ تا ئێوارە پیاوانی ڕامیاریی وڵات هەوڵی ڕازی کردنی کۆمپانیاکان ئەدەن، بۆ ئەوەی بمێننەوە.

لەبەر ئەمانە ئەبینین پیاوانی مێژوویی و هەڵکەوت و لە ڕۆژئاوادا ون بون، لەلایەکەوە و لەلایەکی ترەوە لە شارستانیەتی ترسنۆکیدا ئەژین.[٥٦]

جا پاش ئەوەی گوێمان لە سۆلجەرنیتسن گرت، منیش ئەڵێم: ئێوەش خۆتان و خوای خۆتان.... بۆ ئەوانەی کە ئەڵێن دەوری نەماوە، تاقە پرسیارێکم هەیە ئایا چی لە ئیسرائیلدا ئەو هەموو خەڵکەی کۆکردۆتەوە کە هەریەکەیان هەڵگری نەژادنامەیەکی

---

[٥٦] ئەم باسەم لە گۆڤاری (العربی) کوێت، ژمارە: ٢٣٧ مانگی ئابی ١٩٧٨ وەرگرتووە.

جیاجیان و هەریەکەیان لەمپەر و لەوپەڕی سەرزەوی کۆبونەتەوە و زۆربـەی دراوسـێکان لـە زمـانی یـەکتری ناگـەن و هەریەکـەیان جۆرە ڕەنگێك و .... هتد

چی کۆی کردونەتەوە و بە چەند ملیۆنێکی کەمـەوە لـەرزووتایان بۆ ناوچەکە بەتایبەتی و بۆ جیهان بە گشتی، بڕیوە؟!

هەڵوێستی شارستانیەتی ماددییەت بەرانبەر بە بیروباوەڕی ئیسلامی :

لەبەرئەوەی شارستانیەتی ماددییەت (کوفر) دوو سەنگەری هەیە ، سەنگەرێکیان بە کفری ڕۆژئاوا ناسراوە، ئەویتریان بە کوفری سوور یان کوفری ڕۆژهەڵات ناسراوە .

دیسان لەبەرئەوە هەریەکەیان جۆرە هەڵوێستێکی تایبەتی خۆی هەیە بەرانبەر بە ئیسلام و گەلانی مووسوڵمان هەریەکەیان بەجیا باس ئەکەین. لەپێشەوە دێینە سەر هەڵوێستی کوفری ڕۆژئاوا، دوایی هەڵوێستی کوفری سووریش باس ئەکەین، کافرەکانی خۆرئاوا هەرچەندە بە دڵێکی زۆر پڕ لە قینەوە ڕوویان نا بەرەو وڵاتە ئیسلامییەکان، بەڵام زۆر زۆڵانە ڕوویان نا، لە پێشدا هاتن شارەزاییەکی تەواویان لە خووڕەوشت و هۆی دەمارگیری و چۆنێتی خەڵەتاندنی مووسوڵمانەکانی پەیدا کرد، سەرچاوەی باوەڕ و پاڵەپەستۆی شۆڕش و ڕاپەڕینەکانیان دۆزییەوە، ئەمجا نەخشەیەکی زۆر وردیان کێشا بۆ هێرش هێنان و جا تەشریفی ناخێریان هێنا لە ساڵی ١٨٨٢ کە ئینگلیز توانی شۆڕشی ئیسلامی (عەرابی) لە میسر کپ بکاتەوە و باڵی ڕەشی بکێشێ بەسەر وڵاتەکەدا .

زۆر لێیان ڕوون بوو که تەوژمی باوەڕی ئیسلامی له هەر دڵێکدا پەنگی خواردووە، بە شۆڕش نەبێ دانامرکێ، (مجلس العموم)ی بەریتانی بە سەرۆکایەتی سەرۆکوەزیران . گلادستۆن . کۆنگرەیەکی زۆر گەورەی بەست، پاشانیش کە . ڤیکتۆریا . بوو بە هاوبەشی کردن بۆ دانانی نەخشەی چۆنێتی دزینی لاوەکانی ئیسلام و یەخسیرکردنیان بۆ کارگوزاریی خۆیان له کۆنگرەکەدا (گلادستۆن) قورئانێکی پیرۆزی بەرزکردەوە و وتی هەتا ئەم کتێبە لەناو میسرییەکاندا بمێنێ و سەرمەشقی ژیانیان بێ، ئێمەش ناتوانین لەو خاکە ڕەگ داکوتین و نیشتەجێ ببین، کەواتە پێویستە ڕێبازێکی ڕامیاریی پەروەردەیان بۆ دابنێین کە ئاین و . ئەم کتێبە . لە پێش چاویان سووک بکات و هەرچی پیرۆزی و ڕێزی ئەم کتێبە هەیە لە دەروونیانا نەمێنێ.[٥٧]

بەڵێ ئینگلیز ڕامیاریی زانستی لە میسردا لە ژێر ئەم نەخشەیەدا داڕێژا، ئەمان وەکو شیوعییەکانی لای خۆمان نەهاتن یەکسەر داوای لابردنی دەرسی ئایین بکەن لە قوتابخانەکاندا، دەرسی ئایینیان هێشتەوە، بەڵام کام ئایینە ئەخوێنرا ؟

---

[٥٧] تەفسیری خاڵ، شێخ محەمەدی خاڵ، بەرگی یەکەم، وە کتێبی شبهات حول الاسلام، د. محمد قطب، ص٨. ٩.

ئەو ئیسلامە ئەخوێنرا تەنیا بریتی بێ لە نوێـژکردن و زەکات و سـەرفیترە... ئـەو ئیسـلامە ئـەخوێنرا کـە بـریتی بـێ لـە کێڵـی گۆڕسـتان ماچـکردن و پـەڕۆی سـەوز هـەڵگرتن و هۆنینـەوە تەسبیحی (١٠١) دەنکی، ئەو ئیسلامە ئەخوێنرا کە بریتی بێ لە مارەکـەی دۆزەخ و حـەفتا حۆرییەکـەی بەهەشـت و لەبـەرکردنی نـاوی جنۆکـە و هـاڵ و شـەوە، قورئـان تـەنیا بـۆ بەرەکـەت ئەخوێنراوە بۆ پاسی کێڵگەکان، ئەگینا ئیسلام کە بریتی بێ لە پاسایەکی تایبەتی بۆ پەروەردە و زانیاری و پێگەیانـدنی لاوانی قورئان، ئـەگینا ئیسـلام کـە بریتـی بـێ لـە ژیان و جڵەوبەدەستی ژیان، ئەمانە نەك قوتابی میسر و دەوڵەتانی تری ئیسلامی نەیان ئەزانی، بەڵکو باسکردن و ناوبردنیشی بقە بوو، بقەیەك زانایانی ئایینیش سڵیان لێ ئـەکردەوە، چونکە هـەزاران ناوونـاتۆرەی بۆ دروسـت ئـەکرا و هـەزاران گێزوگـوڵنگی خیانـەت و جاسوسـی و هتدیان بـۆ ئەهۆنرایـەوە، جارجـاریش دواکـەوتووی نـەگونجاوی ئیسلام و پێشێلکردنی ماف ئافرەت لـە ئیسـلامدا و کۆنەپەرستی ئیسـلام. لـە جێـی ئەمانـە هـەمووی، پاسـایەکی ڕێكوپێـك و پێشکەوتووخوازی (بە خەیاڵی خۆیان) ئەوروپایان پێ ئەوتن. بە کورتی لە ڕۆڵەی مووسوڵمانەکان نەوەیەکیان دروست کرد خۆی کـوێر و کـەڕ و لاڵ بـێ و بـە چـاوی ئـەوروپا ببینـێ و بـەگوێی

ئەوروپا ببیستێ و بە زمان و شێوە و چۆنێتی بیرکردنەوەی ئەوان بدوێ. لە ڕاستیدا نەخشەیەکی دوژمنانەی ژەهراوی سەرکەوتوو بوو، ئەمە نەك تەنیا لە میسر، بەڵکو لە هەموو وڵاتە ئیسلامییەکانی تریش بەم نەخشەیە هەڵسان و سەریشکەوتن، بۆیە ئەبینین کۆمەڵێکی ڕۆڵە رۆشنبیرەکانمان پەروەردە و پاڵفتەی ئەو نەخشەیەن، بێ ئەوەی خۆیان بە خۆیان بزانن، هەرچەندە ئەم وڵاتە ئیسلامییانە توانییان بە ڕواڵەت خۆیان لەژێر چەپۆکی ئەوروپاییە ئیمپریالیزمەکاندا ڕزگار بکەن، بەڵام لە ڕاستییدا خۆشیان هەر ئەو ڕامیارییە زانیارییەی ئەو بۆی دانــاون، لە سەری ئەڕۆن، ئەمە بوو بەکورتی هەڵوێستی کافرەکانی ڕۆژئاوا بەرامبەر بە بیروباوەڕی ئیسلام، هەڵویستێکی ژەهراوی وەکو کورد ئەڵێ: دوژمنێکی نەرمە برە.

کوفری سوور و قۆناغەکانی :

وا ئێستا دێینە سەر هەڵوێستی کافرەکانی ڕۆژهەڵات بەرامبەر بە ئیسلام و گەلانی مووسوڵمان، جا وەکو بۆ نموونە (کوفری سوور)، کوفری ڕۆژئاوا و وڵاتە ئیسلامییەکان، ئینگلز و میصرمان هێنایەوە، هەروەها بۆ نموونەی وڵاتە ئیسلامییەکان بەرامبەر بە هەڵوێستی کوفری ڕۆژهەڵات و مارکسایەتی، موسڵمانەکانی ڕوسیا ئەهێنینەوە لە یەکێتی شورەوی (ڕوسی) پتر لە (٣٠) سی ملیۆن مووسوڵمانی تێدا ئەژی، ڕێژەی موسڵمانەکان لە چاو دانیشتوانی وڵاتەکەیدا بریتییە لە ١٥٪ وڵاتانی قەوقاز و ازبکستان و ئازەربایجان و تابستان و تورکمانستان و کازاخستان، بەسەروبەریانەوە وڵاتی ئیسلامین و خاوەنی زێڕینترین مێژووی ڕۆشنبیری ئیسلامی بون، کەڵە پیاوانی زانیاری . تەفسیر و حەدیث . ن، ئەم وڵاتانە دەوڵەمەندترین وڵاتەکانی تری ڕوسیان و کانی (ئاسن و مس و یۆرانیۆم) یان تێدا هەیە، جا کاتێك شۆڕشی . بەلشەفی . لە ژێر سەرکردایەتی بیروباوەڕی مارکسایەتیدا ڕووی دا، مووسوڵمانەکانی ڕوسیای شیوعی بەم سێ قۆناغەدا تێپەڕیون:

قۆناغی یەکەم: چەوساندنەوە و لێدان.. کاتێك لە ساڵی ١٩١٧ دا شۆڕشی ئۆکتۆبەری بەلشەفی سەرکەوت و سەرکردەکانی ڕوس

جێگیر بون، مووسوڵمانەکان بەربەرەکانێیەکی زۆریان کرد بۆ ئەوەی مل بۆ مارکسییەکان شۆڕ نەکەن. تەنانەت دەستیان دایە چەك و لە ناوچەکانی قەوقاز و تەتاردا پێشمەرگەیان دروست کرد و بەربەرەکانێی چەکداری سەرکردەکانی و ڕژێمی مارکسایەتیان کرد، ئەویش لەبەر ....

١. بیروباوەڕی مارکسایەتی بیرەوەرییەکی (ملحدە)و بیرەوەرییە کە هیچ باوەڕی نییە بە خوای گیان و نادیار غەیب و ڕۆژی پاداشت (قیامەت)، لە بیرەوەری مارکسایەتیدا ماددە سەروبەری ژیانە و چۆنێتی پەرەپێدانی و لێشاو کردنی بەرهەم، پەیوەندی نێوان تاك و کۆمەڵ دیاری ئەکات، لەگەڵ پەیوەندی نێوان تاك تاکیشدا، بەڵام بە پێچەوانەی بیرەوەری ئیسلامی، کە ئیسلام بیروباوەڕێکە لەسەر بنچینەی باوەڕ بە خوا و لێپرسینەوەی ڕۆژی پاداشت دانراوە. پەیوەندی نێوان تاك و کۆمەڵ، تاك لەگەڵ تاك و کۆمەڵ لەگەڵ کۆمەڵ، دیاری ئەکات. لێرەدا زۆر بە ڕوونی دیار نییە ئەم گێرەو کێشەیەی تووشی کۆمەڵی مووسوڵمانان نابێ، چونکە ئەو تاکە مارکسییەی کە دیکتاتۆرێتی پرۆلیتاری بووەتە خوای و ترسی ئەو و سیخوڕەکانی نەبێ هیچ شتێکی تر نییە لە خراپەکردن بیگەڕێنێتەوە، دیارە هەرکاتێك پەنایەکی بۆ ڕێکەوت، چی بۆ

دەست بدات کۆی لێ ناکاتەوە، بەڵام مووسوڵمان وا نییە، چونکە (ئیمـان) جڵـەوێتی و چەندە بتـوانیٚ خـۆی لـە یاسا بشارێتەوە ناتوانیٚ خۆی لە ڕقەبەری خوایی خۆی بشارێتەوە.

٢. ئامانجی مارکسایەتی بریتییە لـە نەهێشتنی ماڵداری خۆیی (الملکیـە الفردیـە) بـۆ ئـەوەی ماڵـداری گشـتی (الملکیـە العامـە) جێگـای پـڕ بکاتـەوە، چونکە لـە یاسـای مارکسـایەتیدا ماڵـداری گشـتی ئامانجـە و ماڵـداری خـۆیی شـتێکی زۆڵـە، کـە وەکـو لـە یاسای سەرمایەداریدا ماڵداری خۆیی ئامانجە و ماڵداری گشتی و دەوڵـەت لاپـواز و زۆڵـەکن، بـەڵکو هـەردوو ماڵدارییەکـە بـە هـەردوو شـێوەکەی ئامانجـەو بونیـان پێویسـتە، نـابیٚ هـیچ جۆرێکمان بسڕێتەوە.

٣. بـیرەوەری مارکسـایەتی لەسـەر بنچـینەکانی . زۆرانبـازی چینایەتی (الصراع الطبقی) دانراوەو هەموو چینەکانی لەگەڵ ئەکاتە دژی یەکتری و دوای گەورەترین چین کە چینی کرێکارە، هەڵئەبژێریٚ، بەڵام ئیسلام ددان بە زۆرانبازی چینایەتیدا نانێت، بـەڵکو ئەوپـەڕی یارمـەتی لـە نێـوان هـەموو چـینەکانی گەلـدا دروست ئەکات و برایەتییەکی پتەو لە نێوان هەموو تاکەکانی کۆمەڵـدا ئەچەسـپێنیٚ، ئـەم سـیٚ خاڵـە دژایەتییـە بونـە هـۆی جیاوازییـەکی گـەلیٚ دووری بـیرەوەری نێـوان موسـڵمانەکان و

سـەرۆکە شیوعییەکانی ڕوسیا، لەبەر ئەمە هەتا ئەهات کلّپەی شۆڕشـەکەیان ڕۆژ بـە ڕۆژ بـەرزتر ئـەبووەوە و پـەل‌وپۆی لـە دەوڵـەتی ڕوسیا لـەو ناوچانە بڕیبوو، هـەر چەندە ئەو سزا و چەرمەسەرییەی مێژوو بە خۆیەوە نەدی بوو، لە موسڵمانەکاندا تاقیکرایەوە، بە هـەزاران لاو هەڵواسراون و بە هـەزاران مزگـەوت کرانە گـەوڕی وڵاخ (ئاژەڵ)، بە هـەزاران زانـای ئاینی خزانـە نـاو فڕن و سوتێنران، وا نموونەی کوشتنی یەکێك لە هەرە زاناکانی ئیسلام ئەخەینە بەردەست. (مشتێك نموونـەی خەرواریکـە)، لەم کاتی شۆڕشەدا لە توورکستانی مووسوڵمان، یەکێك لە زانا هـەرە بەرزەکانی موسڵمانەکانیان هێناو چاڵێکی قووڵیان بۆ هەڵکەندو پاسـەوانیان بـە دیـارەوە دانـا، ئـەمجا فـەرمان دەرچـوو بـۆ دانیشتوانی شـارەکە هـەموو بەیانی و ئێوارەیەك ئەبێ پیسایی خۆیان بهێنن و فڕێی بدەن بەسەر ئەو زانایەدا، لەو چاڵەدا کە پڕ بوو لە پیسایی ئادەمیزاد و زاناکە شـەهید کـراو چاڵەکەش بوو بە گۆڕی[٥٨].

بـەڵام شۆڕشی مووسـوڵمانەکان هـەتا ئەهات زۆر تـر دۆخـی فیداکاری و قوربـانی وەرئـەگرت و لەشـکری ڕوسـیایان شـپرزە کرد بوو، سەرۆکەکانی مارکسایەتی بۆیان دەرکەوت هـەتا ئـەمان

---

[٥٨]. فی ضلال القران . جزء الرابع . ص ١٥٣، ١٥٤ الطبعة السابقة.

دژى ئـاين بـن و لـه واقعـى ئـاين كـه واقعـى هـهموو گـرۆى ئادەميزادانه ڕابكەن زياتر خەڵكيان لێ ئەهروژێ و نەك تەنيا لە ڕوسيا، بەڵكو لە هيچ وڵاتێكى ترى ئيسلاميدا جێگايان نابێتەوە و شۆڕشـى مووسـوڵمانەكانى . قـەوقاز و تـەتاريش . سـەريان ئەخوات، لەبەر ئەوە قۆناغى دووەم هاتە پێشەوە ٥٩.

قۆنـاغى دووەم: كـاتێ ئـەم ترسـه وەكو مێردەزمـه سـوارى شـانى هـەموو سـەرۆكەكانى ماركسـايەتى بـوو ئـەمجا دەسـتيان لـه چەوساندنەوەو كوشتار هەڵگرت و دەستيان كردە ماستاو كردن بۆ موسڵمانەكان و ئيسلام، هێنايان ئەو دادگەرييە كۆمەڵايـەتى يـه ڕاسـتەقينەى ئيسـلام پـێش (١٣٥٠) سالْ لەوەوبـەر ديـارى كردبوو، ماركسايەتيش خۆى پـێ ڕەنـگ كـردو كرديانـه نوقتـەى بەيـەك گەيشـتن بـه زانـا مووسـوڵمانەكان و بـه لاوە ڕۆشـنبيرە مووسـوڵمانەكانيان ئـەوت ئەگـەر ئێـوە شـوێنى قورئـانى پـيرۆز كـەوتوون، ئـەوە نييـە قورئـانى پـيرۆز دژى ئاغـا و بـەگ و چەوسـاندنەوەى جوتيـار و هـەموو جـۆرە سـتەمێك وەسـتاوە، ئێمەش هەر داواى ئەوە ئەكەين . قورئانى پيرۆز دژى سو (ربا) و هـەموو كـۆتێكى تـرى ئابوورييـه، ئێمـەش داواى ئـەوە ئەكـەين.

---

٥٩. بحلة (العربى) الكويتى / عدد ١٨٠ / سنة ٩٧٣ ص٤٧

قورئـانی پـیرۆز داوای مسـۆگەرکردنی ژیـان ئـەکات بـۆ هـەموو ئەندامەکانی کۆمەڵ، ئێمەش داوای ئەوە ئەکەین .... هتد.
لەم جۆرە پیازانەیان پاك ئەکرد.

کلکه لەقـەی مارکسـییەکان بـۆ ئیسـلام بەمەیشـەوە نەوەسـتا هـەر پیـاوانی کـرملین خۆیـان داوایـان کـرد کـە ڕامیارییـەکی سەربەخۆ دروست بکەن بۆ مووسوڵمانەکانی ڕوسیا، لەبەر ئەمە پـەنایان بـردە بـەر چـەند پیـاوانی ڕۆشـنبیرو زانایـانی ئـاینی ناوچـەکە. لـە ئەنجامـدا دوو پیـاوی بلیمـەتیان لـە موسـڵمانەکان هەڵبـژاردو پـارتێکی تازەیـان بـە نـاوێکی سـەیرەوە بـۆ دروسـت کـردن دوو پیاوەکـە سـوڵتان گـالیف Lesultan Galieve و حەنەفی موزهیر. حنفی مظهر. بون، بۆ هەڵسان پـارتی ئیسـلامی کۆمۆنیسـت. Lepart communiste musulman یـان دروست کرد. الحزب الشیوعی الاسلامی. و بناغەی پارتەکەیان لەسەر ئەو چەند خاڵانەی کە مـارکس و ئیسـلام یەك ئەگرنـەوە، ڕێکخسـت، بـەو شـێوەیە لـە قۆنـاغی دووەمـدا هـەموو جـۆرە ڕواڵـەتێکی بڵاوکردنـەوەی (ئیلحـاد) بـە ئاشـکرایی لـە وڵاتـە مووسـوڵمانەکانی ڕوسـدا قەدەغـە کـرا . دیالـەکتێك لـە بـەرگی دیاریـدا شـارایەوە بـۆ ئـەوەی لـە بـەرگی (پـەروەردەدا) بێتـە

مەیدانـــەوە، هەرچـــەندە دروســـتکردنی (پـــارتی کۆمۆنیســـتی ئیسلامی)٦٠ بۆ خزمەتکردنی مووسوڵمانەکان نەبوو، بەڵکو پارتێکی کارتۆنی بـوو بـۆ ئـەوەی ببێتـە شەقشـەقەی دەسـتی منـاڵ و پیـاوانی مووسـوڵمانی ڕوسـی پـێ دابمـرکێنن، بـەڵام بـە زیرەکـی لاوانـی ئیسـلامخواز و بلیمـەتیی زانایـانی ئـایینی ڕوسـیا، ئـەم کەلێنـە بووە کونـا وەجەیـەك و دەرگـای ڕۆشـنبیری ئیسـلامیان لەبەردەم زۆر لـە نووسـەران و پیـاوانی بیریـاری مارکسـایەتی دا کـردەوە، زۆرێك لە ڕاستییە شـاراوەکانی ئیسـلامیان بـۆ دەرکـەت، ئـەوەتا . ڕۆجیـە گـارودی . فەیلەسـوفی گـونجـانی مارکسـایەتی سـەدەی بیســـت، لـــە کتێبـــی (البـــدیل ص١٤)دا بەرانبـــەر ئیســـلام و بیروباوەڕی ئیسلام ئەڵێ:

بـەو شـێوە واتـە ئیسـلام هـەرگیز بـەنگ و تریـاك نییـە، بـەڵکو هـەوێنی گـۆڕینی بیروبـاوەڕێکی ڕواڵـەتی هـەموو جیهانـەوە هـەر لێدانێك بدرێ لەو بیروبـاوەڕە، لێدانـە لـە شـۆڕشـێکی ڕاسـتەقینە . یان لە گۆڤاری . افاق عربیە . ی عێراق، ژمارە (١٠)دا ئەڵێ:

---

٦٠. د . محمد شوقی فخری لە گۆڤاری . العرب . ژمارە / ١٨٠ ساڵی ١٩٧٣ دا وتارێکی جوانی لە ژێر ناونیشانی (المفاهیم الماركسیة یطورها الفكر الاسلامی) بڵاوکردەوە و بە وردی ئەم باسەی نووسیبوو.

بیروباوەڕی ئیسلام مێشکی هەموو نەوەی سەردەمی گرتۆتـەوە کە ئەمەیش خاڵێکی گەڵ گرنگە و پێویستە زیاتر تیشکی لـە سەر چڕ بکرێت[61].

لە ساڵی ١٩٦٨ دا زنجیرە وتارێکی لە گۆڤاری . الطلعیة . میسری دا بڵاوکردەوە و تێدا وتبوی: ئـاینی ئیسـلام وەکـو ئاینێکی تر نییە. ئاینی ئیسلام جەو جوڵ تێکۆشان و شۆڕشە، ئـاینی ئیسـلام ئـەو ئایینەیـە مووسـوڵمانەکانی فێرکـرد چـۆن ئیمپریالیزم لە وڵاتەکەیان دەربکەن. ئاینی ئیسلام هیچ کاتێك دارێك نەبووە بە دەسـت ستەمکارانەوە، بەڵکو بەپێچەوانەوە، ئامێری شۆڕشی چینی چەوساوە بووە بۆ ڕووخاندنی قەڵای ستەمکاران. گارودی لە سەر مەسەلەکە ئەڕوات و ئەڵێ...

کاتێك مارکس ئەو تیۆرانەی داناوە، ئەو هەڵوێستە چەوتانەی بووە بەرانبەر بە ئاین. شارەزایی لە ئایینی ئیسلام و مێژوو و بیروباوەڕی ئایینەکەدا نەبوو، خۆ ئەگەر شارەزایی پەیدا بکردایە، ڕاکانی هەموو ئەگۆڕی، چونکە مارکس تەنیا لە گۆشەی ئایین لە ئەورووپادا و هەڵوێستی کەنیسەوە سەیری هەموو ئاینێکی کردووە[62].

---

[61]. من الکفر الی الایمان . جواد خالص . ص٢٢

[62]. حرکة الاسلام و مفکر الغرب . د . عبد الحمید . ص٨

بەم شێوەیە ئەم قۆناغی دووهەمەی مووسوڵمانەکانی ڕوسیا بووە هۆی وتووێژ لە نێوان مارکسایەتی و ئیسلامدا و پیاهەڵدانی سەرۆکەکانی مارکسایەتی بە ئیسلامدا.

قۆناغی سێیەم: پێش ئەوەی بچینە سەر باسکردنی هەڵوێستی مارکسایەتی بەرانبەر ئیسلام و گەلانی موسڵمان لە قۆناغی سێهەمدا، ئەمەوێ ڕای بگەیەنم کە من باسی مارکسایەتی بەگشتی و گەلانی مووسوڵمان بە گشتی باس ئەکەم، ئەگینا چاوم لە مارکسایەتییە چۆن باڵی ڕەشی بەسەر دڵ و دەروونی هەندێکی زۆر لە لاوەکانماندا کێشاوە و زۆربەی زۆری نووسەرەکانمان مارکسایەتییان کردۆتە . مۆدیل . و کردویانەتە مۆری نێو چاویان، بێ ئاگایە لە جیهانی بیروباوەڕ و بێ ئاگایە لە هەرەسی مارکسایەتی، ئەگینا چاوم لەو لاوانەیە شەو ڕۆژ ئەکەنەوە بە دیار پەڕەو کتێبە نووسراو و بڵاوکراوە ئاشکرا و نەهێنییەکانی مارکسایەتییەوە، ئەزانم چۆن جیهانێکی میثالی و ئایدیالی مارکسایەتییان بۆ خۆیان تاشیوەو هەریەکەیان پایتەختێك لە پایتەختەکانی دەوڵەتە کۆمۆنیستەکانیان کردۆتە ڕووگە و وەکو قیبلەنما ڕووی دڵیان تێ کردووە. ئەگینا چاوم لەوەیە گۆڤار و ڕۆژنامە و کۆڕە ئەدەبی و ..... هتد

کانمان چۆن زۆربەی زۆری بە هـەوێنی مارکسایەتی گیرساون، تەنانەت چاوم لـە نووسـینی مێـژووی ئەمڕۆی کوردە و ئەزانم لـەژێر تیشـکی ماددیـەتی . ماتریـالیزمی مێـژووی . المادیـه التاریخیه) دا ئەنووسری٦٢.

بەڵام من وەکو مووسـوڵمانێکی کورد سەیری جیهانی گـەورەم . جیهانی ئیسلامی . ئەکەم و چاویشم لە هەرەسی مارکسایەتییە. جا ئێسـتا دێینـە سـەر باسـەکەمان و قۆنـاغی سێهەمی کـوفری سوور.

١. لە ڕوسـیادا سـوڵتان گـالیف و قوتابییـەکانی بە نـاوی پارتـە کارتۆنییەکەیانەوە بڵاویان کردەوە کە:

أ. سوڵتان گالیف یەخەی خۆی هەڵئەتەکێنێ لە ماددیەت و مەرج نییـە سۆشیالیسـتی لەسـەر بنچینەی ماددیـەت دابنرێـت، هەیـە سۆشیالیسـتییە و مـادی نییـە، کەچـی هەیـە ماددییـە و بـاوەڕی نییـــە بـــە بـــونی خـــوایش و کەچـــی هـــەڵگری بیروبـــاوەڕی سۆشیالیســتی نییــە و ســوڵتان گــالیف ڕایگەیانـد کــە ئـاینی پیرۆزی ئیسلام نزیکترین بیرەوەرییە لە سۆشیالیستیەوە، چونکە

---

[62]. وەکو کتێبی کوردستان و کورد / نوسینی د. عبدالرحمان قاسم لو (خوا بی بەخشێ)

هەردووکیان بریتین لە نەهێشتنی ستەمکاری و چەوساندنەوە و هیچ پەیوەندییەك نییە لە نێوان سۆشیالیستی و ماددیەتدا.[٦٤]

ب. سوڵتان گالف ڕایگەیاند کە مەرج نییە بۆ چەسپاندنی سۆشیالستی هەموو ڕواڵەتێکی ماڵداری خۆیی تەفروتونا بکرێت، بەڵکو بە هەر کۆمەڵگایەك چۆن لەگەڵ چۆنێتی جێبەجێ کردنیدا ئەگونجێ، بگونجێ. ئەمەیش لە کۆنگرەی پارتی کۆمۆنیستی ساڵی ١٩٥٦مارکسایەتی قیژەی لێ هەڵسا و داوای خۆسازاندنی کرد لەگەڵ هەموو ڕێبازەکانی تردا، ئا بەو شێوەیە ئەبینین لە قۆناغی سێهەمدا سمارتە لە کاکڵەی بیروباوەڕی دراوە، نەك لە دەوڵەتێکی ڕۆژئاوایی سەرمایەداریدا، بەڵکو لە لانە و نیشتمانی مارکسایەتیدا خۆی، ڕوسی ئەوسا و کاتی مارکسایەتی.

٢. خۆ لە وڵاتە موسوڵمانەکاندا بەمەیشەوە نەوەستا، مارکسایەتی زۆرباش زانیویەتی و ئەزانێ هەر بیروباوەڕێك لە وڵاتە ئیسلامییەکاندا دژی ئایین بووەستێ، مانای ئەوەیە خۆی بەدەستی خۆی گۆڕ بۆ خۆی هەڵئەکەنێ[٦٥]

---

[٦٤]. مجلة العرب الكويتي العدد ١٨٠ تشريني الثاني ١٩٧٣.

[٦٥] ڕۆژی ١٥ـ٢ـ ١٩٧٩پارتی کۆمۆنیستی (توودە)ی ئێران بەیاننامەیەکی بلاوکردەوە و پشتگیری لە بەرپاکردنی کۆمارێکی ئیسلامی پیشانداو بەڵێ حیزبی توودە. داوای کۆماری ئیسلامی ئەکات.

لەبەر ئەوە لەم قۆناغەیدا لە چەند قۆلێکەوە و لەلایەن چەند زۆڵێکەوە بەرگی مووسوڵمانەتی کردە بەری و ڕێوی ئاسایی ڕیش و پرچ و تەسبیحی گرت بەدەستەوە و هاتە سەر شانۆی خۆدەرخستن، بۆ نموونە:

١. عەسرێك لە کتێبخانەی . بێکەس . لە سلێمانی بووم، ژمارەیەکی گۆڤاری . روز الیوسف . م بەرچاوکەوت و وتارێکی زۆر سەیرم بە پێنووسی (خالد محی الدین) کەڵە نووسەری مارکسیەکانی میسر و هەڵگری خەلاتی (لینین) لە شتی دابوو، گۆڤارەکەم کڕی و هاتمەوە بۆ ماڵەوە، ئەوکاتە ماڵمان لە سلێمانی بوو، سوێندی کەسم لەسەر نییە بە شێوەیەك پێکەنین گرتبوومی، خۆم پێ نەگیرا، بەتایبەتی کە نووسیبووی (وما المانع من ان یکون الواحد منا مارکسیا ومسلما فی ذات الوقت؟ وما المانع من أن نضیف الی المارکسیة بعداء حیا؟ هتد)

واتە قەیدی چییە ئەگەر هەریەکەمان مارکسی بین و مووسوڵمان بین لە هەمان کاتدا ؟

قەیدی چییە ئەگەر بوارێکی گیانی بخەینە سەر مارکسایەتی؟ ئیتر خالید و هاوزوڕناژەنانی وەکو خالید لە یادیان چووە کە ئەم پێشنیارە دڵسۆزانە . یان مژدەی تەواوبوو لە لایەکەوە و لە لایەکی ترەوە درۆیەکی زلە بەدەم مارکسی ئەوان و پێغەمبەری

ئێمەیشـەوە، مارکسـێك كـە بـاوەڕی بـە گیـان و خـوا و ڕۆژی زیندووبونەوە نـەبووە، چۆن خالید و هاوڕێیـانی خالید ئـەتوانن (بوعدێکی ڕۆحی) بدەنێ، یان ئیسلام چۆن ڕازی ئەبێ لە خوێنی پـیرۆز و بـەتینی خـۆی بکاتـە لاشـەی مـردووی بیروباوەڕەکـەی مارکسییەوە.

ب. لــە ولاتــە مارکســییەکان دەســتیان کــردە پاکانــەکردن و کڕوزانـەوە بۆ مووسـوڵمانەکان بـۆ یەکـەمجار مووسـوڵمانەکانی چین، ئەمســاڵ ســاڵی ١٩٨٧، جـەژنی قوربانیـان بـە ئاشـکرا کـردووە. ڕوسـیا کتێبـی (الاسـلام و المسـلمون فـی الإتحـاد السـوفتی) بـە هـەزاران دانـەی چاپ کـردو بـە خـۆڕایی بـڵاوی کردەوە.[٦٦]

وە نـەبێ مارکسـییەکان ئـەم ماسـتاوە تـەنیا بـۆ موسـوڵمانەکان بکـەن، ئـەوەتا لـە ئـەوروپادا بـەرگێکی گاوریـان کردۆتـە بـەرو بـەناوی (پـارتی سۆشیالسـتی مەسـیحی)یەوە ئـەدوێن، (بـەڵێ

---

[٦٦]. نامەوێ ئەو کلکە لەقانەی هێلکە مارکسییەکی خۆمان و پاکانە کردن بۆ بزووتنەوەی هارچەرخی ئیسلامی ئەیکەن، بیانهێنم و بیان نووسم، بەڵام فەرموو بڕۆ سەیری گۆڤاری ـ روز الیوسف ـ و زمانی هێلکە مارکسییەکانی میسر بکە و بزانە د. فواد زەکەریا لە ژمارە (٥١٢) ڕۆژی ٢/٨/ ١٩٨٦ دا چۆن پاکانەیەك ئەکات، خۆ ئەگەر گۆڤارەکەت دەست نەکەوت ئەوا کتێبی مرۆڤ و دەورووبەری مامۆستا مەسعود محەمەد، بەرگی یەکەم، لاپەڕەی (٢٥ ـ ٣٢) ی بخوێنەرەوە.

سۆشیالستی زانیاری به به‌رگی که‌نیسه‌وه‌و هه‌ر له ئه‌وروپاشدا) خـۆی ئـه‌نوێنیٚ. بـه‌لاٚم ئێمـه‌ی مووسـوڵمان گوێمـان لـه قورئـانی پیرۆزه ئه‌فه‌رمویٚ:

{ كَيْفَ وَإِن يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ لَا يَرْقُبُوا فِيكُمْ إِلًّا وَلَا ذِمَّةً ۚ يُرْضُونَكُم بِأَفْوَاهِهِمْ وَتَأْبَىٰ قُلُوبُهُمْ وَأَكْثَرُهُمْ فَاسِقُونَ } (التوبه ٨).

ئه‌مـه بـوو هه‌ڵوێسـتی كـوفر بـه هـه‌ردوو به‌ره‌كه‌یـه‌وه، شـه‌رق و غه‌رب، به‌رانبه‌ر به ئیسلام و گه‌لانی مووسوڵمان.

ڕواڵەتی سێیەم / (یاسا ـ النظام):

ئەگەر لاپەڕەی کۆن و نوێ و ڕابردوو و ئێستای هەر ئاینێك لە ئاینە زیندووەکان و ئاینە لە ناوچووەکان ئەم دیوو ئەو دیوو بکەین، بە زەڕەبینی بیرکاری و شیتەڵکردنەوە، جگە لە ئاینی پیرۆزی ئیسلام سەیر ئەکەین، بە دوور و نزیك قەرەی یاسا و ڕژێم نەکەوتوون، لێرەدا لەبەر کەمی ماوە ناتوانین بێدەنگییان لە ڕووی کاربەدەستاندا باس بکەین، ئەوەتا دوا چۆڕی هەموو ئاینەکان (جگە لە ئیسلام) و ئاینی ڕەسمی ئەوروپا کە ئاینی مەسیحیە، کە ئەفەرمووێ (ما لله لله ءما لقيصر لقيصر)

واتە: ئەوەی پەیوەندی بە خوا و ئاینەوە هەیە ئەوە هی خوایە و کەس مافی دەسدرێژی بۆ کردنی نییەو ئەوەیشی کە هی قەیسەرە . پادشا و دەوڵەت ـ ە خوا و ئاین پەیوەندییان پێوەی نییە و مافی دەستکاری کردنیان نییە، کەواتە جگە لە ئیسلام هیچ ئاینێك دەستکاری کاربەدەستان ناکات (بۆیە لێزمەی سەرکوت کردنەوەی لە لایەن کاربەدەستانەوە لە هەموو چەرخ و شوێنێکدا تەنیا بۆ سەر ئسلامەو ڕوو ناکاتە هیچ ئاینێکی تر) ئاینی ئەوروپا دەستەڵات و ڕژێم دەکات بە دوو بەشەوە، دەستەڵات و حوکمدارێتی زەوی و دەستەڵات و حوکمداریەتی ئاسمان. ئاسمان بۆ خوا و زەوی بۆ کاربەدەستان، کە مرۆڤە.

خوا بۆی نییـه دەسـتکاری یاسـا و ڕژێمـی کاربەدەسـتانی زەوی بکـات. کەواتـه هــەموو شارسـتانییەتی ماددیــەت بــه هــەردوو سـەربازگەکەیەوە، خـاوەنی هـیچ ڕژێمێکـی ئـاینی نییـه و تـەنیا یاسا دەست هەڵبەستەکان (القوانين الوضعية) ڕژێمیانه .

پێش ئەوەی بێینه سەر هەڵسەنگاندنی یاساکانی ئیسلام و باس کردنیـان و بـەراوردکردنیان لەگـەڵ یاسـاکانی شارسـتانییەتی ماددیـەت، چـەند جیاوازییـەکی بنـەڕەتی لـه نێـوان یاسـاکانی ئیسلام و یاساکانی تردا هەیە، پێویسته باسیان بکەین.

١. یاساکانی ئیسلام یەك پارچەیەو هەرگیز نابێ پارچەی لێ جیا بکرێتــەوە و بدرێتــه دەم یاســایەکی تــر، یــان پارچــەیەك لــه یاسـایەکی تـری بـۆ بهێنـرێ و بدرێتـه دەمـی و نـاواخن بکرێـت، ئەویش لەبەر ئەوەیـه هـیچ کێشـەیەکی ژیـانی هـیچ مرۆڤێك نییـه لـەم سـەرزەوییەدا کـه شـەریعەتی ئیسـلام و یاسـاکانی ئیسـلام چارەسـەری نـەکردبێ و جـوانترین و شـیاوترین چارەسـەری بـۆ دانــەنابێت، هــەر لــه یاســای ڕمیــاری و ئــابووری و یاســاکانی ئاشتی و ڕۆژگارانی جەنگ و نەخشەی جەنگ، هەتا پەیوەندیی مووسـوڵمان لەگـەڵ خـۆی و دەوروبـەری و هاونیشـتمانەکانی و هــەموو دانیشـتوانی سـەر زەوی، بـه کـورتی، هـیچ گۆشـەیەکی

ژیانی ئادەمیزاد نییە کە یاسای ئیسلام تیشکی زێڕینی بۆ چڕ نەکردبێ و کون و کەلەبەرەکانی بۆ مرۆڤ ڕۆشن نەکردبێتەوە[٦٧].

٢. ئامانجی یاساکانی ئیسلام پاراستنی مافی کۆمەڵە زیاتر لە مافی تاك، بەڵام تاکیش پێشێل ناکات، هەر کاتێ بەرژەوەندی تاك بوو بە کۆسپ لەڕێی بەدیهێنانی ئامانجی گشتی کۆمەڵدا ـ بەبێ بەزەیی یاساکانی ـ ئیسلام سەرکوتی ئەکات، چونکە لە یاسای ئیسلامدا دارایی و دەسەڵات تاپۆی کەس نییە، بەڵکو هی خوایە، داوێتی بە کۆمەڵی ئادەمیزادان کاتێ ئەندامێك یان کۆمەڵێك لە کۆمەڵگای مرۆڤایەتی لە بەرەی خۆیان پێیان زیاتر ڕاکێشا، ئەوە یاسای ئیسلام پێیان ئەبڕێتەوە[٦٨].

٣. یاساکانی ئاینی ئیسلام وەکو هیچ یاسایەکی تری ئایین و دەست هەڵبەست ـ وضعی ـ نین، چونکە لە ئیسلامدا هەموو بەندێکی یاسەکە چەندە هەوێنی ئاینی تێدایە، ئەوەندەش هەوێنی ماددیی تێدایە، چەندە سەنگ خراوەتە سەر یاسای ڕژێم، ئەوەندەش چاوزەقکردنەوەی سزایی خوایی، دۆزەخی لە پاڵدایە، لەبەر ئەوە جێبەجێ کردنی هەر یاسایەك لە یاساکانی

---

[٦٧]. نظرية الاسلام و هدية و القانون و الدستور / ابو الاعلى مودودی ص ١٩٨

[٦٨]. الاسلام بين جهل ابنائة ء عجز علماء / شهيد القادر .

ئیسلام وەکو پشوودان و دڵنیایی دەروونی تێدایە، هەروەها چاوەڕێی پاداشتی پاشەڕۆژیشی لەگەڵدا ئەکات .[٦٩]

٤. یاساکانی ئیسلام یاسایەکی جیهانین و بۆ هەموو چین و کۆمەڵ و هۆز و کۆزێك هاتوون، بە یەك چاو سەیری هەموو ئەندامەکانی مرۆڤایەتی ئەکات، تەنانەت لە ڕووی یاسای ئیسلامدا هیچ جیاوازییەك نییە لە نێوان موسڵمان و کافردا، (لهم ما لنا و علیهم ما علینا).

٥. گرنگترین جیاوازی یاساکان (یان شەریعەتی) ئیسلام و لەگەڵ یاساکانی تردا، ئەوەیە کە ئەم یاسا ئیسلامییانە (خوایی)ن، لەو سەرچاوە خوایەوەن و بەرەو لای خوا ئەگەڕێنەوە، مەبەستمان لە سەرچاوەی خوایی ئەوەیە کە چوارچێوەی یاساکانی ئیسلام (خوا) خۆی بەو هەموو ئاگادارییەی لە ئادەمیزادوو ڕازەکانی ئادەمیزاد وەکو دروستکراوێکی، دایڕشتوون، بەڵام هەموو یاساکانی تر بێجگە لە ـ ئیسلام ـ وەکو خاوەنەکانی ـ مرۆڤ ـ، ئەگەر لە ڕووێکەوە سەرکەوتوو بێ، لە چەند ڕووێکەوە پەستە و هەزاران پاڵەپەستۆی ئارەزووکاری، یان ڕەگەزپەرستی یان نەتوانین، سواری بووە، یان کارتێکردنی شوێن و کات و دۆخی ڕۆشنبیری

---

[٦٩]. الاسلام بین جهل ابنائة ء عجز علماء / شهید عبدالقادر.

ئەو مرۆڤە (یان ئەو مرۆڤانە) هەزاران کون و کەلەبەری کردۆتە یاساکانیان.[70]

مەبستمان لە گەڕانەوەی یاساکان بۆ لای خوا، واتە بناغەی یاساکانی ئیسلام لەسەر بنچینەی پەیوەندی نێوان . خوا و مرۆڤ . دانراون، لەبەر ئەوە باوەڕی هەر شوێنکەوتوویەکی ئەو یاسایە، وەکو پۆلیسێکی ئاسایش چاودێریکەرێکی خاوەن باوەڕەکە ئەبێ.

٦ یاساکانی ئیسلام تاقە یاسایە لە هەموو مێژووی مرۆڤایەتی کە ڕەگەزی . نەگۆڕاوی . وەك ڕەگەزی (عنصر الشباب و المرونة) ی تێدا هەبێ ... نەگۆڕاندن لە بنەڕەت و ئامانجدا . الأصل و الهدف . نەرمی لە چۆنێتی جێبەجێ کردن و لق و پۆپی یاساکاندا . (المرونة فی التنفیذ)، هەر لەبەر ئەم خاڵەیە یاساکانی ئیسلام بۆ هەموو گەل و ڕۆژ و شوێنێك دەست ئەدات، چونکە بە توخمە نەگۆڕاوەکەی هەرگیز ناتوێتەوە، هەرچەند دەور و ژیانی مرۆڤ بگۆڕێت، ئەوا چوارچێوەکەی و (بنەڕەت و ئامانجەکەی) وەکو خۆی ئەمێنێ، هەروەها بە توخمە

---

[70]. شریعة الاسلام خلودها و صلاحها لکل زمان مکان د. یوسف قرضاوی / ص ١٨ عودة / ص٩

نەرمییەکەی لەگەڵ دۆخی ژیانی هەموو ئادەمیزادێکدا ئەگونجێ و لەگەڵ هەموو پێشکەوتنێکدا ئەسازێ.٧١

زۆر کـەس چ لـە جاشـەکانی کـوفر و چ کـوفر خۆیـان، ئـەڵێن لەبـەر ئـەوەی کـە ئـاین نـابێ دەسـتکاری بکرێـت، بـەپێی ژیـانی شارسـتانی ئـەو مرۆڤانـە بگۆڕێـت، لەبـەر ئـەوە هـەموو ئاینێـك . ئیسلامیش . باوی نەماوە و تازە یاسای کاتی قافڵە وشتر و کەر و بار لەگەڵ ژیانی ئەمڕۆی ئادەمیزادی نێو ڕۆکێت و بن دەریادا ئەگونجێ ...؟

ئێمەش ئەڵێن شەریعەتی ئیسلام ئەبێت بە دوو بەشەوە:

بەشـی یەکـەم : ئـەو بەنـدە یاسـاییانەی کـە لـە دەقـی قورئـانی پیرۆزدا بـە ڕووتـی هـاتوون و جێگـای شـیتەڵ و مانایەکی تـری نییـە، وەك فـەرزبونی نوێـژ و ڕۆژوو و زەکـات و حـەج کـردن و غەزاو قەدەغەبونی داوێن پیسی و سوود . (سو) . ڕبا . و عارەق خواردنـەوە و دانـانی بەشـەکانی میراتـی و ئـەم یاسـانە چـەندە ڕەوڕەوەی مێـژوو پـێش بکـەوێ، یـان دوابکـەوێ، هـەر ئەمانـە دەسکاری ناکرێن و وەکو خۆیان ئەمێننێتەوە، هەر هەوڵێ بدرێ بۆ لابردنی، یان گۆڕاندنی ئەم بەندە یاسایەنەیان، ئەو کاتـە بـێ مانـا دەرئەچێت وەکـو ئـەوەی بیانـەوێ لـەبری زەکـات (بـاج -

---

[٧١]. سەرچاوەی پێشوو ل٢٢

ضـريبـه) دابنرێـت، نـابێ، يـان بـه نـاوی ڕابـواردن و گهشـتهوه عارەق خواردنەوه و شەڕوالّ پيسی حەڵاڵ بكرێت، نابێ، يان به ناوی بەرهەم زۆر كردنەوه ڕۆژ و نەهێڵرێت، يان دوا بخرێت له كاتی خۆيدا، نابێ.

بەشـی دووهـەم: زۆرتـرين بـواری ياسـاكانی ئيسـلامييه كـه ماوەيەكی بەربڵاوی فراوانه بۆ ئيجتيهادی ژيريی مرۆڤ و دانانی نەخشه و ياسا بۆ خۆيان، له ناو چوارچێوەی چەند ياسايەكی نەگۆڕاو وەكو: زيان ئەبێ چارەسەر بكرێت و نەمێنێ، زيان لا نـابرێ بـه زيـان، زيـان ئـەدرێ لـه بەرژەوەنـديی تايبـەتی بـۆ بەرژەوەنـديی گشـتی و سـوودی كـەم بـۆ سـوودی گشـتی، وه پێويستيی قەدەغه حەڵاڵ ئەكات ٧٢.

لەو ڕێسا (قاعده) زۆر فراوانەی كراونەته ڕێسا بۆ هـەتا هـەتايی، بەو پێيه ياساكانی ئاينی ئيسلام ياسای پێشكەوتن و ياسای بواری ژيری و مرۆڤايەتييه.

٧. له ياساكانی ئاينی ئيسلامدا هەموو دانيشتوانی سەر زەوی به يەك خێزان سەير ئەكرێت، بەبێ گوێدانه جياوازی نەتەوه، يان ڕەنگيان، بێ گوێگرتن بۆ هيچ جۆره واسيطهيەك ... هتد.

---

[٧٢]. الضر ريزال ـ الضر لايزال با لضر ـ يتحمل الضر اخالص لدفع الضرر عام و الضرر الاقل لدفع الضرر الاكثر .. الضرر رات تبيح المحظورات.

بە کـەمترین خـۆ خـەریك کـردن بـە مێـژووەوە ئـەو یەکسـانییە لـە هەموو قۆناغەکانی دادگای ئیسلامیدا ڕەچاو ئەکرێن.

ـ لە کاتی پێغەمبەردا(ﷺ) ئافرەتێك دزیی کردبوو، لەبەر ئەوەی کە ئافرەتەکە خاوەن عەشیرەت و پلەوپایەی دنیایی بوو، پێیان عـەیب بـوو یاسـای ئیسـلامی بەسـەردا تطبیـق بکـرێ و دەسـتی بپڕدرێـت، گـەڕان بـۆ واسـیتەیەك بـۆ لالأنـەوە لای پێغەمبـەر (دروودی خـوای لەسـەر بێـت) بۆیـان دەرکـەوت خۆشەویسـترین کەس لە دڵی پێغەمبەردا (دروودی خوای لەسەر بێت)و نزیکترین کەس لە پێغەمبەرەوە ـ أسامەی کوڕی زەیـد ـ ە، هانایـان بـۆ بـردە لای أسامە (خوای لێ ڕازی بێت)، ئەویش چووە خزمەت پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەر بێت) تکای لێبووردنی بۆ ئافرەتەکە کرد، پیغەمبـەری خـوا فـەرمووی (بۆیـە نەتـەوەکانی پـێش ئێـوە لەناوچوون، ناویـان و چاکەیان بـزر بـوو، چونکە پیاوماقوڵ و وەجاخزادەو شەریفەکانیان دزییان بکردایە ئەیانخستە پشـگوێ و لێیـان بێـدەنگ ئـەبون، بـەڵام ئەگـەر هـەژار و پەککەوتـە دەستەکانیان دزییان بکردایە، یاسایان بەسەردا تطبیـق ئـەکردن و تۆڵەیان لێ ئەکردنەوە، سوێند بێت بە خوا ئەگەر فاطمەی کچی

محەمـەد واتـه فـاطمەى كچـى پێغەمبـەر(ﷺ) خـۆى، دزى بكـات، دەستى ئەبڕم.[٧٣]

ب . جارێك قەڵغانێكى جەنگى لە عەلى كوڕى ئەبى طالب بزر بوو، پـاش ماوەيـەك قەڵغانەكـەى لـە لاى گـاورێـك دۆزييـەوە و داواى لێكردو نەيدايەوە، پێشەوا عـەلى ڕۆيشـتە لاى قـازيى ئـەو كاتـە و شـكاتى لـەو پيـاوە گـاورە كـرد، قـازى نـاردى بـە دواى كـابراى گاوردا، بەرامبەر بە حەزرەتى عەلى وەكو يەك ڕايگرتن، پرسيارى كرد لە حەزرەتى عەلى وتـى: ها عەلى، واتە نەى وت ئەبو حەسەن، يـان هـەر نـاوێكى تـرى ڕێزگـرتن كـە لە دەرەوەى دادگا عـەلى پـێ بانگ ئەكرد، داوات چييە لەم پياوە؟

حەزرەتى عەلى فەرمووى ئەو قەڵغانە هى منە، نە فرۆشتومە و نـە بـە كەسيشـم بەخشـيوە ماوەيەكـە ديـار نيـە، وا ئێسـتا لاى ئـەم پياوە دۆزيومەتەوە و ئێستا نامداتەوە. ئينجا قـازى ڕووى كـردە كابراى گاور و وتـى: تۆ ئەڵێى چى؟

من عەلى بە درۆزن نازانم، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا ئەمە قـەڵغانى ئـەو نييە قەڵغانى خۆمە. ديسان قازى ڕووى كـردە عـەلى و فـەرمووى: تۆ شاهيدت هەيە؟

---

[٧٣]. والذى نفس محمد بيدية لو فاطمة بنت محمد سرقت لقطعت يدها.

حـەزرەتی عـەلی فـەرمووی: نـەخێر شـاهیدم نییـە. ئـەمجا قـازی فـەرمووی: کەواتـە دادگـا بڕیاریدا بـەوەی کـە قەڵغانەکـە هـی ئـەو پیاوەیە و هـی عـەلی نییە، چونکە بەڵگەی نییـە بـۆ بـەتینکردنی داواکـەی، کـابرای گـاور قەڵغانەکـەی هـەڵگرت و لـە دادگـا هاتـە دەرەوە، بەڵام پاش ئەوەی کابرای گاور چەند هەنگاوێك لە دادگا دوورکەوتـەوە، گەڕایـەوە بـە دەنگێکـی بـەرز لەبـەردەم قازیـدا هاواری کرد و وتی: وەڵڵاهی ئەمـە ڕەووشتی پێغەمبەرانە، عەلی کـە (أمـير المـؤمنين)ە لای قـازی خـۆی[٧٤] ، شـکاتم لێ ئـەکات و قازییەکەی خۆی بە یەك چاو سەیرمان ئەکات، کەواتە (اشـهد ان لا اله الله و اشهد ان محمد رسول الله) و موسڵمان بوو، لە دوایدا وتی وەڵا ئەم قەڵغانە قەڵغانی حەزرەتی عەلی یە.[٧٥]

ج. ئـەبو زەڕی غـەفاری یـەکێك بـوو لـە هـاوڕێ خۆشەویسـتەکانی پێغەمبـەر (دروودی خـوای لەسـەر بێـت) بـیلالی حەبەشـی کـە بەندەیەکی ڕەش پێست بوو . ابو بکـر . کڕی بـووی، ئـازادی کـرد بوو، جا ئـەبوو زەڕ جارێك بە بیلال ئەفـەرمووێ: یـا ابـی اسـود . واتـە کـوڕی ڕەشـە. کـاتێ ئـەم وشـەیە گەیشـتەوە بـە پێغەمبـەری خـوا (دروودی خـوای لەسـەر بێـت)، پێغەمبـەری خـوا زۆر پەسـت

[٧٤]. دیارە ئەو گاورە، چونکە دووربووە لە ئیسلام، وای زانیوە قازی خەلیفەیە.

[٧٥]. المساوات بين الاسلام و الحزب / عبد المنعم الضر / ص ٧٧. ٧٨

بوو، بە ناخۆشییەوە بە (ابو زەڕ)ی فەرموو، ئەبوو زەڕ بزانە کوڕی سپی واتە مرۆڤی سپی پێست، هیچ گەورەییەك نییە بەسەر کوڕی ڕەشدا، واتە مرۆڤی ڕەش پێست[٧٦]
هیچ چارەیەك نەما بۆ ئەبوو زەڕ ئەوە نەبێ کە ڕۆشت و بەرەوڕوو لەبەرپێی بیلال دا کەوت و ڕووی چەقاندە خۆڵەکەی و سوێندی دا کە بە پێڵاوەکانی لە کەللەی سەری هەڵبدات، بەڵکو خوا لێ ببورێ، بەڵام لە هەموو یاساکانی تردا چینێکی جیاواز هەیە لە ژووروی یاساوەن و یاسا وەکو لاستیك بۆیان ئەکێشرێت، جا ئەو چینە، چینی پرۆلیتار، یان سپی پێست، یان پارتی کاربەدەستی وڵاتەکە بێ، چەسپاندنی یاسا و شیاویی بۆ هەموو کات و مرۆڤێك، نە بە ژمارەی زۆری زانکۆیەو نە بە ڕەنگاو ڕەنگی گۆڤار و ڕۆژنامەیە، بەڵکو چەسپاندنی یاسا و قەدەغەکردنی خراپەکاری و بەدەستهێنانی بەختیاری لە هەر شوێنێکدا، بەستراوەتەوە بە تەوژم و لێشاوی بیروباوەڕەوە، وا لە خوارەوە نموونەیەك ئەهێنینەوە ئەو کاتە زۆر بە ئاسانی بۆمان دەرئەکەوێ هەتاوی یاسای ئیسلامی لە کوێ و چرا و قوتیلە و یاساکانی کوفری ئەمڕۆ (هەموو ڕۆژەکانی تر) لە

---

[٧٦]. لەبەر ئەم یەکسانییە ڕاستەقینەی ئیسلام بوو کە زۆربەی ڕەشەکانی ئەمریکا لە دەستی یاسای دیموکراتی کارتۆنی ڕۆژئاوا هەڵاتن و باوەشیان بە ئیسلامدا کرد.

کوی٧٧ ؟ کێمان هەیە شارەزای زیانی عارەق خواردنەوە نەبین..؟ کێمـان ڕاپـۆرتی دەیـان پزیشـك و پسـپۆڕانمان نەخوێندۆتـەوە دەربارەی زیانی عارەق خواردنەوە؟

با بێن بەراوردێك بکەین لە نێوان هەوڵدانی قەدەغە کردنی ئەم خواردنـــەوە پیســـە لـــە نێـــوان یاســـای ئیســـلام و یاســـا پێشکەوتووەکانی سەدەی بیستەمدا، نموونە لە وڵاتانی خۆمان ناهێنمەوە، چونکە ئەویش بە دواکەوتوو دائەنرێت لە لایەکەوە، لە لایەکی ترەوە (خۆبەگ) کردن لای خۆمان بۆتە مۆدیل، بەڵکو لە وڵاتێك و لە گەلێك نموونە ئەهێنمەوە کە خۆیان بە یەکەم وڵات و یەکەم گەلی پێشکەوتووی سەر زەوی ئەزانن، ئەو وڵاتە و گەلە و وڵاتی ئەمەریکا و گەلی ئەمەریکیە، لە ساڵی ١٩٢٠ دا لەسەر بڕیار و داوای پزیشکەکانی ئەمەریکی، دەوڵەت بڕیاری قەدەغەکردنی خواردنەوە و کڕین و فرۆشتنی عارەقی دەرکرد و سزای سەختی بۆ عارەق فرۆشان و عارەقخۆران دانا.

ئەمە یەکەمجارە لە مێژووی مرۆڤایەتیدا هەوڵ بدرێ بۆ چارەسەرکردنی نەخۆشییەکی کۆمەڵایەتی بە هێزی یاسای بێئایین٧٨.

---

٧٧. سەیری کتێبی (نضرية الاسلام و هدية) و القانوون و الدستور ابو الاعلى المودودی ص١٣٥ . ١٤٧ بکە .

٢١ . سەیری کتێبی ماڵکۆلم نیکس /زعم المسلمون السود فی امریکا، بکە.

بـۆ چەسـپاندنی ئـەم یاسـایه بـه سـەدان کۆمـەڵی داری مەیخانـه "Anti saloon league" دروسـت کـرا و بـه ملیۆنـان کـۆڕی دوانده‌ری "خطابه" گێرا بۆ باسکردنی زیانی عارەق خواردنەوه و هەزاران، بەڵکو به ملیۆنەها کتێب و نامیلکه دانرا و چاپکرا و بڵاوکرایەوه، بۆ چەسپاندنی زیـانی لـه دڵـی عارەقخۆرانـدا، تـەنیا بۆ بڵاوکردنەوەی وتارەکانی ئێزگه "٦٥" ملیۆن دۆلار خـەرجکرا و "٩" هـەزار ملیـۆن لاپـەڕەی نووسـین دژی عـارەق لـه نێـوان ڕۆژنامـه و گۆڤـار و کتێـب و ئۆرگـان و نەشـرەدا بڵاوکرایـەوه، ئەمانــه بێجگــه لــەو هــەموو پــارەی لــه شــانۆگەری و فلیمــی سینەمایدا خەرج کرا.

له سـاڵی ١٩٣٣ دا دیوانی دادگـای ئەمـەریکی بەیاننامەیەکی دەرکـرد و تێیـدا وتبـووی، لـه سـاڵی ١٩٢٠ هـەتا ئەمسـاڵ ١٩٣٣ هەزار و دوو سەد کەس کوژراوه و نیو ملیۆن کەس بەندکراوه و ملیـۆن و نیوێـك دۆلار "غرامـه" سـەنراوه، بـەڵام ئەنجامەکـەی گەیشتە کوێ..؟

ئەم هەموو زیانی دارایی و گیانی و کاته، تەنیا بۆ یـەك شـتبوو، ئــەویش بــۆ ئــەوه بــوو بــه گــەلی ئەمــەریکی ڕۆشــنبیر و پێشکەوتووخواز و پێشکەوتوو، بچەسپێنن کە پێشکەوتنخوازی و زانیاری یەخەی خۆیان له عارەق و عـارەقخۆران هەڵنەتەکێنن،

بەڵام لە ئەنجامدا پووچ بوو، نەك تەنیا باسەکەیان و دامودەزگای دادگاکانیـان بونـە قنلاشـکی سـەر لافاوی عـارەق، بەڵکو لـە پـڕ توانییان ڕووی هـەموو ئەمریکا بکەنـە عـارەقخۆر، ئـەویش ئـەوە بوو کە ـ ڕۆزفلت ـ ی سەرۆك کۆمار خۆی بەیاننامەی سەربەستی عارەقخواردنەوەی خوێندەوە.٧٩

ئینجا با بێینە سەر چۆنێتی چارەسەرکردنی ئەم نەخۆشیەو کووشندەیە لە یاسای ئیسلام. نەخۆشـی عارەقخواردنـەوە. چۆن بنـەبڕی کـرد و چـەند زانیارییانـە تیمـاری برینـەکانی کـرد... ئیسلام چارەسەری نەخۆشـی عـارەقخواردنی کرد لـەناو گـەلێکی زۆر عـارەقخۆردا، گـەلێ عـارەقخۆری تـر لـە گـەلی ئـەوروپا و ئەمریکای هەموو کاتێ.

ئیسلام چارەسەری ئەم نەخۆشییەی کرد لـەناو گـەلێکی دوور لە هـەموو شێوەیەکی هوشیاری و زانیـاری. خۆشەویستی ئـەم گەلـە بـۆ عـارەق پێویسـتی بـە باسـێکی زۆر دوورو درێـژ هەیـە، ئەگەر بڵێین هەموویان هەر بە عارەق گۆشکرابون، هـیچ درۆیـەکی تێدا نییە. بۆیە نموونـەیەکی دیـار ئەڵێین لـە زمـانی عەرەبیدا و ئەوکاتـە (٢٥٠) وشـە بـۆ عـارەق و مانـای عـارەق لـە گفتوگـۆ و نووسین و هەڵبەسـتدا بەکارئەهێنرا، کە ئەمـە لە هـیچ زمـانێکی

---

[٧٩] . سەیری کتێبی ـ الانسان فی ظل ادیان ـ د. عمارة نجیب ص ٩٨ ـ ٩٩ بکە.

تـردا نییـه، ئەمـەش پۆچـوونی عـەرەبمان پێشـان ئـەدات لـەناو لیستی عارەق خواردنەوەدا. عارەق خواردنـەوە شتێکی زۆر زۆر ئاسایی بـوو لـه ناویانـداو بـه دەگمـەن ماڵ ببوایـه هـەموویان عـارەقخۆر نەبونایـە، لـەم نـاو گەلـه دۆسـتی عارەقـەدا هـاتن و پرسیاریان لـه پێغەمبـەر (درووودی خـوای لەسـەر بێـت) کـرد لـه بـارەی عارەقـەوە، ئـەویش ئایـەتێکی پـیرۆزی قورئـانی بـۆ خوێندنەوە کـه ئەفەرمووێ: { يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ ٱلْخَمْرِ وَٱلْمَيْسِرِ ۖ قُلْ فِيهِمَآ إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَٰفِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَآ أَكْبَرُ مِن نَّفْعِهِمَا ۗ وَيَسْـَٔلُونَكَ مَاذَا يُنفِقُونَ قُلِ ٱلْعَفْوَ ۗ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ ٱللَّهُ لَكُمُ ٱلْءَايَٰتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ } (البقرە: ٢١٩).

واتە: پرسـیارت لێ ئەکـەن لـه بـارەی عـارەق خواردنـەوە و قورمارکردنەوە، تۆش بڵـێ. ئەی محەمـەد پێیان بڵـێ. ئەمانـە تـاوانی گـەورەن هـەر چەندە سـوودی بـۆ چـەند کەسێك تێدایـە، بـەڵام تاوانەکـەیان گـەورەترە لـه قازانجەکـەیان، جـا کـاتێ موسڵمانان و هاوڕێیانی پێغەمبەر (درووودی خـوای لەسـەر بێـت) ئـەم ئایەتـه پیرۆزەیـان بیسـت، هەنـدێکیان وازیـان لـه عـارەق خواردنەوە هێنا، چونکه خـوا ئەفـەرموێ تـاوانی گەورەیە ئەگـەر چی خواش لێی قەدەغـه نـەکردبون، بەڵام هەندێکیان هـەر ئـەیان خـواردەوە بـه بیـانووی ئـەوەی خـوا ئەفـەرمووێ: قـازانجی بـۆ هەندێك تێدایە. ماوەیەك شێوەی عارەق بەم شێوەیە مایەوە هەتا

لە کاتی نوێژکردندا قەدەغە کرا، وەك حەزرەتی عەلی ئەفەرمووێ جارێك عبدالرحمن کوڕی عەوف لەگەڵ کۆمەڵێ لە هاوڕێکانی پێغەمبەردا دەعوەتی کردبووین و پاش نانخواردن عارەقێکی زۆری گێڕا و زۆرمان خواردمانەوە و هەندێکمانی سەرخۆش کرد. کاتێ نوێژ هاتە پێشەوە بە جەماعەت نوێژمان کرد. یەکێکمان بووین بە پێشنوێژ و لە نوێژەکەدا لەبەر سەرخۆشی، ئایەتەکەی بە هەڵە خوێندەوە، هەتا خوا ئایەتی ناردە خوارەوەو فەرمووی: { يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَقْرَبُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَأَنتُمْ سُكَـٰرَىٰ حَتَّىٰ تَعْلَمُوا۟ مَا تَقُولُونَ } (النساء: ٤٣).

بە قەدەغە کردنی عارەق خواردنەوە لە نوێژدا، زۆربەی عارەق خۆران بە یەکجاری وازیان لە عارەق هێنا، بەڵام لەبەر ئەوەی زۆر ڕۆچوو بون لە عارەقدا، هەموویان وازیان لێ نەهێنا، هەندێك مابون بە شێوەیەك عارەقیان ئەخواردەوە کاتی نوێژکردنیان نزیك نەبوایە، بەم شێوەیەش ماوەیەك بەسەرچوو، عارەق خواردنەوە سیما و دیاردە و کۆلکەی ناو کۆی هەموو سەردەمێکی نەفامی بوو، لە هەموو خولەکانی مێژوودا هەر لە چەرخی نەفامی ڕۆمانی و یۆنانی و فارسییەوە هەتا چەرخی نەفامی عەرەب و هەتا چەرخی نەفامێتی سەدەی بیست. دیارترین ڕواڵەتی هەموو نەفامییەك (سێکس - جنس) و عارەق

بووە، ئێستاش لە کۆمەڵگای نەفامێتی خواروی ئەفەریقا ـ کە ئەڵێن گەلێکی وەحشن . دیارترین خواردنەوەی سەر سفرەیان عارەقە، وەکو لە کۆمەڵگای نەفامێتی سوید کە بەلای خۆیانەوە پێش کەوتووترین گەلن، یان لە پێشکەوتووەکانی ئەمڕۆن . ئەوانیش دیارترین خواردنەوەیان عارەقە، هەروەها ڕواڵەتی کۆمەڵگا نەفامەکانی لای خۆمان هەمان مەسەلەیە.[80]

خۆ دیارە ئاینی ئیسلامیش دوژمنی ڕاستەقینە و دەوای کوشندەی هەموو ڕواڵەتێکی نەفامێتییە، لە هەموو کات و سات و لە هەر گەلێکدا هەبێ. جا کاتێك کاتی دیاریکراوی خوایی هاتە پێشەوەو لاشەی کۆمەڵی مووسوڵمانان توانای ئەو برین سازییەی پەیدا کرد، یەکسەر فەرمانی قەدەغە کردنی عارەق خواردنەوەو کڕین و فرۆشتنی دەرچوو.

{يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِنَّمَا ٱلۡخَمۡرُ وَٱلۡمَيۡسِرُ وَٱلۡأَنصَابُ وَٱلۡأَزۡلَٰمُ رِجۡسٞ مِّنۡ عَمَلِ ٱلشَّيۡطَٰنِ فَٱجۡتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمۡ تُفۡلِحُونَ} (المائده : ٩٠)

واتە: ئەی باوەڕدارەکان عارەق مەستەکی بە هەموو جۆرەکانییەوەو قومار و پشکە گۆشتی ـ گردو ـ پیسن و ئەمانە کرداری خووی شەیتانن خۆتانی لێ بپارێزن و دەستیان لێ هەڵگرن، هەتا لە ژیانی هەر دوو جیهاندا سەرکەوتوو بن .

---

[80]. فی ظلال القران ـ سید قطب / بەرگی سێیەم / ل٣٠ ـ ٣٩ سەیر بکە.

هــەتا ئەفــەرمووێ : { وَأَطِيعُوا۟ ٱللَّهَ وَأَطِيعُوا۟ ٱلرَّسُولَ وَٱحْذَرُوا۟ ۚ فَإِن تَوَلَّيْتُمْ فَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّمَا عَلَىٰ رَسُولِنَا ٱلْبَلَٰغُ ٱلْمُبِينُ } (المائده : ٩٢)

واتە: خۆ ئەگەر واز لەو خووە پیسانە ناهێنن و لە فەرمانی خوا یاخی ئەبن، چاك بزانن كە نێرراوەكەی ئێمە محەمەد . د.خ . تەنیا ڕاگەیاندنێكی ڕۆشن و ئاشكرای لەسەرە .

بــەم بەیاننامــە خواییــە بــە شــێوەیەك ڕەگ‌وڕیشــەی عــارەق ڕیشەكێش كرا و خاكەسار كرا، وەكو ڕۆژێـك لـە ڕۆژان نـەبووبێ، ئەو كۆمەڵە عارەقخۆرە نـەبووبن و كـۆڕی عـارەقخۆران و مەستان لەو كۆمەڵگایەدا نەگیرابێ ...

ئەنەسی كوڕی مالك ئەفەرمووێ كاتێ كە عارەق لە ناو ئێمەدا حەرام كرا، هیچ خواردنێك و هیچ ژیانێك نەبوو لە ژیـانی عـارەق خۆری لای عەرەب خۆشتر بێت، ئیسلام هـیچ شتێكی لـێ حـەرام نەكردین ئەوەندەی عارەق نەخواردنەوە بەلامانـەوە گـران بووبێ، بەڵام كاتێ كە حەرام كرا و قەدەغە كرا، هـەموومان كوپـە شـەراب و گـۆزە عارەقەكانمان بردو لـە سـەر جادە ڕژانمـان، هەنـدێكمان كوپـە و گۆزەكانمـان و هەندێكیشـمان بـەگلاو ئـەمان شـۆری و پاكمان ئەكردەوە. شاری مەدینە ئەتوت بارانی عارەقی لێ بارییوە، لە كۆڵانەكانیدا گۆماوی عارەق دروست بوو بـوو، ماوەیـەك بۆنی

عارەق سەرانسەری شاری مەدینەی گرتبۆوە.[81] بەڵێ ئیسلام بە تاقە وشەیەك . فاجتنبوە . هـیچ ڕواڵـەتێکی عارەق و عـارەق خۆریی نەهێشت و ئەوا نزیکەی . (١٤٠٠) ساڵێکه ئەو حەرام بونەی کە حەرام کراوە، حەرامە و بە ملیۆن ملیۆنان خەڵکی ئەم سـەر زەوییـە ئـەبینیٚ لـە مـاوەی ژیانیـدا نـەیخواردەوە و نایخواتـەوە، بـەبیٚ ئـەوەی دادگایـەك هـەبیٚ سـزای بـدات و بـیٚ ئـەوەی هـیچ هێزێـك هـەبیٚ چـاوی لـیٚ زیـت بکاتـەوە. ئەمەیـە جیـاوازیی نێـوان یاسـای ئیسـلام و یاسـاکانی هـەموو بیروباوەڕێکی تر لەم سەر زەوییەدا.

ئەمەریکا ئەگەر یەکەم دەوڵەت نەبیٚ، دووەم دەوڵەتە لە سەڕووی زەویدا بەو هەموو هێزی پڕوپاگەندەوە کە هەیەتی و بەو هـەموو ژیریی نەخشەکێشانەوە و بەو هەموو خەرجکارییەی کە کردی، ئەنجامەکـەی ئـەوە بـوو کـە دیمـان. بـەڵام ئیسـلام، نـە گۆڤـار و ڕۆژنامە، نە دادگای تایبەتی، نـە کۆبونەوە و نەخشەکێشان، نـە هیچ خۆ شڵەژاندنێك. تەنیا . فاجتنبوا . لە کوێیـە؟ و ئەمریکا و ڕوس و ئەوروپا لە کویٚ...؟

---

[81]. نحن و الحضارة الغربية . ابو الاعلى مودودي / ص٥٢

یاساکانی ئیسلام :

ئاینی پیرۆزی ئیسلام وەکو بەرزترە لە هەموو یاسا ئادەمییەکان بەرزتریشە لـە هەموو ئاینـەکانی تـر، هەرچەندە ئایینـەکانی تـر ڕووتن لـە یاسـا، چونکە یاساکانی ئیسلام وەکو ئاینەکانی تـر پشتئەستووری (موعجزە) و (خوارق) نییە، هەتا بتوانێ بە هـۆی پەستی و دەستەوستانی مرۆڤەوە لە کردنـی ئەو کارە سەریان پێ شۆڕ بکات بۆ فەرمانی ئاینەکە، بەڵکو بەهۆی بەرزیی پلـەی یاسـاکە خۆیـەوە و بـەربلاوی و بـاڵ کێشـانی بەسـەر هـەموو گۆشـــەکان و کـــون و کەلەبـــەرەکانی ژیـــانی ئـــادەمیزاد و چارەسەرکردنی هەموو کێشەکانی مرۆڤ لە هـەر چەرخ و کـات و شوێنێکدا هەبێ، ئەتوانێ دڵی پیاو- زانایـان - و ژیـران لـە خۆی کـۆ بکاتـەوە، بـە هـەزاران پەپولـە لـە زاناکـان لـە دەوری تیشـکی هەتاوەکەی کۆبکاتەوە.[82]

هیچ کێشەیەك نییە لە ژیانی مرۆڤدا (لە هـەر شوێنێك بێت) لـە یاســای ئیســلام - شــریعه الاســلام- دا باشــترین و تاقانــە چارەســەری بــۆ دانــەنرابێ، ئــیتر ئــەو کێشــەیە کێشــەیەکی کۆمەڵایـەتی یـان ڕامیـاری یـان جـەنگی، یـان کێشـەی نێـوان

---

[82]. الانسان فی ظل اديان . د. عمار نجيب ، ل٩٤

دەوڵەتان بێ .[٨٣] ياسايەك ماوەى (١٤٠٠) ساڵ ڕێباز و ڕژێم و كـەرتى زۆربـەى دانيشـتوانى ئاسـيا و ئەفـەريقا و بەشـێكى ئەوروپا بێت و چەرخ و خولى سارا و بيابان و سەرلوتكەى چيا و دۆڵ و شيوى گەرميان و كوێستان و كورد و عەرەب و فارس و تورك و پاكستان و هندستان و ڕۆژئاوا و ڕۆژهەلات و خوارو ژوورو بكـات و كێشـەى مرۆڤـى ڕەش و سـپى و زەردو سـوور چارەسـەر بكـات، ياسايەك پـاش تێپـەڕ بونى نزيكـەى چـواردە سەدە بەسەريداو لە ساڵى ١٩٣٢ دا، كۆنگرەى ياساكانى جيهان كـە لـە (لاهـاى) بـە سـترا بـۆ بـەراوردكردنى هـەموو ياسـا زيندووەكانى سەر زەوى، لە پاش لێكۆڵينەوەيەكى دوور و درێژ و توێژينەوەيـەكى هـەموو ياسـاكان، بڕياريانـدا كـە شـەريعەتى ئيسـلام شـەريعەتێكى وردى بـەربلاوى بـەش بەشـى بـەهێزە، بۆ ئەوە ئەشێ بكرێتە سەرچاوەى هەموو ياسا تازەكان.[٨٤]

ياسايەك گۆنگرەى ياساناسانى جيهان لە ـ پاريس ـ ساڵى ١٩٥٢ هەمان بڕيار بەرانبەرى دەربكات .[٨٥]

ياسـايەك ئـەو هـەموو نەتـەوە و هـۆز و كـۆز و خێـڵ و عێڵـە و ڕەش و سپى و بۆرە، ئەم ماوە دوور و درێژ لەژێر سايەيدا ژيابن

---

[٨٣]. شريعة الاسلام ـ يوسف قرضاوى ل٩٩

[٨٤]. روح الدين الاسلامى ـ عضيف طبارة ـ ل ٣١٢

[٨٥]. النظام الروحى و المقومات شريعة / د. محسن عبدالحميد . ل٢١

و بێ ئەوەی جیاوازییەك بووبێ له نێوانیان، یان مافی یەکێکیان بۆ یەکێکی تریان پێشێل بکات. یاسایەك ئەم هەموو کات و ساڵ و مانگ و ڕۆژ و سەعات و کاتەی خستبێتە دوای خۆیو هەزاران دوژمنی زانا و بلیمەتی هەبوو بێ نەیان توانیبێ تاقە ڕەخنەیەکی (موضوعی) لێ بگرن. یاسایەك بە بونی ئەمانە و هەزاران شتی تر، دیارە لە هەموو موعجیزەیەك موعجزەترە و پێویستی بە هیچ شتێك نییە تەنیا بە مرۆڤ نەبێ.[86]

ڕەنگە هەندێ کەس بڵێن با ئەم یاسای ئیسلامەمان هەبێ و کەڵك لە یاسای تریش وەربگرین؟ ئەمە هەڵەیە، چونکە.

١. شەریعەتی ئیسلام لە هیچ ڕویەکی ژیانی ئادەمیزادەوە نا تەواوی نییە، هەتا ئێمە ئەو ناتەواوییەی پێ پڕ بکەینەوە، پێویستمان بە هیچ یاسایەکی ئەوروپایی یان مارکسی یان هیچ جێگایەکی تر نییە.

٢. هەموو یاسایەك نیشانە و مانای بونی ئەو گەلە خاوەن یاسایەیە و هەموو یاسایەك بە ئەندازەی جیاوازی گەلە خاوەن یاساکە و گەلێکی تر لە یاساکەیەوە جیاوازە، بۆ نموونە بە ئەندازەی جیاوازی هەمەڕەنگی نێوان گەلی ئینگلیزی لەگەڵ گەلانی هیندی و یابان، یاساکانیشییان ئەوەندە جیاوازن،

---

[86]. شريعة الاسلام خلودها و صلاحها لكل زمان و مكان . ص١٦

تەنانەت هەر یاسا مارکسییەکەی ڕوسیا و چین و یەگسلافیا و ئەلبانیا و ... هتد

هـەر یەکـەیان بـە ئەنـدازەی جیـاوازی گـەلانی وڵاتەکـە لەگـەڵ یەکتریدا جیاوازن، بەڵکو دوژمنایەتییان هەیە[87].

ئێمـەیش گـەلی موسـڵمانین و شـەریعەتی ئسـلام بۆتـە خـوێنی شادەماری ژیانمـان و هـەر خوێنێك لەو سەرچاوەوە نـەهاتبێ و لـەو چەشـنە نـەبێ؛ لاشـەمان وەری نـاگرێ و لێمـان ئـەبێ بـە نەخۆشی و دەردودوو.

٣. هـەموو یاسـایەکی تـری دەسـتکردی مـرۆڤ، سەرچـاوەکەی ئەگەڕێتەوە بۆ مرۆڤ و مـرۆڤ پەرستیان، کۆمـەڵێ مـرۆڤ پەرستی، تـەنها یاسـای ئیسـلامە خـوا بـە تـەنیا ئەپەرسـتێ و تـەنیا چەسپاندنی لەسەر شانی ئادەمیزاده٨٨ .

٤. پێویستمان بە یاسای تر نییە بەش بەشمان بکات بە . یسار . ویسار متطرف . و یمین . یمین مطرف . و یاسای چینایەتیمان فێـر بکـات و دژایـەتی و زۆرانبـازی چینایەتیمان پیشـان بـدات. ئێستا بە سەرپێیەکەوە باسی یاساکانی ئیسلام ئەکەین.

---

[87]ـ سەیری کتێبی الاسلام القانونیة الاستاز الشهید. عبد القادر عودة / ل٢٥ ، ٣١. بکە.

[88]. سەیری کتێبی هذا الدین . شهید سید قطب . چاپی چوارەم . ل١٨، ٢١ بکە.

شەریعەتی ئیسلام بەش بەش کراوە بۆ چەند یاسایەك:

١. یاسای ڕامیاری (النظام السیاسی) .

٢. یاسای کۆمەڵایەتی (النظام الاجتماعی) .

٣. یاسای دارایی و ئابووری (النظام المالیة و الاقتصادیة) .

٤. یاسای بەرگری و جەنگی (النظام الدفاعیة و الحربیة) .

هەر یەکە لەم یاسایانەش ئەبن بە چەند یاسایەکی ترەوە و نموونە بۆ هەریەکەیان دێنینەوە.٨٩

نموونە بۆ یاساکان :

١. یاسای کۆمەڵایەتی ئیسلامی وردترین و بەربڵاوترین یاسای کۆمەڵایەتییە لە جیهاندا و بەڵکو لە هەموو سەرانسەری مێژووی یاساکانی کۆمەڵایەتی ئادەمیزادی ئێستا و ڕابووردوودا، ئەوەیش وەکو جێگای تاك لە کۆمەڵدا، سەربەستی تاك لە یاسای مەدەنیدا، مافی ئافرەت، مافی ماڵداری، مافی خوێندن، مافی کار کردن، مافی شوو کردن، مافی پرس پێکردن و ڕاوێژ ... هتد .

چارەسەر کردنی کێشەکانی نێوان ژن و پیاوان بە بەخێوکردنی منداڵ و ئەرکی خێزان (الاحوال الشخصیة) یاساکانی

---

[89]. سەیری کتێبی النظم الاسلامیة . د. صبحی صالح بکە .

خواپه‌رستی، سزای تاوانبار، دز، چه‌ته، سیخوڕ، پاشگه‌ز بووه‌وه له ئیسلام (مرتد)... هتد.

٢. یاسای ڕامیاری له ئیسلامدا یاسایه‌کی دیاری کراوی نه‌خشه کێشراوی نه‌گۆڕاوه، وه‌کو:

أ. فه‌رمان بۆ شه‌ریعه‌ته‌که نه‌ك بۆ گه‌ل.[٩٠]

ب . گه‌ل (سه‌رۆك . امام) دائه‌نێت.[٩١]

ج . میری به ده‌ست گه‌له‌وه‌یه.

د. ڕاوێژ بنچینه‌ی هه‌موو کاروبارێکه.

ه . هه‌موو نه‌ته‌وه‌یه‌ك مافی ڕۆشنبیری و به‌جێهێنانی نه‌ریتی خۆیان له چوارچێوه‌ی ئایندا هه‌یه.

و. ناموسوڵمان مافی دیاری کراویان هه‌یه و ئه‌رکی دیاری کراویان له‌سه‌ره.[٩٢]

---

[٩٠]. خوا باشتر ئه‌زانێ له گه‌ل.

[٩١]. بۆ چۆنێتی هه‌ڵبژاردن . الانتخابات . له ئیسلامدا، سه‌یری کتێبی (الاسلام) ی د. منیر البیاتی الدولة القانونیة و النظام السیاسی، ل٤٤٧ بکه.

[٩٢]. ئه‌بێت زیاتر له موسڵمانه‌کان ڕێزیان بگیرێت، بۆ ئه‌وه‌ی خۆیان خۆیان به بێگانه نه‌زانن له ده‌وڵه‌تی ئیسلامدا، چونکه پێغه‌مبه‌ر (دروودی خوای له‌سه‌ر بێت) ئه‌فه‌رموێ : (من عادی زمیا فاما خصمة الیوم القیامة) واته: هه‌ر که‌سێ دوژمنایه‌تی له‌گه‌ڵ کافرێکی دانیشتوانی ژێر سایه‌ی ده‌وڵه‌تی ئیسلامی بکات، من دوژمنی ئه‌و که‌سه‌م له ڕۆژی قیامه‌تدا.

٣.یاسای دارایی و ئابووری، وەکو: یاسای دارایی و ئابووری لە ئـاینی پـیرۆزی ئیسـلامدا تاقانـە یاسـایە و سـەربەخۆترین یاسایەکی جیاوازە لە هەموو یاساکانی تر.[٩٢]

چونکە نە وەك سەرمایەداری جڵەوی تاك (الفرد) شل ئەکات هەتا بـە ئـارەزووی خـۆی بـدا لـە هاونیشـتمانییەکەی و هاومرۆڤایەتییەکەی بچەوسێنێتەوە، نە وەك کۆمۆنیستیش.

هیچ نرخێك بۆ تـاك . مفـرد . بۆ (انسـان) دانەنێت و جڵەو بۆ چینێك شل ئەکات هەتا ببنە خوای چینەکانی تر و ئەگەر:

. حزب . ڕۆژیان نەداتێ لە برسا بمرن، چونکە یاسای ئابووری ئیسلام یەکەم یاسایە کە بیرەوەری (خۆماڵی کردن) (تـأمیم)ی لەسەر زەوی داهێنا، ئەوەتا پێغەمبەری ئیسلام (دروودی خوای لەسەر بێت) ئەفەرمووێ:(النـاس شـركاء فـى الثلاثـة . المـاء . و الكلأ. و النار)[٩٤]...

واتە هەموو گرۆی مرۆڤایەتی لە هەر بیروباوەڕ و نەتەوەیەك بن، هاوبەشـن لـە سـێ شـتدا، لـە سامانی ئاوی کێڵگـە و لـەوەڕگا و سامانی ئاگری، واتە هەرچی سامانی گشتی هەیە .

[٩٣]. النظم الاسلامية . د. صبحى صالح، ل٣٥٢ . وة كتيَبى اقتصادنا، محمد باقر صدر. سەیر بکە.

[٩٤]. سەیری کتێبی معالم الشرعية الاسلامية، د. صبحى صالح، ل ٢٥٧ بکە.

چونکە یاسای ئابووری ئیسلام یەکەم یاسابوو ئێستاش یەکە یاسایە بناغەی سۆشیالستی ڕاستەقینەی لەناو گەلاندا چەسپاند و دروشمی (الما ما الله و الناس عباد الله)[٩٥] واتە سامان سامانی خوایەو هەموو گرۆی مرۆڤایەتی بەخێوکراوی خوان، هاوبەشن لە سامانی بەخێوکەرەکەیاندا .

هەڵکردوو، چونکە ئیسلام تاقانە یاسایە کە سەربەستی ڕاستەقینەی بەخشی بێ بە گرۆی مرۆڤایەتی . سەربەستی ئابووری، سەربەستی بیروباوەڕ، سەربەستی ڕامیاری، بە مەرجێك پاڵەپەستۆ نەخاتە سەر سەربەستی خەڵکی تر،

(لا اكراه فى الدين) واتە زۆرە ملێ نییە لە ئایینی پیرۆزی ئیسلامدا، هەموو کەسێ سەربەستە موسڵمان ئەبێ یان کافر.

(متى استعبدتم الناس وقد ولدتهم امهاتهم احرارا)

واتە ئەوە کەی ئەو خەڵکەتان کرد بە بەندە و کۆیلەی خۆتان کە بە ئازادی لە دایك بوون ؟

چونکە مافی ماڵداری داوە بە پیاو و ژن وەك و یەك و بێ جیاوازی {لِّلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبُوا وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبْنَ }
(النساء: ٣٢).

[٩٥] ـ سەیری (المال فى القران) بکە.

واته هەر كاسپی و داراييەك پيا و پەيدای بكات هی خۆيەتی و هـەر داراييـەك ئـافرەت پەيـدای بكـات و هـەر دەرامـەتێكی دەستبكەوێت، هی خۆيەتی و بۆ هيچ كەسێك نييه لێی داگير بكات .

چونكه ياسای ئابووری ئيسلامی تاقانه ياسايه كه لە مانای هەژاری و نەبونی گەيشتبێ و چارەسەری كردبێ (كاد الفقراء ان يكون كفرا)

واته نزيكه هەژاری ببێته (كفر)، واته پياوی هەژار كافر ببێ و هەژاری بەرەو كافربوونی ڕابكێشێ .

چـونكه ياسـای ئـابووری ئيسـلامی ئـەزانێ چـۆن جموجـوڵی كشتكاری هان بدات و يارمەتی بدات (ما من مؤمن يغرس غرسا او يزرع زرعا، فيأكل منه طيرا او انسانا او بهيمة الا كان له به صدقة) واتـه : هـەر مووسـوڵمان و خـاوەن باوەڕێـك شـتێك يـان درەختـێ بچێنێ و باڵنـده يـان مـرۆڤ يـان بێزمانێك لێی بخوات، ئەوا لای خوا بەخێر بۆی ئەنووسرێ .

(من كانت له أرض فليزرعها فان لم يستطع ان يزرعها و عجز منها فليمنها اخاة المسلم ولا يؤجرة اياها)٩٦ .

---

[٩٦]. سەيری كتێبی . اشتراكية عمر . محمود شبلی / بەرگی يەكەم، بكه.

واتـە : هـەر کەسـێ زەوی هەیـە بـابیکێڵێ و بچێنێ، خۆ ئەگـەر نـاتوانێ بیکێڵـێ و دەسـتەڵاتی نییـە بـا بیبەخشـێ بـە بـرا موسڵمانەکەی بەکرێ نەیداتێ .

چونکە زەوی مڵکی کەس نییە و هەموو مرۆڤێکی تێدا هاوبەشە.
عومـەری کـوڕی خـەتتاب بڕیـاری دەرکـرد هـەر جووتیارێـك یـان خـاوەن زەوییـەك بۆ مـاوەی سـێ سـاڵ زەوییەکـەی بـەبێ بەهانـە (عزر) نەکێڵاو کـەڵکی لێ وەرنـەگرت، لێـی ئەسـەنرێ و ئـەدرێ بـە یەکێك بەکاری بهێنێت، ئـیتر نازانم موڵکانـەو زەوییانـەی خـاوەن زەوییـەکان و بەگـەکان چـۆن لـە جوتیارەکانیـان ئەسـەندو چـۆن ئیسلام یان پیاوانی ئاین لێی بێ دەنگ ئەبوون.

٤. یاسای بەرگری و جەنگ : دیـارە ئیسـلام وەکو بیروبـاوەڕێکی جیهانی، بەڵکو وەکو تاقانـە ڕێبـازی ژیـان و دژی هێـزی شـەڕ و سـەربازەکانی شـەیتان لـە هـەمووکات و شـوێنێکدا ئـەبێ یاسایەکی تایبـەتی بـەرگریی ئیسـلامی لـە هـەردوو بەرگەکـەدا، جەنگی سەربازی و جەنگی بیروبـاوەڕی، یاسایەکی ڕێكوپێك و نەخشەیەکی دیاری کراوی خۆی هەیە .

{وَأَعِدُّواْ لَهُم مَّا ٱسْتَطَعْتُم مِّن قُوَّةٍ وَمِن رِّبَاطِ ٱلْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِۦ عَدُوَّ ٱللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ} (الانفال: ٦٠)

واته : بۆ ئەو کافرانەی شەڕتان پێ ئەفرۆشن و ئەبنە کۆسپ لە ڕێی بڵاوکردنەوەی بانگەوازی ئیسلامدا، هەتا لە تواناتا هەیە هێزی بەرگری و سەرکوت کردنیان بۆ ئامادە بکەن، هەر لە پەتی وڵاخ بەستنەوەوە هەتا گەورەترین چەکی ئەو سەردەمە، بۆ ئەوەی دوژمنەکانی خواو دوژمنەکانی خۆتان بترسێنن .

{وَإِن جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا } (الانفال: ٦١)

واته خۆ ئەگەر حەزیان لە ئاشتی و ڕێکەوتن کرد تۆش ئاشتیت پێ خۆش بێ.

وە یاسای جەنگی ئیسلامی چوارچێوە و هۆی هەڵگیرساندنی و کاتی جەنگ دیاری ئەکات .

{أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظُلِمُوا وَإِنَّ اللَّهَ عَلَى نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ ﴿٣٩﴾ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِن دِيَارِهِم بِغَيْرِ حَقٍّ إِلَّا أَن يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ (الحج: ٣٩،٤٠)

واته ئیجازەی جەنگ هەیە بۆ ئەوانەی کە بە ناهەق لێیان کوژراوە و ستەمیان لێ کراوە و خوا بەدەستەڵاتە سەر کەوتنیان دەست بخات. ئیجازەی جەنگ بەوانە دراوە بە ناهەق لە نیشتمان و لانەیان ئاوارە کراون و هیچ تاوانێکیان نییە، لەوەی کە ئەڵێن (خوا پەروەردگارمانە) .

(سەرەڕای سوپای ئاسایی کۆمەڵێ پێشمەرگەی هەیە)٩٧
خۆ ئەگەر لاپەڕەی قوربانی سەربازەکانی ئیسلام ئەم دیـو و ئـەو دیـو بکـەین، بەشـێوەیەك مـرۆڤ سەرسام ئـەبێ و ئـەزانێ ئەمانـە جـۆرێکی تایبــەتی بـون لــە مرۆڤـان و ئــەڵێ چـۆن ئــەم هــەموو پاڵەوانی و جوامێرییان لێ هاتووه.؟!.

[97]. النظم الاسلامية / ٤٩٨/ سەرباسی . الفدائيون ..

ڕەخنەکانی کوفر لە یاساکانی ئیسلام :

سەربازەکانی کوفر لەبەر ئەوەی چرا قوتیلەکەیان بگرێت و چەند گێلێك لە دەوری تارماییە دوکەڵاوییەکەی کۆببنەوە، ئەبێ هەوڵێکی پووچ بدەن بۆ دروستکردنی هەورێك بۆ گرتنی هەتاوی یاساکانی ئیسلام و بۆ ئەوەی ئابڕووی یاساکانی خۆیان (ئەگەر هەیانبێ) نەچێ ، لەبەر ئەمە پەلاماریان داوەتەوە بە چەند ڕەخنەیەکی منداڵانە لە یاسای پیرۆزی ئیسلام ، هەرچەندە (وەکو وەڕین بە ڕۆژ وایە) بەڵام لەبەر ئەوەی پێویستە منداڵیش ژیر بکرێت ، وا بە سەرپێییەکەوە وەڵامیان ئەدەینەوە

١. ئافرەت لە یاسای ئیسلامدا.

کافرەکان ئەڵێن یاسای ئیسلام ستەمی کردووە لە ئافرەت لە دوو ڕووی یاساییەوە. لە ڕووی شایەتی و لە ڕووی میراتەوە.

أ. ئەڵێن یاسای ئیسلام یاسایەکی ستەمکارە و ستەمی لە ئافرەت کردووە، بۆ ئەبێ دوو ئافرەت لە شایەتیدا بە یەك پیاو دابنرێت ، ئەگەر بڕوایش ناکەن ئەوەتە قورئان ئەڵێ: {وَٱسْتَشْهِدُوا۟ شَهِيدَيْنِ مِن رِّجَالِكُمْ ۖ فَإِن لَّمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَٱمْرَأَتَانِ مِمَّن تَرْضَوْنَ مِنَ ٱلشُّهَدَآءِ أَن تَضِلَّ إِحْدَىٰهُمَا فَتُذَكِّرَ إِحْدَىٰهُمَا ٱلْأُخْرَىٰ } (البقرە: ٢٨٢)

واتە لەو قەرز و دامەدا کە ئەیکەن، با دوو شایەتی پیاو شایەت بن لە نێواندا، خۆئەگەر پیاو نەبوو، با پیاوێك و دوو ئافرەت کە

هـەردوولا پـێ یـان ڕازی بـن، بـبن بـە شـایەت، بۆ ئـەوەی ئەگـەر ئافرەتێکیان لە یادی چوو ئەویتریان یادی بخاتەوە .

ئەمە ڕاستە، لەم جۆرە شتانەدا دوو ئافرەت لە بری پیاوێکە، بەڵام ئایا ڕاستە ئیسلام و یاسای ئیسلام ئافرەت بە نیوەی پیاو دائـەنێت؟ نامانـەوێ لێـرەدا باسـی مـافی ئـافرەت لـە ئیسـلامدا بکەین، بەڵام ئەوەندە ئەڵێم کە سەدەی بیست و سەدەکانی دوای بیستیش، ئایـا ڕاسـتە کـاتێ مـرۆۆ ددانـی ژانـی کـرد بڕواتـە لای وەستایەکی دیوار بۆی تیمار بکات، یان دەربهێنێ ؟

یان کـاتێ ویسـتی دیـواری حەوشـەکەیان بکـات، بـڕوا بـە دوای پزیشکێکدا بۆ دیوار کردن؟ دیارە نەخێر، بۆ چی؟

لەبەر ئەوەی هەرکەسە و پسپۆڕی خۆی، نـە پزیشـك پسـپۆڕە لـە دیواردراو (تەناف شاوڵی) نە وەستای دیوار پسپۆڕیی پەیوەندی هەیە بە ددان دەرهێنانەوە، هەرکەسش خۆیی و پسپۆڕی خۆی، مەسەلەی شایەتی لە ئیسلامدا مەسەلەی پسپۆڕی و شارەزاییە، بەڵێ ئافرەت لەم شتەی پێشەوە (کڕین و فرۆشتن، قەرز و قۆڵە) کە پسپۆڕی نییە و کاری ئەو نییە، دوو ئـافرەت بەرانبـەر یـەك پیاوە، بەڵام ئایا ئەزانن ئەو شتانەی کە ئافرەت تێیـدا پسـپۆڕە و شـارەزایی خۆیـەتی و کـاری خۆیـەتی، هەنـدێ جـار ئـافرەت بەرانبەر بە دوو پیاوە و هەندێ جار (شایەتی تاقە ئافرەتێك) بە

شایەتی چوار پیاوە، ئەمە لەو شتانەی کە پسپۆڕی خۆیەتی، خۆ ئەو شتانەش کە پسپۆڕی خۆی نییە، دوو ئافرەت لە بری شایەتێکی پیاو دانراوە، لەبەر چی ئەو دوو ئافرەتە دانراوە؟

ئایا لەبەر ئەوەیە کە ئیسلام هەست بە ناتەواوییەك ئەكات لە ئافرەتدا ؟ یان لەبەر ناژیری یان لەبەر تێنەگیشتنی ئافرەتەکە ؟ نەخێر لەبەر ئەمانە هیچیانە نییە، بەڵکو لەبەر ئەوەیە ئەو شتە پەیوەندی بە کاری ئافرەتەوە نییە لە لایەکەوە، لە لایەکی ترەوە ئافرەت لەبەر دڵی نەرمی.98

لەبەر هێرشی بەزەیی ناو دڵ و دەروونە ناسکەکەی، زوو شتی لە یاد ئەچێ، خۆ ئەگەر ئافرەتێکی تری لە کێشەکەدا لەگەڵدا بێ و هەریەکەیان یادی ئەوی تری بخاتەوە، چی تێدایە ؟

ئایا بیر خستنەوە هیچ شوورەیی و نەنگی تێدایە.

(فتذکر احداهما الاخری) واتە هەر یەکەیان یادی ئەویتر بخاتەوە. دیارە لە ئیسلامدا مەسەلەی شەرەف گەلێ گرنگترە لە مەسەلەی پارە، ئەگەر لە مەسەلەی پارەدا پیاوێك بەرانبەر بە دوو ئافرەتە، بەڵام لە کێشەی شەرەف وناموسدا ئافرەتێك بەرانبەر بە دوو پیاوە.99

---

98. شبهات حول الاسلام . د. محمد قطب ل108

99. المراة بين البيت و المجتمع / ل271

دیسـان هـەر لـە مەسـەلەی پـارە و ئابووریـدا کـاتی وا هەیـە ئافرەتێك بەرانبەر بە دوو پیاوە.

بۆ نموونە، ئەگەر پیاوێك بمرێت و سەروەت و سامانێکی زۆری لە دوا بەجێ بمێنێ، بەڵام خێزانەکەی سکپڕ و حامیلە بوو، لە کاتێکدا کە ئەو ئافرەتە منداڵەکەی ئەبێ و منداڵەکەی ئەمرێ، ئالـەم کاتـەدا بەشـکردنی کـابرای مـردوو وەسـتاوە لەسـەر یـەك وشە، شایەتی یەك ئافرەت، ئەگەر مامانەکە یان سستەرەکە بڵێت منالەکە بەزیندوویی بووە و دوایی مردووە، ئەوا هەموو سامانی پیاوەکە ئەگوێزرێتەوە بۆ سەر منداڵە مردووەکە و دوایی بەش ئەکرێت بەسـەر کـەس‌وکاری منداڵەکـەدا، بـەڵام ئەگـەر منداڵەکـە هـەر بـە مردوویـی بووبێـت، بـە پێـی شـایەتی مامانەکـە، ئـەوا سـامانەکە بەسـەر کـەس‌وکاری باوکەکەیـدا دابـەش ئەکرێت، کـە ئەمـەش جیاوزییـەکی گـەلێ گـەورە لـە دابەشـکردنەکەدا دروسـت ئەکات. بەڵام ئەگەر مامان نەبوو ئەبێ دوو پیاو شایەتی بدەن بە مردن یان بە زیندوویی منداڵەکەی، ئەی بۆ لێرەدا ناوترێ ستەم لە پیاو کراوە، بە نیوەی ئافرەتێك دانراوە .

یـان ئەگـەر کێشـەیەکی دەسـتدرێژی شـەرەف دروسـت بـوو، ئافرەتەکـە نێـردرا بـۆ لای پزیشـکێکی ئـافرەت بـۆ ئـەوەی بزانـێ کچە یان ژن .

ڕاپۆرتی ئەو پزیشکە ئافرەتە لە بری شایەتی دوو پیاوەو (جار جـار چـوار پیـاوە)، کەواتـە مەسـەلەکە مەسـەلەی پسـپۆڕی و شـارەزاییە. نـە ستەم کردنـە لـە ئـافرەت و نـە بڕبـەنگ لـە مـافی ئافرەت.[100]

ب . تێنەگەیشـتووان لـە یاسـای ئیسـلام و شـەریعەتی ئیسـلام ئەڵێن: ئیسـلام مـافی ئـافرەتی پێشـێل کـردووە لـە میراتـدا، ئـەوە نییە خوشك بە نیوەی برا دائەنێ ؟

ئەوە نییە قورئان ئەفەرمووێ:

{ يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ } (النساء : ١١)

واتە خوا ئامۆژگاریتان ئەکات لـە بـارەی بەشـی منداڵەکانتان، لـە میراتدا بەشی کوڕ دووقاتی بەشی کچە.

بۆ ئەوەی ڕاستی مەسەلەکەمان بۆ دەربکەوێ، کە ئیسـلام ئـاینی زانیـاری و نەخشـەی پاشـەڕۆژی هـەموو کۆمـەڵ و خێزانێکـە، پێویسـتە بگەڕێینـەوە بـۆ ئـافرەتی سـەرەتای ئیسـلام و لـە پێش ئیسلامدا کە بە هیچ جۆرێ نە زۆر و نە کەم میراتی نە ئەدرایە (بەڵکو خۆی وەکو میراتی ئەبوو بە پشکی میراتگرێکی تر) لەبەر ئەوە ئەیان وت چونکە ئافرەت وڵاخداری لێ نایـەت و لـە جەنگدا

---

[100]. موسوعة عقاد/ محمود العقاد/ بەرگی چوارەم . ل٤٦١

دەوور نابینیٚ و ناتوانیٚ چەك بەکاربهێنیٚ و ناشتوانیٚ تالاٚنی پەیدا بکات، لەبەر ئەوە ئافرەت مافی میراتی نییە.[101]
ئافرەت نەك تەنیا لە ڕووی میراتەوە بەو شێوەیە سەیر ئەکرا، بەڵکو خۆیشی وەکو ئاژەڵ و چوارپیٚ ئەکڕدرا و ئەفرۆشرا، هەتا هەتاوی ئازادی قورئان و ڕزگارکەری هەموو چینەکانی ئادەمیزاد، تیشکی زێڕینی بەسەر جیهاندا پەخشان و ئافرەت بووە هاوبەشی پیاو لە هەموو شوێنێکدا، لە جەنگدا، لە خوێندن و زانیاریدا، لە مافی کاسپی و داراییدا، لە میراتیدا، یەکەم ئافرەتێك کە بووە میراتگر لە ئیسلامدا، خێزانی سەعدی ئیبن ئەبی ڕەبیع بوو، کاتیٚ هاتە لای پێغەمبەری خوا و فەرمووی قوربان (سعدی) مێردم لە غەزای ئوحدا شەهید کراوەو دوو کچی لە کچەکانی هاتووە و هەموو ماڵەکەی بردووە و هیچ بۆ ئێمە نەماوەتەوە، تەنانەت کەس نایان خوازیٚ، چونکە داراییان نییە.[102]
پێغەمبەر (ﷺ) دۆش داما و نەیئەزانی چی بکات و چی بفەرمووێ، فەرمووی بەڵکو خوا کێشەکەتان بۆ چارەسەر بکات.

---

[101]. المراة بين و المجتمع / ل٢٧١

[102]. سەیری تەفسیری . فی ظلال القران . سید قطب . بەرگی دووەم، چاپی حەوتەم، ل٢٦٣ بکە . هەروەها سەیری ئافرەت لە کۆمەڵگای ئیسلامدا بکە.

پاش ماوەیـەك ئایـەتی مـیرات ئایـەتی ١١ . ١٤ی سـورەتـی نسـاء هاتەخوارەوە.

پێغەمبەری خـوا نـاردی بـەدوای مامـەی منداڵەکانـداو فـەرمووی ئـەو میراتییـە هەشـتیەکی مــافی دایکەکەیــەو کچــەکانیش هەریەکەیان سێیەکی ماڵەکەیان ئەکەوێ و ئـەوەی کـە بمێنێتـەوە بۆ تۆ. جا وەرن بە گیانێکی واقعی و بیرێکی ڕاستییەوە سەیری لیژنە و تانـە و تەشـەری کـوفر بکـەین بەرانبـەر بـە پێغەمبـەر و موسـڵمانەکان، کــە لــە شــەریعەتی پێشــەلانی ئەوکاتــەدا هــیچ ئافرەتێـك میراتگـر نـەبووە و ئێسـتا ئـەو مامەیـە ئـەبێ سـامانی براکەی لێ بسەنرێ و بدرێ بە برازا (کچەکانی)، ئەمـە شۆڕشـێکە شۆڕشگێڕان نەبێ کەس نرخی نازانێ ... بەو شێوەیە ئافرەت لـە ئیسلامدا میراتی بەرکەوت. جا ئێستا با بگەڕێینەوە سەر
(بۆچی خوشك نیوەی برای بۆ دانراوە ؟).

ئەگـەر بـە وردی سـەیری باسـەکە بکـەین، لەوانەیـە دواجـار بڵـێن کچـەکە زیـاتر قـازانجی کـردووە لـە کوڕەکـە (کچـە، ئـافرەت بـە گشتی) دایك بێ یان ژن یان خوشك هۆی ژیانی بۆ دابین کراوە و ئەبێ، ژیانی لەسەر خۆی نەبێ، بۆ نموونە:

١. ئەگەر پیاوێك بمریٚ و کچ و کوڕێکی لە دوا بەجیٚ بمێنیٚ، ئەو سامانە بخەملێنریٚت بە سیٚ هەزار دینار. دوو هەزاری بۆ کوڕەکە و هەزار دیناری بۆ کچەکە، ئەبیٚ ئەو کچە (ئەو خوشکە) ئەو هەزار دینارە چی لێبکات کە هەموو خەرجییەکی لەسەر براکەیەتی و براکەی، لە سەرێتی، خوشکەکەی بژێنیٚ و پێویست نییە دەستکاری و داوای تاقە فلسێك لە خوشکەکەی بکات . بە زۆر . مەگەر خوشکەکە خۆی بە ئارەزووی خۆی پێی ببەخشیٚ.

ئایا ئێستا کامیان قازانجیان کردووە؟ ئایا خوشکەکە قازانجی کردووە یان براکە؟

٢. کاتیٚ کە کوڕەکە ئەیەویٚ ژن بهێنیٚ ئەبیٚ پارە بکاتە ئاو، بەلاّم کچەکە مارەیی وەرئەگرێت.[١٠٣]

٣. خۆ کاتیٚ کچەکە لە ماڵی مێردێتی و باوکی ئەمریٚ، هەموو ئەرکێکی ژیانی لەسەر مێردەکەیەتی، ئەو میراتییەی بۆی ئەڕوات وەکو دڵخۆش کردن و سەرەخۆشی لیٚ کردنێك وایە.

٤. ڕەنگە هەندێك وەکو (ئۆگست بیلّ) بڵێت: وا ئێمە بەرەو سۆشیالیستی و کۆمۆنیستی ئەڕۆین و کەس خاوەن شت نییە هەتا لە دوای خۆی بە میراتی ببرێت و ژن و پیاو و خوشك و برا

---

[١٠٣]. الاسلام و قضايا المراة العاصرة / البهى الخولى / ل٢٠٥

لە سەری بجەنگێن، پیاو کار ئەکات و ئافرەت کار ئەکات و ئەژی[104]

ئەمەش وتەیەکی ناڕاستە، چونکە: ئەو جیهانە مارکسییە میثالییەی ئەوان خەوی پێوە ئەبینن و ئەیانەوێ کەس حەزی لە خاوەنێتی نەبێ و ماڵداری خۆیی نەبێ، لە تەرازووی زانیاریدا سەنگی بۆ دانانرێ و دانەنراوە، هەتا تاقانە مرۆڤێك لەم سەر زەوییەدا ماوە خۆشەویستی ماڵداری و هەڵپەی کۆکردنەوەی دارایی هەر ئەمێنێ، خوا ڕاستترین فەرموودەی فەرمووە کە دەفەرموێ: { زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ ٱلشَّهَوَٰتِ مِنَ ٱلنِّسَآءِ وَٱلْبَنِينَ وَٱلْقَنَٰطِيرِ ٱلْمُقَنطَرَةِ مِنَ ٱلذَّهَبِ وَٱلْفِضَّةِ وَٱلْخَيْلِ ٱلْمُسَوَّمَةِ وَٱلْأَنْعَٰمِ وَٱلْحَرْثِ ۗ ذَٰلِكَ مَتَٰعُ ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا } (آل عمران: ١٤)

واتە: خۆشەویست کراوە لەبەرچاوی هەموو مرۆڤێك و هەرگیز لەبەرچاوی ناکەوێ، خۆشەویستی ڕابواردن لەگەڵ ئافرەتدا و خۆشەویستی کوڕداری و خۆشەویستیی سامان (کۆکردنەوەی ئاڵتون و زیوو) هۆی چاکسواری و ئاژەڵداری و بوونی کێڵگە و ئەمانە هەموویان هۆی ڕابواردنی ژیانی دونیان .

کەواتە هەتا ژیانی مرۆڤ ئەمێنێ، ئەو شەهوەت و خۆشییەی هەر ئەمێنێ و کە ئەوانیش بوو، مردنی بەسەردا دێت و

---

[104]. سەیری کتێبی حول المراة . ترجمة جورج المرابيش / ل٩١

هەموویان ئەبنە میراتی، وەکو ئەوان داوای کارکردنی ئافرەت ئەکەن ئیسلامیش ڕێگای کارکردنەکەی نەگرتووە و تەنیا ئەوەندە هەیە ئەبێ ئەو ئافرەتە کرێکارە بزانێت ئافرەتەو پیاوی چاوچنۆك چواردەوری نەگرێت و ئەبێ بزانێ لای ئافرەتی موسڵمان شەرەف بەنرخترە لە پارە، بەڵام ئایا ئەو ئافرەتە کارکەرەکە مرد میراتی لە دوا بەجێنامێنێ ؟

٢. ڕەخنەیەکی تر لە ڕەخنەکانی کوفر بەرامبەر یاسای ئیسلامی، ئەوەیە ئەڵێن ئیسلام ئایینە و ئاینیش هیچ پەیوەندییەکی بەسەر یاسای ئابوورییەوە هەیە ؟

خۆ ئەگەر (لام سەرلایی) چەند شتێکی تری وتبێ بۆنی ئابووری لێ بێ، ئێستا یاسای ئابووری ئەمڕۆی سەدەی بیست لە کوێ و یاسای ئابووری کاتی نەفامێتی عەرەب لە کوێ ؟

وەڵام....

ئاینی پیرۆزی ئیسلام وەکو لەپێشەوە وتمان، تاقانە ئاینێکی خاوەن یاسایە، یاسایەك تاقانە ڕێگای کامەرانی و بەختیاریی ژیان ـ یاسای ئابووری ئیسلامی ـ ئەو یاسا ئابوورییە کە پاش ڕووخاندن و تەواوبونی وزەی هەموو یاساکانی مرۆڤ لە چارەسەرکردنی کێشەکانی ژیان، باوەشی چارەسەرکردنی بۆ هەموو کێشەیەك ئەگرێتەوە و چارەسەری ئەکات یاسای

ئـابوورى ئیسـلام یاسـایەكى مامناوەندییـە لـە نێـوان یاسـاى سەرمایەدارى و یاساى سۆشیالیستى (ماركسایەتى)دا، هەرچى ڕواڵـەتێكى چـاكەخوازى و خێرخـواهى هـەبێ لـە یاسـاى سـەرمایەدارى و سۆشیالیسـتیدا، لـە ئیسـلامدا هەیـە، هەرچى هەڵوێسـتى دژوار و ناڕاسـت و پۆخڵـەوات لـەو دوو یاسـایەدا هەیە، لە ئیسلامدا نییە.

خـۆ دیـارە ئیسـلام لـە وانیشـى وەرنـەگرتووە، ئەگـەر ئـەوان پاشخۆرى ئیسلامیان نـەكردبێ ئێمـەى موسڵمان كـاتێ یاسایەك یـان ڕێبازێكى ژیـان، خـەتى ڕاست و چـەپى بەسـەردا دێـنین و نامانەوێ، لەبەر دەمارگیریمان و دژداریمان لەگەڵ ئەو ڕێبـاز و یاسایەدا نییە، بەڵكو ئێمەى موسڵمان چاكترمان هەیـە لـەو ڕێبـاز و ڕژێمە. كاتێ ئێمە یاساى ئابوورى سـەرمایەدارى، یـان یاسـاى ئابوورى ماركسایەتى ڕەفز ئەكەین و نامانەوێ، لەبەر ئـەوە نییـە كـە ئێمـە خۆمـان هـەر لـە خۆمانـەوە دژى ماركسـایەتى یـان دژى سەرمایەدارى بین، نەخێر، بەڵكو لەبەر ئەوەیە خۆمان لە هەر دوو یاساكەیان چاكترمان هەیە [105].

پێش ئەوەى بە پەلە ئەو یاسا ئابووریـە ئیسـلامییەى ڕۆڵـەكانى ئیسلام لێى وێڵن، باس بكەین، با لاچاوێك بگرینـە ڕووخانـدن و

---

[105]. سەیرى كتێبى (المذهب الاقتصادى بين الشيوعية و الاسلام) بكە.

هەرەسـهێنانی یاسـاکانی ئـابووری کۆمۆنیسـتی و یاسـاکانی ئابووری سەرمایەداری....

١/ کۆمۆنیسـتی وەکـو لـە سـەرەتای ئـەم کتێبـەدا باسمـان کـرد، هـەموو ئامـانج و هیوایـەکی کۆمۆنیستی (یـان مارکسی) ئەوەیـە کە ماڵدارێتی خۆیی نـەمێنێ و بۆ هیچ کـەس و هیچ کـەس لـەم سـەر زەوییـەدا نـەبێ خـاوەنی هیچ شـتێك بـێ، کـە وتمـان هـیچ شتێك، واتە نـە خـاوەنی ئامێرەکانی بەرهـەم (ادوات الانتاج) بـێ نە خاوەنی زەوی‌وزار بێ.[١٠٦]

ئامـانجی کۆمۆنیسـتی (لـە هـەر کەسـە بەپێی توانا بـۆ هـەر کەسە بەپێی پێویست) واتە هەموو مرۆڤێك چی ئارەزووی لێ بێ لە کۆمەڵگای کۆمۆنیستیدا بۆی ئامادەیە ، ئیتر پەیوەندی بە کەم و زۆری کارکردنەوە نییە ...

بەم شێوەیە وەکو . خرۆشۆف . لـە سـاڵی ١٩٦١ دا وتـی: ئـەو بەهەشتەی کە پیاوانی ئاینی و بۆرجوازییەکان بۆیان باس ئـەکردین، ئەمانەوێ ئەو بەهەشتە لە سەرزەوی دروست بکەین.[١٠٧]

---

[١٠٦]. سەیری کتێبی (المراة فی تراث الاشتراکی) بکە./ د. محمد سعید رمضان البوطی ل ٥٣

[١٠٧]. گۆڤاری toy misof of India ڕۆژ ١٩٦١/٩/١٠ لە کتێبی المصحف فی عالم الاسلامی . محمد فرالی ص٢٣

بەڵام لەبەر کڵۆڵی و ناوچاو دێزی کۆمۆنیستی، ئەو بەهەشتەیان بۆ دروست نەکرا. ئەگەر سەیری ڕوسیا بکەین ئەو هەنگاوانەی لە دوای شۆڕشی بەلشەفی (لە ساڵی ١٩١٨) هەتا ساڵی ١٩٣٢، چەند هەنگاوی سۆشیالیستی بەرەو کۆمۆنیستی ناوە، وردە وردە هەنگاو بەرەو پاش ئەکشێتەوە، خۆ ئەگەر لە هەندێکی پاشگەز نەبووبێتەوە لەودۆخەدا وەستاوە و لەناو قوڕدا چەقیوە.
بەڵێ . لینین . ویستی شیوعێتی ڕاستەقینە بچەسپێنێ، هەموو زەوی‌وزاری لە خاوەنەکانی سەندەوە و کردنی بەماڵی دەوڵەت، هەرچی ئامێرێکی بەرهەمی جوتیارەکان هەبوو لێی سەندنەوە و کردنی بە ئامێری میری و مۆری کۆمۆنیسی پێوە نان، برسێتی بڵاوبووەوە و دەوڵەت (پارتی) ناچار بوو هەندێ زەوی بداتەوە بە جووتیارەکان ئەوەندە نەیان چەوسێنێتەوە، وڵات گەڕایەوە دۆخی جارانی هەتا ساڵەکانی (١٩٢٨ـ١٩٣٠) هات و دیسان (پارتی کۆمۆنیستی) هەنگاوی سۆشیالیستییانەی نا و هەمان بەزمی (چەك کردنی جووتیارەکان لە زەوی) هاتە پێشەوە، بەڵام ئەمجارەیان لەگەڵ هێز و دەستەڵاتدا، دیسان جوتیارەکان دەستیان کردەوە بەمان گرتن و شۆڕش کردن....

دەوڵەتیش بەبێ بەزەیی دەستی کرد بە کوشتن و گرتن، زیاتر لە سەدان هەزار جوتیاری تێدا سەرنگوم بووە، بەپێی بەیاننامەکانی دەوڵەتی ڕوسیا، لە ساڵی ۱۹۳۲ دا شەش ملیۆن ڕوسی لە برسانا مردن، هەتا ملیان بە دەوڵەتی ڕوسیا شۆڕ کرد و بڕبەنگی زۆری دا لە یاسای سۆشیالیستییە کۆمۆنیستییەکەیان و هەموو جوتیارێک هەندێک زەوی و لەوەڕگایەك و چەند سەر ئاژەڵێکی بداتێ.۱۰۸

ئیتر لەو کاتەوە پاشەوپاش لێی کشانەوە، تەنیا بە وشە و دروشم نەبێ باسی کۆمۆنیستی ناکەن .....

ئەوەتە هەر ئەو خۆفرۆشەی (کە بە هەشتی لەسەر زەویدا دروست ئەکرد)، ئەڵێ:

(ئەو مانگایەی مانگای جوتیارێکە، زیاتر شیر دەرە لەو مانگایەی لە کۆمەڵی و یەکێتی میری دایە)[۱۰۹]

هەر چەندە ئەمە قسەیەکی سادەیە، بەڵام لە ڕاستیدا ئەوپەڕی ڕووخێنەری یاسای ئابووری سۆشیالیستی مارکسایەتییە یاسایەك لەسەر بنچینەی زانیاری و واقعی کۆمەڵایەتی ئادەمیزادا دانەنرێت، نەك ئەبێ بەو شێوەیە پاشەوپاش لێی

---

[۱۰۸]. اقتصادنا . محمد باقر صدر ل۲۱۰

[۱۰۹]. لماذا رفضت الماركسية/ د. مصطفى محمود

بکشێنەوە و سمارتەی لێ بدەن، بەڵکو ئەبێ گۆڕی بۆ هەڵکەنن.
کاتێ ئێمە ئەڵێین مارکسایەتی زانیارییانە نییە، ئێمە ناڵێین، بەڵکو کەڵە پیاوانی زانیاری سەدەکە ئەڵێن، ئەوەتە (ئەنیشتاین)١١٠

ئەڵێ (ئایا ئێوە هیچ فەلسەفەیەکتان دیوە کۆنەپەرستتر بووبێ له فەلسەفەی مارکسایەتی)..؟

ئەو مارکسایەتییەی گاڵتەی بەزانیاری و داهێنراوەکانی گرۆی مرۆڤایەتی ئەکات. بۆ ئەوەی خۆی ڕەگ داکوتێ، کە ئەمەیش کوفرە بە زانیاری و پشت کردنە لە بیرەوەری مرۆڤایەتی، ئەیانەوێ پاڵەوانان و کەڵە پیاوانی زانیاری بخەنە گێژاو و خولگەی فەلسەفەیەکەوە هێشتا بنچینەکەی خۆی نەگرتووەو دیاری نییە.١١١

بە کورتی یاسای ئابووری سۆشیالیستی و مارکسایەتی بۆ ئێمەی موسڵمان و (مرۆڤ)، دەست نادات، چونکە:

١. یاسای ئابووری کۆمۆنیستی ددان بە مافی مرۆڤدا نانێت و مرۆڤ بە ئامێرێکی دەستی میری و پارتی سەیر ئەکات.١١٢

---

١١٠. ئەگەر نەڵێن ئەنیشتاین کۆنەپەرست بووە (سەرچاوە) .

١١١. سەیری کتێبی / الماركسية ليست فلسفة انسانية/ غازي احمد/ ل٥٧ بکە

١١٢. گۆڤاری الرسالة الاسلامية . ژمارە ١٠٣ ی ساڵی ١٩٧٧

هەرچی لە پارتی و میرییەوە دەرچوو ئەبێ یەکسەر جێبەجێی بکـات، وەك‌و مقەبایـەکی ڕەق‌وتـەق چـۆنی هەڵئەسـوڕێنێ و چ کارێکی پـێ ئەکات بێکات، ئەو مرۆڤە، مافی وتنی . نای . ی نییە.[113]

٢. ئەگـەر دروشمـی ڕەنگاو ڕەنـگ تووشـی کـورت بینمـان نـەکات بگەڕێینـەوە بـۆ سەرچـاوەو پاڵەپەسـتۆی هـەڵقولانی بـیرەوەری مارکسـایەتی و سۆشیالیسـتی یـان سۆشیالیسـتەکەی (هـیگڵ)، بـەڵکو خۆشەویسـتی (گینـی) پـاڵی پێـوە نـاوە نـەوەك خۆشەویستی و دڵسۆزی مارکس بۆ مرۆڤ. ئەویش لەکاتێکدا کە مارکس قوتابی بوو لـە زانکۆی (بۆن)، لاو بوو، تەمـەنی لـە (٢٠) ساڵ تێنەپەڕیبوو، خۆشەویستییەکی بـێ پایانی ئەو کیژۆڵـەی ناوی (گینـی) بوو، ئەچێتە دڵیـەوە و ئارامی لـێ ئەبڕێت، بەڵام بەپێی نەریتی سـەرمایەداری ئەوکاتـەی ئـەوروپا و لەبەرئەوەی مـارکس لـە بنەماڵەیـەکی بۆرجـوازی بچـووك بـوو، ئـەویش لـە بنەماڵەیەکی بۆرجوازی گەورە بوو، بەپێی باوی ئەو کاتە هەرگیز نەئەبوو (گینی) شووی بکردایە، یان بدرایە بە مارکس، مارکس هەوڵێکی بێ ئامانجی دا بۆ ئەوەی کە باوکی (گینـی) کـە ناوی (دی برۆجویك) بوو، کاربەدەستێکی گەورەی دەوڵـەت بـوو، ڕازی

---

113. سەیری کتێبی الماركسية ليست فلسفة انسانية، ل٧٠ بکە.

بکات و بیداتێ، ئەوەندەی نەمابوو باوکی گینی ڕازی ببێ، بەڵام مردن یەخەی باوکەی گرت و کەشتی و پردەکەی مارکسی دا بە ئاوداو ڕیسـەکەی کـردەوە بـە خـوری و کارەکـەی کەوتـە سـەر کڵاوی براکـانی ـ گینـی ـ، هـەموو خزمـەکانی گینـی نارەزاییـان دەربڕی لە شووکردنی گینی بە مارکس، بە تایبـەتی ئـەو برایـەی کە ناوی (فەدیناند) بوو، مارکسی ئەویندار و شێت و کالیوە بۆ گینی، نەیئەزانی چی بکات و چی بڵێ (١١٤)

هـەر بـیری لـەوە ئـەکردەوە چـۆن یاسـایەك دابهێنـێ و یاسـای چینایەتی ئـەوروپای پـێ وردوخـاش بکـات، ئەمە بووە هێلانـەی بیرکردنـەوەی هـەتا ڕێـی کـەوت لـە یاسـا سۆشیالیسـتییەکەی (هـیگڵ) و ئۆخـەیـەکی بـۆ کـرد و باوەشـێکی پێـدا کـردو دەسـتی دایـە فراوانکـردن و داڕشـتنی بەشـێوازی خـۆی ئاسـایی، هـەتا کردی بەو مارکسیەتەی کە ئێستا هەیە(١١٥)

کەواتـە بـیرەوەری یاسـای ئـابووری مارکسـی لـە چـاوگەیەکی خۆشەویسـتی مرۆڤـەوە هەڵنـەقوڵاوە، بـەڵکو لـە چـاوگەی ڕق و تۆڵەسەندن و زەبر و زەنگەوە هەڵقوڵاوە.

---

[114] پاشان گینی هەڵگرت و بووە خێزانی و یارمەتیدەری بوو لە بڵاوکردنەوەی بیروباوەڕەکەیدا .

[115] المذهب الاقتصادي بين الشيوعية والاسلام، ل١٤، ١٥.

٢. لابردنی خۆشەویستی ماڵدارێتی خۆیی لە دەروونی مرۆڤدا و نەهێشتنی ڕواڵەتی ماڵدارێتی خۆیی، مانای جەنگاندنە لەگەڵ سروشتی مرۆڤدا و هەرچی هەوڵێك بدرێت بە فیڕۆ ئەڕوات، هەرئەمیش بووە هۆی شکاندنی مارکسایەتی و دەستی تەسلیم بون بەرزکردنەوە لەلایەن سەرکردەکانی مارکسایەتی. کاکی خوێنەر، وشەی قەبە و دروشمی مارکسایەتی وەکو قسەی بەرئاگردان وایە، جا توخوا (قسەی بەرئاگردان لە کوێ و واقیع لەکوێ ؟) (نیکیتا خرۆشۆف) لە خۆیەوە نەیوتووە (مانگای جوتیارەکان شیردەرترن لە مانگای میری و یەکێتییە جوتیارییەکان). وەرە دەستم بەرێ و بەرەو بنکەی مارکسایەتی ڕوسیا بڕۆین، سەرێك لە سەرژمێرییەکەی بەرهەمهێنانی ئەوێ بدەین، ساڵی ١٩٦١، ئەو ساڵە کە مارکسایەتی کرا بە بووك و هێنرا بۆ کوردستان و (یەکێتی گەنجان) لە شارەزوور بە گوریس زەوییان بە جوتیار بەش ئەکرد و مەلا دۆلارخۆرەکانی کوردستانیان تف باران ئەکرد .

با بزانین هەر لەو ساڵەدا قیبلەی (گەنجان) بەرهەمیان چۆن پێش خست ؟

لـه وسـاڵەدا ٧٠٪ی ئاژەڵی وڵاتەکـەی بەدەسـتی میرییـەوە بـوو، ٣٠٪ی ئاژەڵ بەدەسـتی جوتیارەکانـەوە بـوو، با بـزانین ڕێـژەی بەرهـەمی ماڵـدارێتی خـۆیی (بـەو کەمیـە) چـۆن بـوو لـە چـاو بەرهەمی میریدا ؟

ڕێژەی بەرهەمی ماڵداری خۆیی	ڕێژەی بەرهەمی میری	بەرهەم
٣.٩٠٠.٠٠٠	٤.٨٠٠.٠٠٠	گۆشت
٢٨.٥٠٠.٠٠٠	٣.٤٠٠.٠٠٠	شیرەمەنی
٧٩.٠٠٠	٢٨٧.٠٠٠	خوری
٧٩.٠٠٠ ملیۆن	٦.٣٠٠ ملیۆن	هێلکە

ئەمە لەکاتێکدا کە لە ٧٠٪ی ئاژەڵ بەدەسـتی میرییـەوە بـوو،[116] ئـەی ئەگـەر بـە پێچـەوانەوە بوایـە ئەبوایـە چۆن بوایـە، هـۆی ئـەم شکستە چی بوو؟

هـۆی ئـەوەبوو چـونکە یاسـای ئـابووری مارکسـی توانـایی و کارامەی تاك ئەکوژێ و پشتی لە پێشکەوتن سارد ئەکاتەوە.

[116] الاسلام یتهدی: وحیدالدین خان، ل١٧٤.

* سـەرمایەداری: پـێش ئـەوەی بێینـە سـەر گەنـدەڵی یاسـای ئابووری سـەرمایەداری، ڕووداوێکی بچـکۆلانە هەیـە پێمخۆشـە بیڵێم، ئەویش:

جارێك قوتابییەکی کۆنە مارکسی و تێنەگەیشتوو لە ئیسلام، هاتـە لام و دەسـتی کـردە هێـرش بردنـە سەر مارکسایەتی و لـە ئەنجامـدا وتـی (واللە مامۆسـتا یاسـای سـەرمایەداری گـەلێ چاکترە لە یاسای کۆمۆنیستی). منیش نەختێك هێمنم کردەوە و وتم: ئەها برا، قسەیەکی خۆش هەیە بۆتی بگێڕمەوە ؟

وتی: فەرموو، وتم:

سـاڵێك (سـون)ێکی زۆر هـات و قـڕی خسـتە دەغـڵودان و جوتیارەکـان زۆر پێـی پەسـت بـون و ناشـکورییان ئـەکرد، بـەڵام ئەوەنـدەی نەخایانـدا تەرزەیـەکی ئەسـتوور و زۆر بـاری هـەموو دانەوێڵەیـەکی خەوانـدو مەترسـییەکی بێ سنووری خسـتە دڵـی جوتیارەکـان و هـەموو دانیشـتوانی ناوچـەکەوە، جـا لـەم کـاتی تەرزە بارینەدا حەمەڕەزایەك هەبوو لە دێی کانی سێف(١١٧) ئـەو سۆڵی حەمەڕەزایـە سونێکی دۆزییـەوە و ماچـی کـرد و پێـی وت (بە قوربانت بم سۆڵی سون گیان)(١١٨)

---

١١٧ کانی سێف: دێیەکی سەر سنووریی سەر بە هەرێمی پێنجوێنە.

١١٨ لەگەڵ ڕێزماندا بۆ سۆڵی .

بۆ تۆ ناشوكر بوورين هەتا خوا تەرزەی بۆ ناردين. جا كاكە تۆش وەكو ئەو مامە سۆفيەت لێقەوماوە، چ ياساى سەرمايەدارى و چ ياساى سۆشياليستى ماركسايەتى، هەردووكيان زەرەرمەندن و زيانبەخشن و دژى گرۆى مرۆڤايەتين، كورد واتەنى:

(داروپەردوو لەحنەت لە هەردوو)، ياساى ئابوورى سەرمايەدارى بۆ ئێمەى مووسوڵمان . مرۆڤ . دەست نادات، چونكە ياساى ئابوورى سەرمايەدارى لەسەر بنچينەى ماڵدارێتى خۆيى دامەزراوە و بە ناچارى نەبێ بڕواى بە خۆماڵى كردن (التأميم) و ماڵدارێتى گشتى و ماڵدارێتى دەوڵەت نييە، كە ئەمەش ئەبێتە هۆى كۆبونەوەى سامانى گەلەكە لاى چەند دەوڵەمەند و سەرمايەدارێك، دواجار ئەو سەرمايەدارانە ئەبنە گون گەورەى وڵاتەكە و يارى بە ژيان و مردنى ئەندامانى گەل ئەكەن، بەڵام ئەو ماڵدارێتييە خۆييەى ئيسلام دانى پێدا ئەنێ، لە سنوورێكى تەسكدايە و هەزاران كۆتى ئايينى و ئابوورى لەسەر داناوە و لە كۆمەڵگاى ئيسلاميدا هەرگيز سەرمايەدار و (اقطاع) دروست نابێ.[١١٩]

٢/ لە ياساى ئابوورى سەرمايەداريدا ئەوپەڕى سەربەستى دراوە بە تاك، چى ئەكات، چى هەيە بيبێ، چۆن پەيداى ئەكات بيكات،

---

[١١٩] اقتصادنا، محمد باقر صدر، ل٢٥٨.

چـۆن خــهرجی ئــهكات بیكــات و كــیٚ ئهچهوســێنێتهوه و دهستدرێژی ئهكاته سهر كێی تر قهیدی نییه، هـهر تـهنها (بـاج و ضـريبه)كـهی خـۆی بـدات بـه میری، ئـیتر ئارهزووی خۆیـهتی و میریش پشتی ئهگریٚ و دهست ئهگرێت به عومرییهوه .

لـه یاسـای سـهرمایهداریدا (تـاك ـ فـرد) ئـهتوانیٚ خـاوهنی هـهموو سهربهستییهك بێت و دهستكاری كاروباری میریش بكات،[120]

بـهڵام لـه ئیسـلامدا ئهگـهرچـی سـهربهسـتی دراوه بـه تـاك و لـهناو ریـزی كۆمهڵـدا جێگـای دیـاره، بـهڵام ماوهیشـی نادرێـت ببێتـه دڕندهیـهك بـۆ گیـانی كۆمـهڵ، هـهرگیز ناتوانرێت تـاك لـه كۆمـهڵ بیچڕێنێت و بـه تـهنیا بـه خـۆی و لاشـه و بیرهوهری و ههڵسان و دانیشــتن و ههســت و نهســتییهوه و دوور لــه كۆمــهڵ ســهیری بكرێـت، تهنانـهت لـه نهخۆشـخانهكانیش ئـهو تاكـهمان دهسـت ناكهوێت[121]

هـهر وهكـو كۆمـهڵ بـیٚ تـاك نییـه، چـونكه كۆمـهڵ لـه كـۆی چـهند تاكێك دروست بووه، یاسای ئابووری ئیسلامی تاقانـه یاسـایهكه مــافی تــاك و مــافی دهوڵــهت و مــافی كۆمــهڵ و ههركهســێكیان و

---

[120] الماركسية والاسلام، مصطفى محمود، ل٩.

[121] كتێبی (الانسان بين المادية والاسلام) محمد قطب و باسي الفرد والمجتمع، ل١٣٦.

هەریەکـەیان بـە جیـا جیـا، سـنووریکی پـۆلاینی یاسـایی بـۆ دارشتوون، چەند جوانە بە یاسای ئابووری ئیسلامی ئەوترێت (یاسای ئابووری جوت لانە) واتە لای تاك و لای کۆمەڵ.[122]

٣/ لە یاسای ئابووری سەرمایەداریدا مرۆڤ چاوبرسی و بە هەڵپە ئەبێ و کەس بەزەیی بە کەسدا نایەتەوە و هەرکەسە لـە هـەوڵی پرکردنی گیرفانی خۆیەتی، بەڵام لای ئیسلام

{وَيَسْـَٔلُونَكَ مَاذَا يُنفِقُونَ قُلِ ٱلْعَفْوَ} (البقرة : ٢١٩)

واتە: پرسیارت لێ ئەکەن (ئەی موحەممەد) مووسوڵمانەکان چی ببەخشن ؟

تۆیش پێیان بڵی ئەوەی لە پێویستیی ژیانی خۆیان زیاتر بوو، ببەخشن .

٤/ لـــە یاســـای ئـــابووری ســـەرمایەداریدا ڕقەبەرایـــەتی و دوژمنکارییـــەکی فـــراوان لـــە نێـــوان کـــابرای ســـەرمایەداری و کرێکارەکانیدا دروست ئـەبێ، کەسیان تـامی ژیـان بـە ئـارامی ناچـێژن، ئەوەتـە ڕۆجیـە گـارودی ئـەڵێ: لـە کـاتی دەرهێنـانی یۆرانیۆم لە کارگەی گراجستاڵ، نیوەی کرێکارەکان بە نەخۆشی

---

[122] الاسلام وبناء المجتمع الفاضل، د. یوسف الشال، ل٥٦.

شێرپەنجەی سی (سرطان الرئة) ئەمرن، ئەوانەیش کە ئەمێنن ٨٠٪ یان بە سیل و نەخۆشییەکانی تر ئەمرن[١٢٣]

ئەمە وتی لەبەر خاتری ڕابواردنی چەند سەرمایەدارێك، بەلاّم لای ئیسلام لەلایەکەوە (لەبەرئەوەی مرۆڤ زۆر بە نرخترە لە سامان) بەرهەم(١٢٤) ڕوو ئەکاتە دەوڵەت، ئەڵێ:

{مَن قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا } (المائدة: ٣٢)

واتە: هەرکەسێ یەکێکی بێ تاوان بکوژێت بەهەر ناوێکەوە بێ، یان ئاژاوە لەسەر زەوی دروست بکات، وەکو هەموو ئادەمیزادانی کوشتبێ وایە و هەرکەسە مرۆڤێکی لێقەوماو زیندوو بکاتەوە، وەکو هەموو ئادەمیزادانی بوژاندبێتەوە وایە .

لەلایەکی ترەوە هانی خاوەن کار ئەدات کە عارەقی نێوچاوی کرێکارەکە بە مافە ڕەواکەی بسڕێ .

(اعطوا الأجير أجره قبل أن يجف عرقه) ،

واتە هەقی کرێکار بدەن پێش ئەوەی ئارەقی نێوچەوانیان (لاشەیان) وشك ببێتەوە.

---

[١٢٣] مشروع الاصل، روجيه گارودی، ل٩.

[١٢٤] سەیری کتێبی (اختاروا احدى السبيلين الدين أو الد، د. محمد ناسر، سەرەك وەزیرانی ئەندەنوسیا، ل٧٩.

لەولایشەوە ڕوو ئەکاتە کرێکارەکە و ئەڵێ:
(رحـم الله امـرأ عمـل عمـلاً فاتقنـه) ، واتـه رەحمـەتی خـوا لـەو کەسـەی هـەر کـارێکی ئـەنجام دا پوختـەی بکـات، بـه وردی جێبەجێی بکات .

{ لِّيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَنۢ بَيِّنَةٍ وَيَحْيَىٰ مَنْ حَىَّ عَنۢ بَيِّنَةٍ }
سورة الانفال (٤٢)

کاکڵی باسه‌کان